

Trinje, 16.9.57

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJU
SECTIO ARCHAEOLOGICA

✓ ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/1

LJUBLJANA

1957

(Circular library stamp in bottom left corner)

102469

102,469

ARHEOLOŠKI VESTNIK — ACTA ARCHAEOLOGICA

Glasilo Arheološke sekcije

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Za tujejezične povzetke odgovorni urednik: dr. Matevž Šmalc

Tiskala Triglavsko tiskarna v Ljubljani

D. O. 1696/1957

Arheološki vestnik izhaja štirikrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega do 1/10 vsebine članka

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Arheološka sekcija,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJU
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/1

LJUBLJANA

1957

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Treatises: J. Korošec, Zanimive upodobitve na keramičnih fragmentih iz »Grapčeve spilje« na Hvaru (Composizioni interessanti su frammenti ceramici della grotta «Grapčeva spilja» nell'isola di Hvar [Lesina]). — Paola Korošec, Keramika z licensko ornamentiko (Litzenkeramik) na Ljubljanskem barju (Litzenkeramik am Ljubljansko barje — Laibacher Moor). — Josip Klemenc, Beg Ifigenije s Tauride na šempetrskem reliefu (Die Flucht Iphigenies von der Halbinsel Tauris auf einem Relief von St. Peter in Savinjska dolina [Sanntale]).

Poročila — Reports: Stjepan Vuković, Vrpčasta keramika spilje Vindije (Schnurkeramik in der Höhle Vindija). — Josip Korošec, Stražbenica v Danilu pri Sibeniku (La grotte Stražbenica à Danilo près de Sibenik). — Branko Marušič, Poročilo o sondažnem izkopavanju v Vižinadi pri Kaštelu (Rapport sur le sondage archéologique à Vižinada près de Kaštel).

In memoriam: Miloje M. Vasić, Vladimir R. Petković, (J. Korošec).

Knjižna in druga poročila — Book and other reviews: Josip Korošec, Joachim Werner, Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. — Josip Korošec, Slovenská archeológia. — Vilko Novak, Etnographisch-archäologische Forschungen. — Vilko Novak, Karl-Heinz Otto, Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Stämmen der Leubinger Kultur in Mitteldeutschland. — Iva Mikl, Römische Forschungen in Niederösterreich.

ZANIMIVE UPODOBITVE NA KERAMICNIH FRAGMENTIH IZ »GRAPČEVE SPILJE« NA HVARU

JOSIP KOROŠEC

V hvarski kulturni skupini I, kakor jo je klasificiral Grga Novak po najdbah v Grapčevi spilji na Hvaru, je na nekaterih fragmentih posod nekaj, žal fragmentiranih, ornamentov, izdelanih v tehniki vrezovanja, ki pa predstavljajo neki poseben motiv.¹ Takšnim upodobitvam je Novak pripisal neki poseben pomen. S tem v zvezi je nakazal tudi druge momente, naši predzgodovini skoraj neznane, a vendar ne samo verjetne, temveč tudi obstoječe. Takšni momenti se v tem primeru nanašajo na način komunikacij ob Jadranski obali, na drugi strani pa tudi na samo brodogradnjo.² Do svojih tolmačenj in svojih sklepov je prišel Novak tem lažje, ker so tedaj to bile edine tovrstne upodobitve v Dalmaciji, a tudi bližnjih analogij ni imel. Za nekatere predstave jih tudi še danes ni. Sodim pa, da se nekatere upodobitve ornamentov dajo glede na nove najdbe, predvsem na dalmatinski obali, danes osvetliti in tolmačiti tudi na drug način. S tem nikakor ne gre popolnoma zavreči niti Novakovih domnev, posebno za tiste primere, ki so tudi glede na nove najdbe še vedno nejasne, ter je Novakovo tolmačenje danes še ravno toliko verjetno, kakor kakršno koli drugo.

Prvenstveno gre tu za motive, ki jih je Novak označil kot upodobitev ladij, od teh eno celo za upodobljenimi jadri.³ Analizirajoč te fragmentarične risbe, jih je potrebno razdeliti v dve skupini. V eni skupini je le ena bolj komplicirana upodobitev, medtem ko so v drugi vse ostale upodobitve te vrste, na katere se naslanja Novak. Vendar pa je podoba, da te upodobitve nikakor niso sorodne prvi. Novak prišteva v drugo skupino, v kateri so upodobitve nekakšnih bolj polkrožnih, žal fragmentiranih ornamentov, samo dva primera. Vendar pripada tej skupini še nekaj ravno tako fragmentiranih ornamentov, katere pa Novak tolmači kot dele spiral.⁴ Poleg tega bo sem potrebno prišteti še nekaj drugih fragmentov.⁵ Ako skušamo dva najbolj ohranjena fragmenta (sl. 1 in 2) nekoliko rekonstruirati ali podaljšati njune črte (sl. 3 in 4), dobimo pol-

¹ Grga Novak, Prehistorijski Hvar, Zagreb 1955, T. CXCIV; T. CLXXXIII, 1, 4, 5.

² L. c. 40 sl.

³ L. c. T. CXCIV, str. 40 sl.

⁴ L. c. T. CLXXXVIII, 1, str. 41.

⁵ L. c. T. CLXXXIV, 1.

krožne ali ovalne motive, ki zaključujejo vrhove dveh trakov, ki se stikata v ostrem kotu. Tak ornament pa danes ni v neolitiku Dalmacije več neznan. Glede na skromne hvarske fragmente Novak ni mogel pred tem predvideti možnost takšnih ornamentov, posebno ker ni imel nikakršnega komparativnega gradiva. Danes je danilska kulturna skupina najbogatjša ravno glede te vrste ornamentike. Hkrati je pa danilska danes skoraj tudi edina, ki jo uporablja. Ornamenti te vrste imajo za osnovni motiv cikcakaste trakove ali pa črte, katerih vrhovi se končujejo polkrožno. Poleg takih polkrožnih glavice imamo lahko tudi razne trikotnike, rombe itd. Po vsej verjetnosti predstavljajo ti ornamenti spro-

Slika 1

Slika 2

ščenost nekdanjih S-motivov, ki so bili med seboj povezani in katerih spiralne glavice so se spremenile v razne polkrožne, romboidne, trikotne ali podobne glavice. Vsekakor pa moramo pri romboidnih in trikotnih, kakor tudi pri ostalih premočrtnih glavicah računati tudi z ustreznim osnovnim meandroidnim motivom.⁶

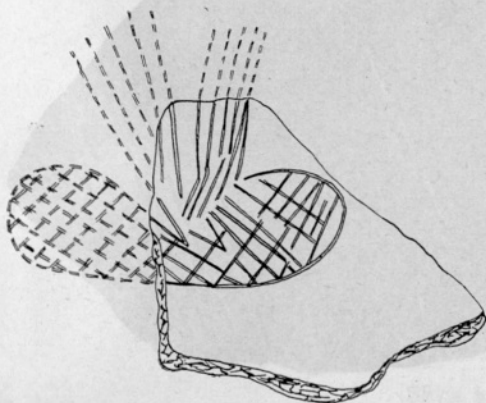
Ornamenti take vrste pa niso popolnoma neznani niti v hvarski kulturni skupini I. Res pa je, da so to samo posamezni primeri. Najbolje ohranjen fragment s tudi najbolj ohranjenim ornamentom te vrste je v osnovi popolnoma isti, kakor so podobni iz Danila,⁷ čeprav je veliko bolj sumaren in glede na danilske celo napačno interpretiran. Medtem ko je namreč pri danilskih motivih vrh cikcakastega traku polkrožno zaključen ali pa ima tudi popolnoma drugačno geometrijsko glavico, je pri hvarskem primeru le notranji del predstavljen polkrožno, medtem ko je sam vrh predstavljen trikotno. Ni izključeno, da so na isti ali neki podoben

⁶ Korošec, Neolitska naseobina na Danilu-Bitinj (v tisku), T. XIX, 5.; T. XX, 1, 4 itd.; T. XXIX, 2; itd.

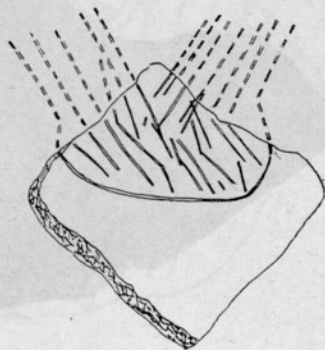
⁷ Novak, Prehistorijski Hvar, T. CLXXVIII, 1.

način bili izdelani tudi nekateri drugi podobni ornamenti, čeprav so bili predstavljeni le z eno linijo, kar je pogost primer tudi z danilskimi. Na Hvaru so takšne cikcakaste linije in rombi, izdelani iz linij, imeli na vrhu ovalno preprosto vrezano glavico.⁸ Če upoštevamo takšne hvarske primere, tedaj so popolnoma razumljivi tudi poprej omenjeni fragmenti, ki jih ima Novak za upodobitev ladij, ki se končno sami po sebi pokažejo kot glavice nekakšnih cikcakastih ornamentov.

V zvezi s takšnimi motivi na Hvaru je potrebno, da se vprašamo, v kakšnem odnosu so taki ornamenti do podobnih v Danilu in na dalmatinskem kopnem. O posameznih stičnih točkah med danilsko in hvarsko kulturo sem govoril že na drugem mestu.⁹ Teh stičnih točk pa ni izredno veliko. Sem in tja se bo seveda še vedno našla kakšna nova točka, vendar

Slika 3

Slika 4

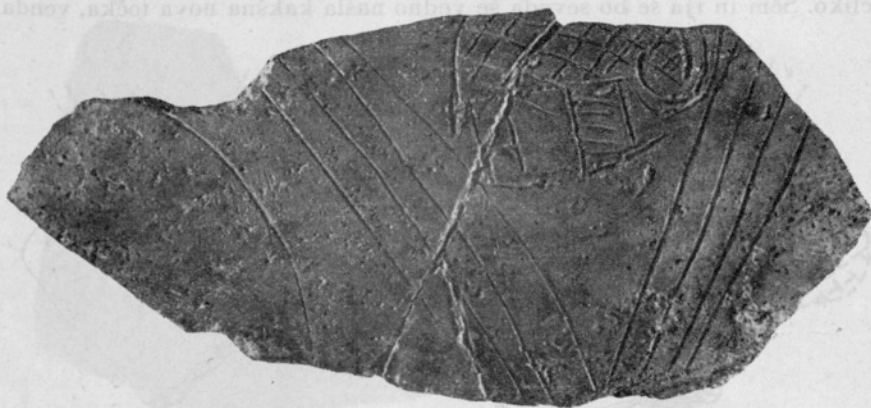
današnjega splošnega videza po vsej verjetnosti ne bo spremenila. Med takšne stične točke moremo prišteti tudi naše ornamente. Razlika med njimi in danilskimi je le v pojmovanju in dožemanju. Ako analiziramo celotno ornamentiko kulture Hvar I., bomo videli, da so takšni ornamenti v tej kulturi v resnici skoraj popolnoma nekaj tujega in samo delno udomačeni. Njihovo relativno majhno število v hvarski kulturi, kakor tudi njihova primitivnost v izvedbi nam dokazuje, da so takšni ornamenti tu že čisto degenerirani. Zaradi takšnega njihovega značaja kakor tudi zaradi značaja ostalih stičnih točk med hvarsko in danilsko kulturo je popolnoma razumljivo, da ti dve kulturni skupini že zaradi medsebojne bližine širjenja, od katerih se ena širi za sedaj po dalmatinskem kopnu, druga pa po dalmatinskih otokih in vzdolž doline Neretve (Lisičići), nista mogli biti istočasni v vsej dobi svojega trajanja. Vsi elementi pa doslej potrjujejo domnevo, da je hvarska I. mlajša od danilske, vsaj ta, ki jo danes poznamo pod tem imenom. Ni sicer izključeno, da bodo nekateri keramični fragmenti tudi nekoliko starejši, kar je sedaj še nemogoče

⁸ L. c. CXC, 1, 2.

⁹ Korošec, Neolitska naseobina na Danilu. — Ljetopis JAZU, knjiga 60, 202.

točno ugotoviti, ali pa je mogoče ugotoviti samo s tipološkega gledišča. Toda glede na to, da obstajajo med danilsko in hvarsko kulturo tudi stične točke, moremo domnevati, da sta se obe kulturni skupini časovno stikali, in sicer konec danilske z začetkom hvarske I. Naši degenerirani ornamenti na Hvaru, ki imajo svoje analogije v danilski kulturni skupini, so samo ostanek nekdanjega danilskega ornamentiranja, ki se v hvarski skupini ni niti prav udomačil.

Najzanimivejši je medtem ornament, ki predstavlja za sedaj samostojno skupino (sl. 5 in 6). Na prvi pogled je videti, kot bi tudi ta ornament bil analogen prejšnjim. Vendar pa ni tako. Kakor vidimo, so na samem fragmentu tudi spiraloidni motivi, katerih rekonstrukcija sedaj pač ni

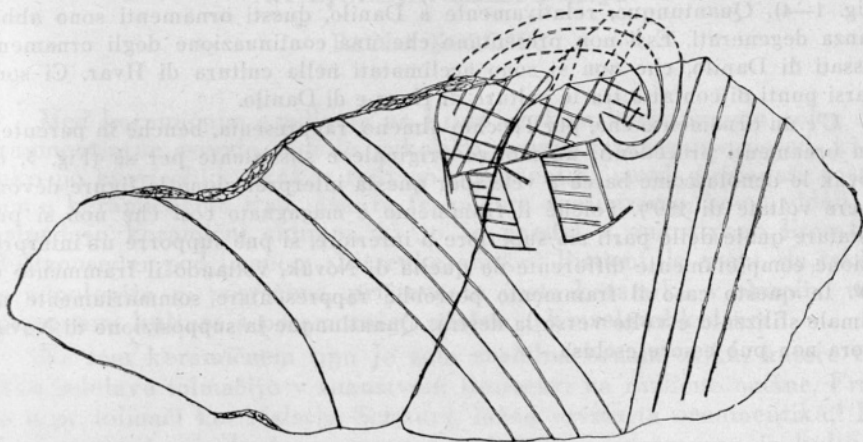
Slika 5

mogoča. Po vsej verjetnosti bo to neki S-motiv ali voluta. Med traki tega ornamenta je pa motiv, ki ima obliko nekakšne glavice polkrožne oblike, kakršne smo videli že poprej. Vendar ta motiv ne predstavlja vrha nekega cikcakastega ali spiraloidnega traku, temveč, kakor je videz, le izpolnjuje delno praznino med dvema trakovima. Seveda je pa to sedaj samo domneva.

V primeru, da je naš ornament v resnici popolnoma samostojen motiv med dvema trakoma, ga je glede njegove vsebine mogoče tolmačiti na dva načina. Eno tolmačenje je postavil že Novak, ko je ta ornament označil kot predstavo ladje.¹⁰ Vendar je pa ta ornament mogoče tolmačiti tudi na drug način. Posoda je namreč bila tako nesrečno zlomljena, da ne vemo, kje je pri ohranjenem fragmentu zgornji, kje pa spodnji del. Novak je pri svojem tolmačenju pač domneval, da je imenovana upodobitev na spodnjem delu fragmenta. V tem primeru je popolnoma jasno, da se ta motiv lahko tolmači kot upodobitev ladje z jadri ali kot nekakšna jadrnica, čeprav je upodobitev v svojem spodnjem delu fragmentirana. Toda ako fragment, o katerem vemo, da pripada le trebuhu neke posode, obrnemo za 180° tako, da del s to predstavo ni več spodnji, temveč zgornji

¹⁰ Novak, Prehistorijski Hvar, 40, T. CXCIV.

del, tako kakor je storjeno na sl. 5 in 6, potem tudi Novakova domneva o upodobitvi ladje več ne drži. Pač pa bi jo mogli, ako predpostavimo kakšno figuralno upodobitev, tolmačiti kot zelo stilizirano živalsko figuro, pri čemer bi domnevana jadra ladje predstavljala živalske noge, trup ladje pa trup živali, obrnjene na desno stran. Glava je popolnoma stilizirana, rep upodobljen le s kratkim vrezom, medtem ko bi poševno vrezana linija med nogami mogla predstavljati phallus. Popolnoma nemogoče pa je, da bi hoteli ugotavljati, kateri vrsti živali pripada naša upodobitev.

Slika 6

Raznih motivov, čeprav čisto premočrtnih, ki so izpolnjevali prazne prostore med drugimi motivi, je, kakor je viden, bilo v hvarski kulturi večje število. Žal so tudi ti toliko poškodovani, da je pravilna sodba skoraj nemogoča. Nobeden od njih pa ni bil soroden našemu motivu. Pomembni so za nas toliko, da izpolnjevanje praznega prostora s posebnimi motivi ni bilo le slučajno, kakor bi bilo, ako bi naša upodobitev bila osamljena.

Novo tolmačenje upodobitve na hvarskem fragmentu je verjetno samo v tem primeru, ako je točna domneva, da je upodobitev v zgornjem, ne pa v spodnjem delu fragmenta. Sodeč po samem fragmentu posode, je ta možnost v resnici dokaj verjetna. Vendar pa sedaj ne moremo izključiti niti Novakove domneve in njegovega tolmačenja.

RIASSUNTO

Composizioni interessanti su frammenti ceramici dalla grotta «Grapčeva spilja» nell'isola di Hvar (Lesina)

Nel gruppo culturale Hvar I, cioè nella grotta «Grapčeva spilja» ci furono scoperti alcuni frammenti ceramici, sui quali si trovarono frammenti di ornamenti denotati da Grga Novak come presentazioni di navi. Relativamente al materiale da Danilo recentemente conosciuto c'è possibile di interpretare alcuni ornamenti come bande a zigzag, che non sono sconosciuti nemmeno a Hvar (Fig. 1—4). Quantunque, relativamente a Danilo, questi ornamenti sono abbastanza degenerati. Essi non presentano che una continuazione degli ornamenti passati di Danilo, che non si sono acclimatati nella cultura di Hvar. Ci sono scarsi punti di contatto tra le culture di Hvar e di Danilo.

C'è un ornamento che, per l'occhio almeno, rappresenta, benchè in parentela con ornamenti precedenti, un motivo originale e sussistente per sè (Fig. 5, 6). Novak lo denota come barca a vele (per questa interpretazione le figure devono essere voltate di 180°). Poiché il frammento è magagnato così che non si può costatare quale delle parti sia superiore o inferiore, si può supporre un'interpretazione completamente differente da quella di Novak, voltando il frammento di 180°. In questo caso il frammento potrebbe rappresentare sommariamente un animale stilizzato e volto verso la destra. Quantunque la supposizione di Novak finora non può essere esclusa.

KERAMIKA Z LICENSKO ORNAMENTIKO (LITZENKERAMIK) NA LJUBLJANSKEM BARJU

PAOLA KOROŠEC

Med keramičnim gradivom na Ljubljanskem barju imamo poleg ene fragmentirane posode tudi še nekoliko drugih fragmentov posod, ki bi tako po svoji obliki, kakor tudi po ornamentiki mogli pripadati posebnemu keramičnemu tipu. Ako te fragmente analiziramo, bomo videli, da pripadajo keramični skupini, ki jo je uvedel v znanstveno literaturo Willvonseder pod imenom »Litzenkeramik«.¹ Pittioni, ki meni, da takšna terminologija ni posrečena, prišteva to vrsto keramike v skupino tako imenovane kulture s posameznimi grobovi »Einzelgrabkultur«.²

Na tem keramičnem tipu je zelo značilna ornamentika, katere tehniko izdelave tolmačijo v znanstveni literaturi na različne načine. Franz jo n. pr. tolmači kot »falsche Schnur«, lažna vrvičasta ornamentika,³ Pittioni zopet meni, da je ta ornament dediščina ornamenta iz kulturne skupine vrvičaste keramike. Ene motive tolmači kot odtis vrvice ali pa z vrstico ovite paličice, medtem ko druge tolmači kot odtis neke tkanine.⁴ Podobno mnenje zastopa tudi Willvonseder.⁵ Ornamente, napravljene z odtisom vrvice ali z odtisom tkanine, imamo na raznih primerih, ki so bili najdeni v Dürnkrotu an der March,⁶ Gutramsdorfu⁷ in St. Nikolausu pri Salzburgu,⁸ medtem ko posoda, najdena v St. Salvatorju pri Friesachu,⁹ ki je po obliki popolnoma identična z doslej omenjenim primerom, kaže glede ornamentike popolnoma drugo tehniko. Pittioni, ki je objavil to najdbo, govori o vrvičastem odtisu, v resnici je pa ornament tukaj na-

¹ Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, Leipzig 1934, 13. — Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940, 21. — Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, Wien 1937, 24.

² Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954, 239 sl.

³ MAGW 1926, 221.

⁴ Carinthia I, 1938, 110 sl.

⁵ Sledeč Willvonsederju (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, 1937, 24. — Serta Hoffilleriana, 21) je razliko med odtisom vrvice in vrvičastih trakov opazil tudi Ložar (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana 1941, 9, opomba 27). Vendar pa Ložar omenja, da imamo v enem primeru odtis tkanine, kar potrjuje tudi J. Korošec (Zgodovina Ljubljane I, Ljubljana 1955, 259).

⁶ MAGW 1926, 221, sl. 2.

⁷ Pittioni, Urgeschichte, sl. 169.

⁸ Germania 1944—1950, 173, sl. 1.

⁹ Carinthia I, 1938, 111, sl. 1.

pravljen z nitjo ovito paličico ali z nitjo, ki je bila ovita z drugo nitjo.^{9a} Takšna tehnika se na tej vrsti keramike zelo često uporablja poleg ornametov, ki so bili napravljeni z odtisi z nitjo ovite paličice. Omeniti moram tudi mnenje Patayja, ki pri obravnavi tega keramičnega tipa v skupini Kisapostag nagyrévske kulture ter v kulturni skupini Gata (wieselburška kulturna skupina po Menghinu), v sklopu katerih se zelo pogosto javlja na Ogrskem, sodi, da je v starejši fazi ornament izdelan z odtisom paličice, ovite z nitjo, medtem ko se v mlajših fazah imitira z linijami.¹⁰

Naša keramična skupina uporablja kot glavne oblike amfore, skodele in vrče, pri katerih je karakteristična odlika lijakasto razširjen vrat. Včasih imajo posamezni primeri tudi trakast ročaj, nekateri pa imajo poleg večjega trakastega ročaja diametralno tudi še ušesce. Spodnji del posod je navadno kroglast ali pa bikoničen. Ornamentika obsega vodoravne linije, napravljene z odtisi z nitjo ovite paličice ter odtise vrvic ali vodoravnih in valovitih trakov, napravljenih z odtisi vrvičastih trakov. Nahajamo jo pa ali po celi površini vratu, ali samo pod robom ustja. Pri vrčih je ornament izdelan tudi na ročajih.¹¹

Na Ljubljanskem barju je najbolj izrazit primer tega keramičnega tipa že večkrat v literaturi omenjena, skoro cela ohranjena skodela iz Notranjih Goric.¹² Spodnji del je pri skodeli polkroglaste oblike, medtem ko je vrat lijakasto navzven razširjen (T. III, 1; inv. št. 5799). Na ostrem prehodu med vratom in ramenom je horizontalno preluknjano ušesce. Ornament, ki sestoji iz štirih horizontalnih trakov, napravljenih z odtisi vrvičastega traku, je razširjen po vsem vratu. Podoben ornament je tudi na fragmentu vrata neke podobne skodele, vrča ali amfore s to razliko, da dva odtisa vrvičastega traku predstavljata valovnico (T. I, 1; inv. št. 1801). Ta fragment, kakor tudi več drugih fragmentov podobnih posod, od katerih so se ohranili deli vratu z ustjem (inv. št. 1781, 1794,

^{9a} Doslej sem mislila, da je ta način ornamentiranja bil napravljen z zobčastim koleščkom. Na negativnem odtisu ornamenta se pa jasno vidi, da se je ornament napravil z odtisom nitke, ki je bila ovita okoli druge niti. Na tak način ornamentiranja me je opozorila g. Amália Mozsolics, na temelju poskusov, ki jih je napravil István Méri (Amália Mozsolics, *Der Frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag in István Méri, Die Anfertigung der Inkrustationsbetten an den Gefässen von Kisapostag*). Méri sodi, da se je nit ovijala okoli nekakšne paličice, medtem ko drobnost odtisnjenega ornamenta prej govori za ovijanje niti okoli niti.

¹⁰ Patay, *Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn*, 1938, 43 sl.

¹¹ Primerjaj oblike in ornamentiko pri Pittioni, *Urgeschichte*, sl. 169—171 in *Germania* 1944—1950, 173, sl. 1, 2.

¹² *Jahrbuch für Altertumskunde* IV, 1911, 96, sl. 7. — GMDS 1941, 9 in opomba 27. — Zgodovina Ljubljane, 259, T. VIII, 4. — Serta Hoffilleriana, 21 (Willvonseder, obravnavajoč tukaj najdišča slavonske kulturne skupine v Avstriji, omenja tudi skodelo iz Notranjih gorc, ki jo zaradi vrvičaste tehnike ornamenta veže z ornamentom kupe na nogi iz Melka na Donavi. To kupo pa dalje nepravilno veže s kupo na nogi iz Zoka) 24/25 Bericht der R. G. K., 1934/35, T. 20, 11. (Kupa je namreč le po vsebini ornamentike analogna kupi iz Melka, nikakor pa ne po tehniki, v kateri je ornamentika izdelana. Našo skodelo omenja tudi Pittioni v *MAGW*, 1935, 16, ko obravnava gradivo iz Gutramsdorfa).

1798, 1799),¹³ so bili najdeni na koliščih pri Igu. Ornamentirani so z odtisi vrvice in z nitjo ovite paličice (T. I, 2; T. II, 1, 2). Poleg omenjenih fragmentov je zanimiv tudi fragment vratu, ki polkrožno prehaja v rame posode (T. I, 3; inv. št. 1800). Fragment je v zvezi s prejšnjimi samo po ornamentalni tehniki, ne pa tudi po obliki. V oči bi je tudi fragment ustja, vratu in ramena neke posode, ne samo zaradi svoje ornamentike, temveč tudi zaradi malega trakastega ročaja, ki veže vrat pod ustjem in ramo; hranijo ga v arheološki zbirki Naravoslovno-zgodovinskega muzeja na Dunaju (T. II, 3; inv. št. 2034). Tudi ta fragment je bil najden na enem kolišču pri Igu.²⁴ Dva druga fragmenta posod, pri katerih je ohranjen kos zadnjega dela, sta zanimiva zaradi ornamentov, ki se ne omejujejo le na vrat, temveč se širijo po ostrem prehodu v rame tudi še po samem ramenu; en fragment je v Narodnem muzeju v Ljubljani (T. II, 2; inv. št. 1794), drugi pa v Naravoslovno-zgodovinskem muzeju na Dunaju (T. II, 3; inv. št. 2034). Pri prvem fragmentu je ornament na ramenu ohranjen samo še v eni liniji, ki je podobna onim na vratu. Žal se pa ne dá rekonstruirati. Drugi fragment, pri katerem je poleg dela vratu in ramena ohranjen tudi trakast ročaj, vzbuja pozornost tudi po tehniki, s katero je bil izdelan ornament. Tu je namreč poleg ornamentov, izdelanih z ovito paličico (na vratu in na ročaju) uporabljena tudi tehnika izdolbenih ornamentov oziroma njena imitacija s pomočjo vbodov, ki je sicer lastna slavonski kulturni skupini.^{14a} Namesto z izdolbenimi trikotniki je z vbodi bila napravljena cikcakasta plastična tračica, ki je zelo pogostna v tej kulturni skupini. Žal se imenovana dva fragmenta ne moreta rekonstruirati. Vendar lahko domnevamo, da sta pripadala vrčem, kakršne imamo na T. V, 3–6. Kakor nam fragmenti jasno kažejo, so imeli lijakast vrat.

V isto keramično skupino bi poleg teh ornamentiranih posod in fragmentov šle tudi anfore in terine s kroglastim spodnjim delom in lijakasto razširjenim vratom, ki so bile v več primerih najdene na koliščih pri Igu (T. III, 3, 4, 5; inv. št. 1353, 1177, 1186). Te amforice, ki imajo nekoliko nižji vrat kakor podobne v Avstriji, se lahko tolmačijo kot imitacija lokalnega značaja, vendar pa jih je mogoče izvajati samo iz avstrijskih vzorov. Naše posodice imajo na dnu majhno okroglo vdolbino, omfalos, nekatere pa tudi po dve subkutani ušesci na ramenu (T. III, 2;

¹³ Ložar (GMDS 1941, 31 in opomba 95), ko govori o obstoju vrvičaste keramične kulturne skupine na Ljubljanskem barju, omenja, da so se vse vaze ohranile le v črepinjah, a v opombi navaja poleg fragmenta vratu z delom ramena, na katerem sta dve skupini vrvičastih odtisov, tudi še druge fragmente, ki imajo inventarne številke 1790, 1794–1796. Ne glede na pravilnost gledišča, ali imamo tu res opravo z vrvičasto keramično skupino ali ne, spadata v zgornjo skupino med ostalimi še dva fragmenta (inv. št. 1800 in 1801; T. I, 1, 3). Fragment inv. št. 1800 (T. I, 3) je Ložar označil kot čašo na nogi ali pa nogi podobnem podstavku (Čas, Ljubljana 1941, 180). Napačno ga dalje postavlja med oblike, ki naj bi nastale pod vplivom zvonaste čaše. Upošteval pa ni pri tem niti tehnike niti načina ornamentike, ne glede na to, da je tudi njegovo tolmačenje oblike zgrešeno.

¹⁴ Gradivo mi je dal na vpogled dr. Krommer, kustos muzeja, in se mu tudi ob tej priliki najtopleje zahvaljujem.

^{14a} Navadni vbodi v slavonski kulturni skupini pogostno, ponekod pa skoraj po pravilu, zamenjujejo tehniko izdolbenih ornamentov.

inv. št. 1310). Vse dosedaj omenjeno gradivo je izdelano iz dobro čiščene zemlje, ki je včasih nekoliko mešana z drobci kremenca ter črnosivo žgano.

Med orodjem in orožjem, ki spremljata našo keramično skupino, so tudi facetirana kladiva z izvrtano luknjo, izdelana iz serpentina ter sušilne osti iz sileksa (T. IV, 1–8).

Tip tako imenovane »Litzenkeramike« je znan na področju Spodnje Avstrije in sega na zahodu tudi na Solnograško,¹⁵ na severu prehaja v južno Slovaško,¹⁶ a na vzhodu v zahodno Ogrsko.¹⁷ Na področju Jugoslavije je ta tip bil do sedaj znan samo v primeru skodele iz Notranjih gor.¹⁸ Ob najdbah na koliščih pri Igu vidimo, da je ta keramični tip došel sem na jug v močnejšem valu, ne pa samo z enim primerom. V zadnjem času je bila odkrita nova najdba tega tipa v spilji Vindiji (jama Vindija) pri Varaždinu, in sicer z nekoliko zelo lepimi in izrazitimi primeri.¹⁹ Najdba identičnih posod v Vindiji je za Ljubljansko barje zelo velikega pomen, ker predstavlja danes most med Spodnjo Avstrijo in Koroško ter Ljubljanskim barjem, ki je doslej bilo nekako osamljeno. Vendar pa obstaja razlika med tema dvema lokalitetama. Medtem ko je v jami Vindiji ta tip keramike odkrit kot samostojna najdba in celota, nevezana na druge kulturne skupine,²⁰ najdemo na Ljubljanskem barju keramiko te vrste le v posameznih primerih v sklopu z drugo kulturno skupino.

Ako primerjamo naše primere z Ljubljanskega barja z analognimi primeri drugih najdišč, bomo videli, da ni dvoma, da spadajo v krog keramičnega tipa, ki ga Willvonseder imenuje »Litzenkeramik«, a ga Pittioni prišteva krogu kulturne skupine posameznih grobov (Einzelgrabkultur). Naša skodela iz Notranjih gor ima po obliki analogije med skodelami iz naselbine v Drassburgu Taborac,²¹ en fragment najden na koliščih pri Igu (T. I, 1) ima analogije v vrču iz Lovasberénya,²² a po razdelitvi ornamentov v vrču, najdenem v grobu v St. Salvatorju pri Friesachu na Koroškem, ako pri tem ne upoštevamo tehnike izdelave.²³ Zad-

¹⁵ Germania, 1944–1950, 173, 175.

¹⁶ L. c. 173.

¹⁷ 24/25 Bericht der RGK, T. 23, 13. — Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, T. III, 35; T. IV, 66, 103; T. IX, 1–3, 6–7, 14, 21–22, 23–24, 34.

¹⁸ Serta Hoffilleriana, 21. Willvonseder omenja na tem mestu, da so v Naravoslovno-zgodovinskem muzeju na Dunaju med gradivom, ki je najdeno na koliščih pri Igu, tudi posode ornamentirane z vrvičastim ornamentom v precej zamotanem sestavu. Ker se Willvonseder v svojem članku ne izraža jasno, na katere fragmente misli, je pač mogoče domnevati le, da je v mislih imel fragment manjšega vrča, predstavljenega na T. II, 3. Vendar pa ornament tukaj ni bil izdelan z odtisom vrvice, temveč z ovito paličico.

¹⁹ Gradivo, ki je v Gradskem arheološkem muzeju v Varaždinu, objavlja v istem časopisu prof. Vuković. Prof. Vukoviću se tudi zahvaljujem za ljubeznivost, da mi je že poprej dal gradivo na razpolago in tudi vse podatke.

²⁰ Vuković domneva, da najdba v jami Vindiji predstavlja grobni inventar glede na tam najdene ostanke ljudskega okostja.

²¹ Pittioni, Urgeschichte, 245, sl. 170.

²² 24/25 Bericht der RGK, T. 23, sl. 13.

²³ Carinthia I, 1938, 110.

njemu primeru sta po tehniki izdelave ornamentov analogna tudi še dva druga fragmenta s kolišč pri Igu (T. II, 1, 2), kakor tudi en vrč, najden v jami Vindiji, na katerem je ornament izdelan po vsej površini vrata in na majhnem ročaju. V isti tehniki je bil izdelan ornament tudi na nekem fragmentu vratu iz jame Vindije, in sicer ornament ravnih in valovitih trakov. Fragment, najden na kolišču pri Igu z odtisom vrvičastih trakov, ima pa analogije v nekaterih primerih iz jame Vindije, kjer je tak način ornamentiranja znan v več primerih, dalje pa tudi v vrču iz Szomód vagya²⁴ in drugih najdiščih v zahodni Ogrski, kakor je n. pr. znana najdba iz Kisapostaga.²⁵

Pittioni in Hell mislita, da je ta keramika nastala na temelju kulturne skupine vrvičaste keramike s posameznimi primesmi nekaterih oblik kulturne skupine zvonaste čaše. Za to domnevo nahajajo dokaz v najdbi iz Hellbrunnenberga.²⁶ Po najdbi iz Lovasberénya²⁷ in nekropoli Kisapostagu, kjer se podobni vrči javljajo s keramiko starejše bronaste dobe,²⁸ dalje tudi po najdbi iz Oggaua,²⁹ pa vidimo, da se je ta tip obdržal v precej velikem časovnem obdobju. Tako se morejo pojasniti tudi vplivi raznih drugih kulturnih skupin na oblikovanje tu obravnavane keramike.

O malem trakastem ročaju na skodeli iz Notranjih goric³⁰ in večjem trakastem ročaju na vrčih, kot je tisti na fragmentu s kolišč pri Igu (T. II, 3), lahko sodimo, da je bil prevzet iz pozne faze badenske kulturne skupine (po Pittioniju), posebno še, ako imamo v vidu, da je ta oblika prišla v naše kraje s področja, kjer je badenska skupina imela direkten vpliv na keramiko tu obravnavanega tipa. Če so skodele iz Drassburga Taborac, kakor misli Pittioni,³¹ sprejele svojo ostro profilacijo ravno tako iz badenske kulturne skupine poleg izrazitega zoževanja proti dnu, potem bi polkroglasti spodnji del na naši skodeli mogel predstavljati le varianto. Obliko lijakastega vratu skuša Pittioni raztolmačiti z vplivom megalitičnih kulturnih skupin,³² medtem ko Hell sodi, da je izvor celotne oblike teh posod, ki jih imenuje »kegelförmig«, stožčaste oblike, v podonavskih kulturnih skupinah, kot so lengyelska in tiška, dalje münchshöferska in jordansmühlska.³³ Mislim, da bi ravno v tem krogu morali iskati vplive za razvoj lijakastega vratu, kakor tudi za amfore s kroglastim spodnjim delom, na katerih vidi Ložar vpliv kulture kro-

²⁴ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, T. IV, 6.

²⁵ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, T. IX, 2—3. Na primeru T. IX, 21 je cikcakasta črta tudi na največji periferiji poleg ornamenta, ki je na vratu.

²⁶ Germania 1944—1950, 175, 174. — Pittioni, Urgeschichte, 242. — Die Höhle 1951, 49.

²⁷ Z nekoliko višjim ročajem.

²⁸ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche l. c. T. IV, 6.

²⁹ Pittioni, Urgeschichte, T. 215, 216.

³⁰ Takšno ušesce diametralno velikemu ročaju imamo tudi na vrču iz jame Vindije, kjer pa ni preluknjano, temveč predstavlja le vzboklino. Ker je naša skodela delno fragmentirana, ni mogoče ugotoviti, ali je diametralno ušescu na njem bil tudi nekoliko večji ročaj.

³¹ Pittioni, Urgeschichte, 245.

³² Carinthia I, 1938, 112.

³³ Germania 1944—1950, 174.

glastih amfor³⁴ (T. III, 3–5), ker misli, da jih drugače ni mogoče tolmačiti. Ložar pri tem ne zahaja globlje v problem posredovalca, ki bi naj posredoval takšne oblike med kulturo kroglastih amfor in Ljubljanskim barjem, temveč le navaja, da je tak vpliv mogoč priti na Ljubljansko barje »na kakršen koli način«. Vendar je pa takšna definicija nekoliko preohlapna, čeprav na drugem mestu pravi, da vidi ta vpliv v nekaterih podobnostih med našo keramiko ter keramiko posameznih najdišč, kakor so Schussenried, Mondsee, itd. Ne glede na to, da je takšna zveza mogla biti tudi direktna, bi morali imeti tudi posamezne razvojne oblike, v našem primeru v kulturah, kjer nahajamo tip naše keramike. J. Korošec sodi ravno tako, da je vpliv kulture kroglaste amfore na Ljubljansko barje nemogoč že zaradi oddaljenosti te kulturne skupine od naših najdišč.³⁵ Ker vpliva kulture kroglaste amfore ni direktno niti na področju Avstrije, oziroma nimamo tam nobenih najdišč s sledovi takšnega vpliva, bi se ta hipoteza mogla povsem opustiti. Nikakor pa ne smemo spregledati dominanten vpliv, ki ga je imela kulturna skupina zvonaste čaše, katere najdišča se danes v Avstriji vse bolj množijo in ki je tudi sama sprejela marsikakšne vplive drugih kulturnih skupin. Znano je, da je kultura zvonaste čaše vplivala na formiranje marsikakšnih keramičnih oblik v raznih kulturnih skupinah celo v nekem daljšem časovnem razponu. Analognost naših amfor z izbočenim dnom in neke posode z dvema ročajema iz Drassburga Taborac, kakor tudi z vrčem iz Dürnkruta nam kaže, da v naših primerih nimamo neke posebne, lokalne vrste oblik, omejene le na Ljubljansko barje. Tudi pri posameznih naših primerih je dno lahko sploščeno (T. III, 2), tako da posoda dobi skoraj obliko buče. Nekateri primeri imajo celo nekoliko ožji vrat in po dve subkutani ušesci. Te bi mogli tolmačiti ali kot istočasno varianto, ali pa kot razvojno obliko pod vplivom nekaterih drugih form.

Zelo jasn vpliv kulturne skupine zvonaste čaše na Ljubljansko barje, ne glede tudi na samo tukaj najdeno zvonasto čašo, imamo na naših posodah v tehniki izdelave ornamentike in njene razdelitve. Tega vpliva doslej še ni nikdo omenil, čeprav so ga verjetno tudi že zapazili, vendar ga niso znali tolmačiti. Takšne primere, kot n. pr. ornament na vrču iz St. Salvatora pri Friesachu, tolmači Pittioni napačno kot odtis vrvice.³⁶ Isto ornamentiko imamo tudi pri več primerih iz jame Vindije pri Varaždinu, poleg onih, kjer imamo odtis pravega vrvičastega traku. Sodim, da je to pomemben dokaz za skupen vpliv keramike z vrvičasto ornamentiko, ki pa ne pripada kulturni skupini vrvičaste keramike, in kulturne skupine zvonaste čaše, na oblikovanje našega keramičnega tipa. Da sta ta dva faktorja istočasno vplivala na oblikovanje oblik in ornamentike mlajših kultur, nam dokazujejo tudi najdbe starounjetiške kulturne skupine, kjer pri dveh vrčih nahajamo podobno ornamentiko. Omeniti je treba tudi, da ima eden od teh dveh vrčev, ki po obliki ni analogen našim, vendar na vratu popolnoma identičen ornament, izdelan v isti tehniki, kakor je eden od naših primerov s kolišč pri Igu (T. I, 1, 2).³⁷

³⁴ GMDS 1941, 11.

³⁵ Zgodovina Ljubljane, 253.

³⁶ Carinthia I, 1938, 111.

³⁷ Filip, Pravěké Československo, Praha 1948, 172, T. 14, 9, 10.

Spregledati ne smemo tudi vpliva, ki ga je imela slavonska kulturna skupina na ornamentiko našega keramičnega tipa. Ta vpliv pa ni bil včasih le v tehniki izdelave, temveč tudi v motiviki in v razdelitvi ornamentov. Sama tehnika se pa bistveno razlikuje od prejšnjih, saj je izdelana v tehniki izdolbenih ornamentov (duborezu).

Naš keramični tip je ravno tako imel velik delež pri oblikovanju posameznih keramičnih oblik v raznih kulturnih skupinah, kot je n. pr. wieselburška v severovzhodnem delu Avstrije, ki dalje prehaja v severozahodni del Ogrske in je znana tu pod imenom kultura Gata; dalje pa tudi na druge kulturne skupine v zahodni Ogrski, kakor je skupina Kisapostag, itd. Vidimo pa, da je ta keramični tip zapustil močnejšo sled svojega obstoja tudi na keramiki Ljubljanskega barja. Samo tako moremo raztolmačiti amfore s kroglastim spodnjim delom in skoraj cilindričnim, nekoliko nižjim vratom. Ornamentika, ki je izdelana z odtisom z nitko ovite paličice, je bila izdelana v obliki gostih vodoravnih paralelnih črt po vsej površini vrata. Ta tehnika in razporeditev ornamentov je zelo pogosto kombinirana z ornamentacijo tehnike izdolbenih ornamentov (duborezom), pri kateri lahko vidimo ali direkten vpliv ali pa reminiscenco na slavonsko kulturno skupino. Kolikšen vpliv je slavonska kulturna skupina imela tudi na tako imenovano »Litzenkeramiko«, vidimo najbolje po že omenjenem fragmentu, najdenem pri Igu (T. II, 3).

Na vseh najdiščih imamo na tem tipu keramike tri načine ornamentiranja. Pittioni, ki upošteva samo odtis vrvice in vrvičastega traku, deli oblike na dve časovni fazi. Starejša bi uporabljala samo odtis vrvice, medtem ko bi mlajša imela odtise vrvičastega traku. Če bi to Pittionijevo delitev uporabili pri fragmentih z Ljubljanskega barja, bi morali fragmente s kolišč pri Igu imeti za starejše od fragmenta, ki ima odtisnjen trak v obliki valovnice, ter od skodele iz Notranjih goric ne glede na to, da so tam vodoravni trakovi. Ta dva primera bi predstavljala mlajšo fazo, a tisti primeri, ki so bili ornamentirani z odtisom ovite paličice, bi ravno tako sodili v starejšo fazo. Gledišče, ki ga medtem zastopa Patay, se razlikuje od gledišča, ki ga zagovarja Pittioni. Patay sodi, da je takšna Pittionijeva domneva nekoliko preuranjena, ker se ornamentika posod v Kisapostag skupini razlikuje od onih, ki so bile najdene na avstrijskem področju. Medtem namreč, ko je na posodah iz Avstrije uporabljen odtis vrvičastega traku, je v ta namen na posodah iz skupine Kisapostag uporabljena za odtiskovanje z nitjo ovita paličica.³⁸ Vidimo pa po primeru iz St. Salvatorja, da se ta ista tehnika ornamentike javlja tudi na področju Avstrije. Iz vsega sledi, da se povsod kjer se nahaja Litzenkeramika uporabljajo trije načini ornamentiranja in to vsi trije istočasno tako odtisi vrvic, kakor odtisi vrvičastega traku in odtisi ovite paličice.

Vprašanje kronološke postavitve našega keramičnega tipa je v glavnem rešeno. Franz³⁹ postavlja na temelju spremljajočega gradiva, posebno unjetiškega tipa keramike, vrček iz Dürnkruta v zgodnjo bronasto periodo. Po formi sodi, da pripada wieselburškemu tipu in ga tolmači kot prototip raznih oblik tako imenovanih panonskih kultur. Franz tolmači

³⁸ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen, 43.

³⁹ MAGW, 1926, 221.

imenovani lonček tako, da je pri njem izražena že čisto bronasta oblika, pač pa z neolitično (vrvičasto) ornamentiko. Podobno datirata ta tip tudi Hell⁴⁰ in Willvonseder,⁴¹ medtem ko sodi Pittioni, opirajoč se na bogato najdbo iz Gutramsdorfa, da je to poseben tip, ki bi po Reineckejevi kronološki lestvici sodil v stopnjo bronaste dobe »A«.⁴² Pittioni vidi v tem tipu prehod, ki veže bronasto dobo (po obliki) z neolitsko (vrvičasti ornament). Podobno mnenje zastopa tudi Hautmann, ki sodi, da ta tip predstavlja predhodno obliko skupine Gata.⁴³ Patay, ki ne raziskuje vprašanja, v kakšnem odnosu je »Litzenkeramik« z Gata kulturo, na katere območju je bilo odkritih več najdišč in katerih keramični tipi so dokaj sorodni avstrijskim, kakor n. pr. vrček iz Sopron-Városi puszta, ki je podoben onim iz avstrijskih najdišč, čeprav predstavlja slučajno najdbo, sodi, da je ta tip istočasen s kulturo Kisapostag, ki jo postavlja na konec I (po Tompi Tószeg A), oziroma na začetek I bronaste periode (Tószeg B).⁴⁴ S tem se pa ne strinja datacija Mozsolicseve, ki pri obravnavi nekropole v Kisapostagu ter pri obravnavi odnosa našega keramičnega tipa in te kulturne skupine misli, da ne more sprejeti Willvonsederjeve datacije. Sama stavlja naš tip pred skupino Kisapostag, t. j. na konec bakrene ali na začetek bronaste dobe.⁴⁵

Ako vzamemo našo skodelo iz kolišča pri Notranjih goricah, že glede na to, da je tudi najbolj ohranjena, kot najbolj izraziti predmet, ki je v celoti soroden posodam tega keramičnega tipa z raznih najdišč Avstrije, moramo upoštevati tudi najdbo iz Lovasberénya,⁴⁶ ki jo Tompa datira v Tószeg B I⁴⁷ ter bi po Reineckejevi kronologiji ustrezala bronasti dobi II a, in najdbo iz Dürnkruta, ki se javlja z izrazito bronastodobno keramiko (unjetiška). Spričo tega moramo tudi soditi, da je Patayjeva datacija tudi veliko verjetnejša kakor pa Mozsolicseve. Ostali keramični material, najden na kolišču pri Notranjih goricah skupaj z našo skodelo, ima zelo grobo fakturo. Vendar so marsikatero oblike bile, sodeč po fragmentih, zelo sorodne, če celo ne identične z imenovano skodelo (T. VI). Glede na analogno gradivo, ki je bilo odkrito na kolišču pri Blatni Brezovici,⁴⁸ moramo sprejeti kot točno domnevo J. Korošca, ki vidi v gradivu iz kolišča iz Notranjih goric mlajšo fazo⁴⁹ od faze doslej zuanih kolišč pri Igu, ter sodi, da je Childeova kronološka postavitev Notranjih goric previsoka.⁵⁰

⁴⁰ Germania 1944—1950, 173.

⁴¹ Willvonseder, Die mittlere Bronzezeit in Oesterreich, 1937, 24.

⁴² Carinthia I, 1938, 112.

⁴³ Burgenland 3, 1930, 118.

⁴⁴ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen, T. X, 5 in str. 90.

⁴⁵ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, str. 80.

⁴⁶ 24/25 Bericht der RGK, T. 23, 1—3 in 13.

⁴⁷ L. c. 63.

⁴⁸ Gradivo je še v obdelavi. — Arheološki vestnik V/1, 18. — Zgodovina Ljubljane, 280.

⁴⁹ Ložar je sodil, da bi eno kolišče pri Igu moglo biti mlajše, kakor ga pa datira Childe (GMDS 1941, 16).

⁵⁰ Childe, The Danube in prehistory, 209, 213 sl. — Zgodovina Ljubljane, 259.

Kakor sem že poprej omenila, vidijo mnogi znanstveniki v keramičnih izdelkih tipa »Litzenkeramik« nekakšno povezavo s kulturno skupino vrvičaste keramike. Medtem ko Pittioni in Hell sodita to na temelju ornamentike, ki je izdelana z odtisi vrvice, so nekateri drugi na osnovi takšne ornamentike na teh oblikah celo videli obstoj kulturne skupine vrvičaste keramike na področju južne Panonske ravnine in celo na Balkanu.⁵¹ Tako je tudi Ložar v zvezi s takšnimi primeri sodil o stikih Ljubljanskega barja s kulturami na severu in na severozahodu.⁵² Tudi Mozsoliceva, ko obravnava keramiko našega tipa, sodi, da je ta mogla biti v zvezi s kulturo vrvičaste keramike, čeprav s posredovanjem zvonaste čaše. Po njenem mnenju je v slavonsko kulturno skupino preko kulture zvonaste čaše dospela iz kulture vrvičaste keramike posoda, katere osnovna oblika naj bi bila v amfori iz Zoka. Ta ima ročaje v obliki treh vertikalnih plastičnih vzboklin, bolj lijakast vrat in dokaj kroglast spodnji del, ki je pa v osnovi vendar bikoničen.⁵³ Vendar pa mislim, da je potrebno prototip za to obliko iskati v kulturah, ki so teritorialno veliko bližje naši kulturni skupini, t. j. v Podonavju in panonskem bazenu. V poštev bi prišle poleg vinčanske kulturne skupine neolitična slavonsko-sremska, lengyelska itd. Slavonsko-sremska kulturna skupina je pa tako in tako absorbirala vinčanske in mnoge druge elemente.⁵⁴

Področje, na katerem se javlja ornamentika, izdelana z odtisi vrvice, je dokaj veliko. Kolikor se javlja pri nas na jugu, je vedno na posodah, o katerih ne moremo reči, da bi imele prototip v kulturi vrvičaste keramike. Takšne posode so tudi že omenjena kupa na nogi iz Melka,⁵⁵ potem kroglasta posoda z dulcem in majhen vrč iz Vučedola.⁵⁶ Način vrvičaste ornamentike najdemo tudi v Grčiji⁵⁷ na fragmentih posod, za katere je tudi že Milojević ugotovil, da ne morejo nikakor biti v zvezi s kulturo vrvičaste keramike.⁵⁸ Četudi vsi taki primeri niso istočasni z našim keramičnim tipom, vendar pri analizi naših fragmentov jasno sledi, da tudi zanje ne moremo iskati prototipov v kulturi vrvičaste keramike. Že sama oblika profilov govori za mnogo mlajšo fazo, kar omogoča tudi njih kronološko postavitev v mlajši čas.

V zvezi z vprašanjem, ali obstaja na Ljubljanskem barju tudi kultura vrvičaste keramike, ki naj bi bila tu na temelju fragmentov keramike obravnavanega tipa, moramo to zanikati. Ker ti keramični objekti niti v Avstriji niti na Ogrskem ne pripadajo vrvičasti kulturni skupini, temveč

⁵¹ Germania 33, 1935, 151 sl. Glej tudi opombe 1—5.

⁵² GMDS 1941, 30.

⁵³ Mozsolics, Der frühbronzezeitliche Urnenfriedhof von Kisapostag, 80 sl.

⁵⁴ Milojević, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, Berlin 1949, 85 sl.

⁵⁵ R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol. Zagreb 1945, 147, sl. 83, 2 a, 2 b.

⁵⁶ L. c. sl. 83, 4 in 3.

⁵⁷ Germania 33, 1935, 153, sl. 1. — Omeniti je potrebno, da fragmenti keramike, ki so najdeni v Kraljevinah v Bosni, nimajo ornamentov, napravljenih z odtisom vrvice, kakor nekateri sodijo.

⁵⁸ L. c. 151.

uporabljaajo le vrvičaste ornamente, izvajane na več tehničnih načinov, ji ne morejo pripadati niti naši fragmenti na Ljubljanskem barju. To bi pa bili tudi edini primeri, ki naj bi govorili za obstoj vrvičaste kulturne skupine, ker drugih za sedaj ni. Tako kljub raznim hipotezam odpada domneva o močni komponenti vrvičaste kulture na naših lokalitetah.

ZUSAMMENFASSUNG

Litzenkeramik am Laibacher Moor — Ljubljana

Neben der bereits öfters zitierten Vase, die in Notranje gorice gefunden wurde, besitzen wir auch von den Pfahlbauten bei Ig mehrere Fragmente, die zu dieser Art der Keramik gehören. Diese Art der Keramik wird von Willvonseder Litzenkeramik benannt, von Pittioni aber der Einzelgrabkultur zugeordnet.

Charakteristisch für diesen keramischen Typ ist die Ornamentik, die recht verschieden gedeutet wird, entweder als falsche Schnurornamentik, oder sogar als Erbschaft aus der schnurkeramischen Kultur. Nach dem Urteil einiger Forscher wird dies teilweise als Schnurabdruck, teilweise als Abdruck eines unwickelten Stäbchens, nach dem Urteil anderer auch als Abdruck eines Gewebes in technischer Hinsicht gedeutet. Nebst der Ornamentik sind auch die Formen charakteristisch, wo der untere Teil besonders bei Krügen mehr oder weniger kugelförmig mit trichterförmigem Hals erscheint.

Im grossen und ganzen sind die von den Pfahlbauten bei Ig am Laibacher Moor stammenden Fragmente unbeträchtlich, so dass eine echte Gefässform sehr schwierig rekonstruierbar ist. Sie haben jedoch eine ausgesprochene Ornamentik, die man in diese Gruppe setzen muss (T. I, 1—3, II, 1—3, III, 1). In die gleiche keramische Gruppe können wir auch einige Terrinen und Amphoren mit mehr oder weniger trichterförmigem Hals und mehr kugelförmigem Unterteil setzen (T. III, 2—5). Diese können nur aus den in die Litzenkeramik gehörenden Vorbildern in Österreich abgeleitet werden, welche Keramik jedoch auch aufs ungarische Gebiet in die Gata Kultur und in die Gruppe Kisapostag übergreift.

Unsere Gefässe dieser Art vom Laibacher Moor kann man heute viel verständlicher beurteilen auf Grund des Vergleichs ähnlicher Gefässe aus der Höhle Vindija bei Varaždin, wo nach der Annahme des Forschers Vuković sich ein Grab befand. Die Funde dieser Art in Vindija sind ausserdem auch geschlossen, während die vom Laibacher Moor mit einer anderen Kultur gemischt sind.

Am Laibacher Moor ist ein sehr starker Einfluss der Glockenbecherkultur festzustellen. Dieser Einfluss erscheint aber auch auf vielen Gefässen der Litzenkeramik aus dem österreichischen Gebiet. Von besonderer Bedeutung ist der in der Ornamentik bemerkbare Einfluss.

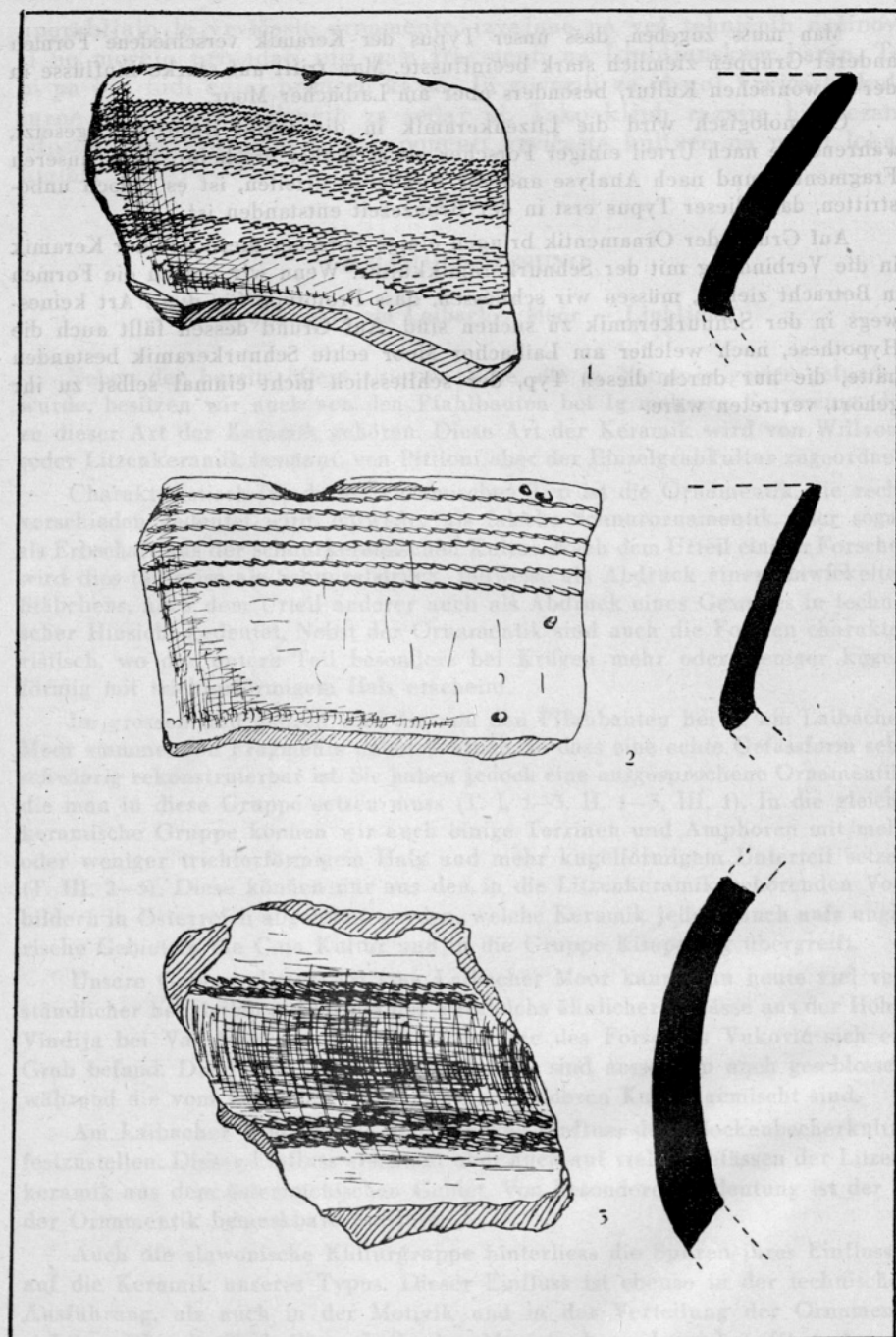
Auch die slawonische Kulturgruppe hinterliess die Spuren ihres Einflusses auf die Keramik unseres Typus. Dieser Einfluss ist ebenso in der technischen Ausführung, als auch in der Motivik und in der Verteilung der Ornamente sichtbar. Was die Technik am Laibacher Moor im besonderen betrifft, so kommt es hier oft zu einer Kombination auch mit der Kerbschnitttechnik.

Man muss zugeben, dass unser Typus der Keramik verschiedene Formen anderer Gruppen ziemlich stark beeinflusste. Man trifft auf starke Einflüsse in der slawonischen Kultur, besonders aber am Laibacher Moor.

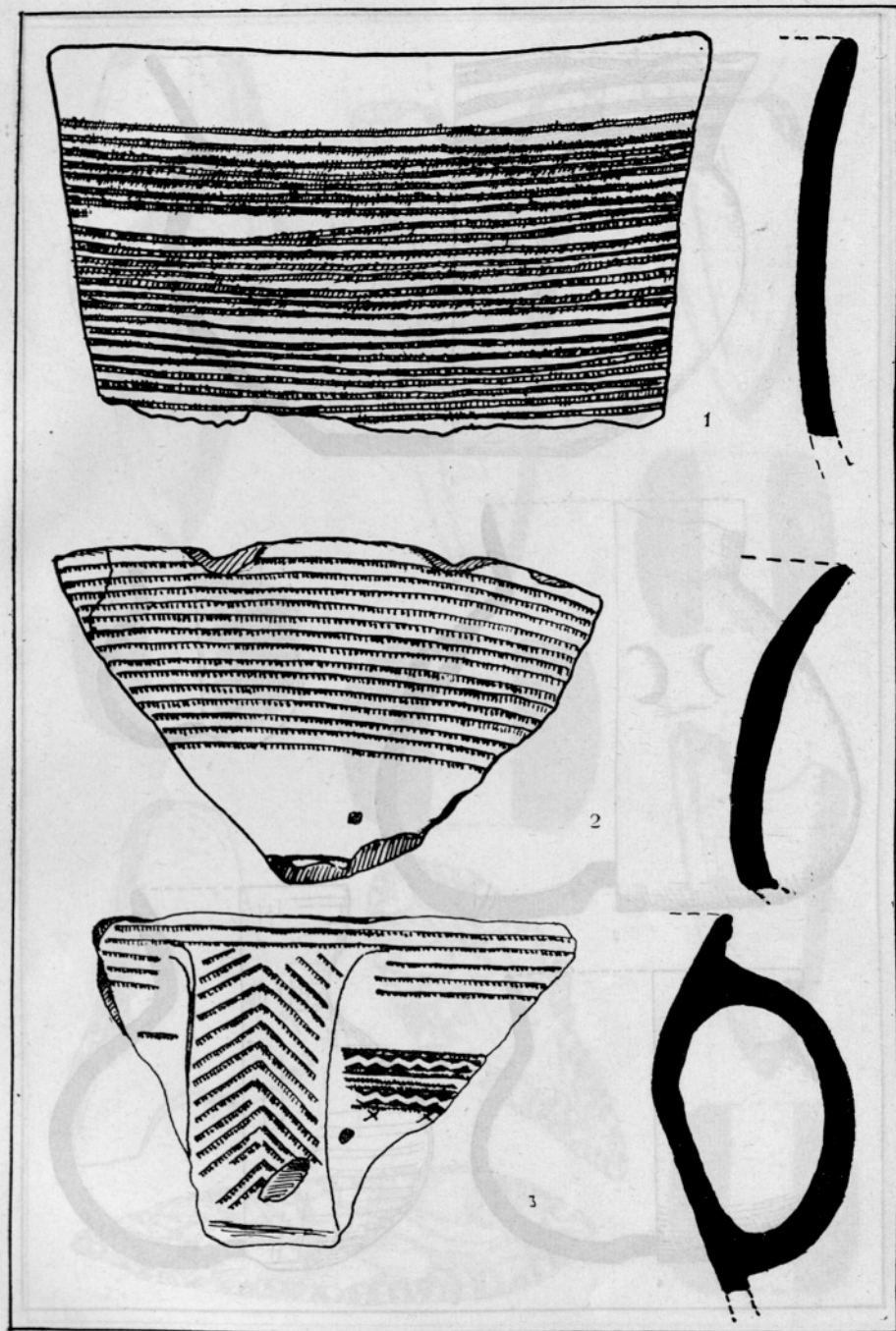
Chronologisch wird die Litzenkeramik in die frühe Bronzezeit gesetzt, während sie nach Urteil einiger Forscher etwas früher erscheint. Nach unseren Fragmenten und nach Analyse anderer Funde zu urteilen, ist es jedoch unbestritten, dass dieser Typus erst in der Bronzezeit entstanden ist.

Auf Grund der Ornamentik bringen einige Forscher diese Art der Keramik in die Verbindung mit der Schnurkeramikkultur. Wenn wir jedoch die Formen in Betracht ziehen, müssen wir schliessen, dass Prototypen für diese Art keineswegs in der Schnurkeramik zu suchen sind. Auf Grund dessen fällt auch die Hypothese, nach welcher am Laibacher Moor echte Schnurkeramik bestanden hätte, die nur durch diesen Typ, der schliesslich nicht einmal selbst zu ihr gehört, vertreten wäre.

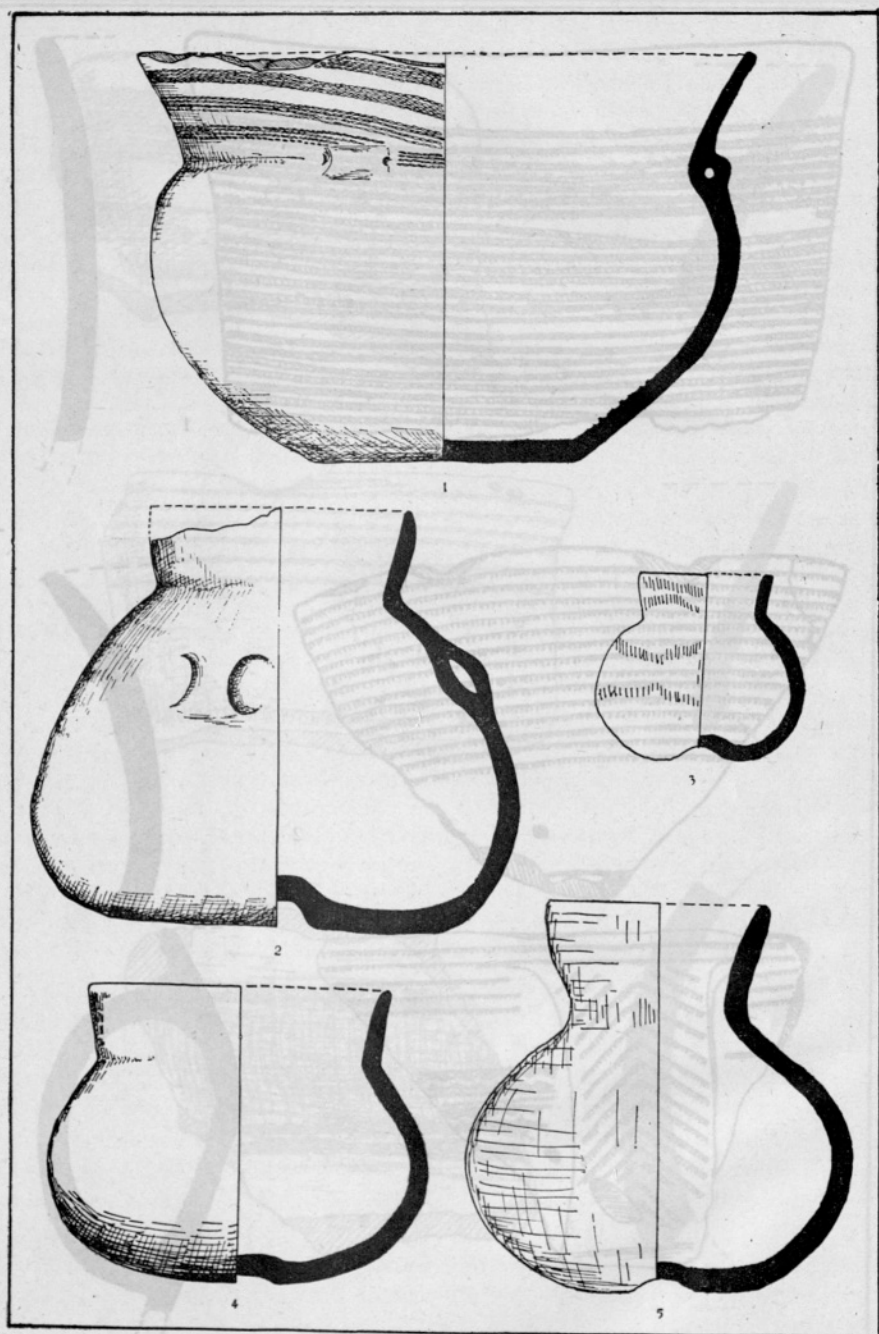

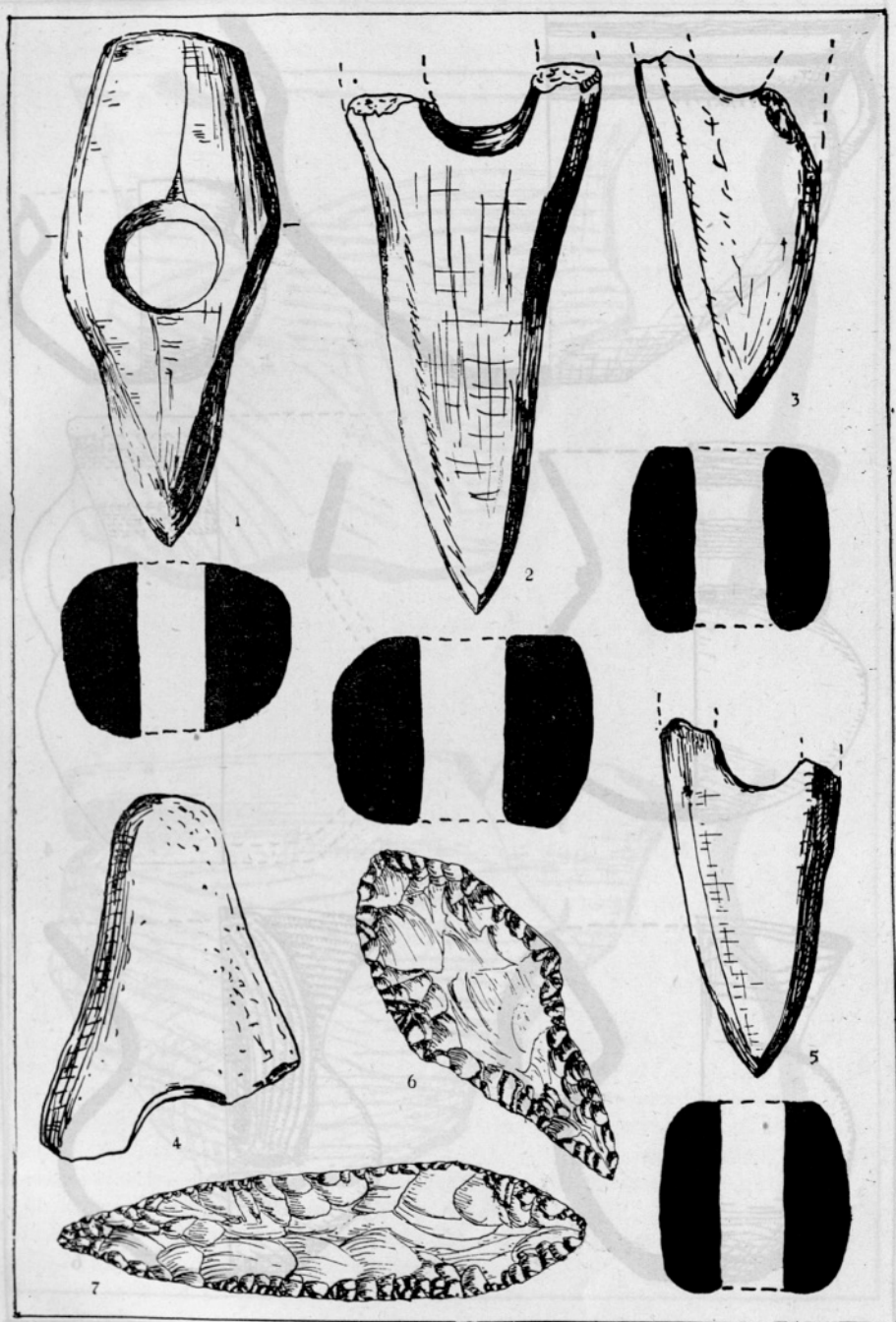
Sl. 1—3. Kolišča pri Igu (vse 1/1 nar. vel.)

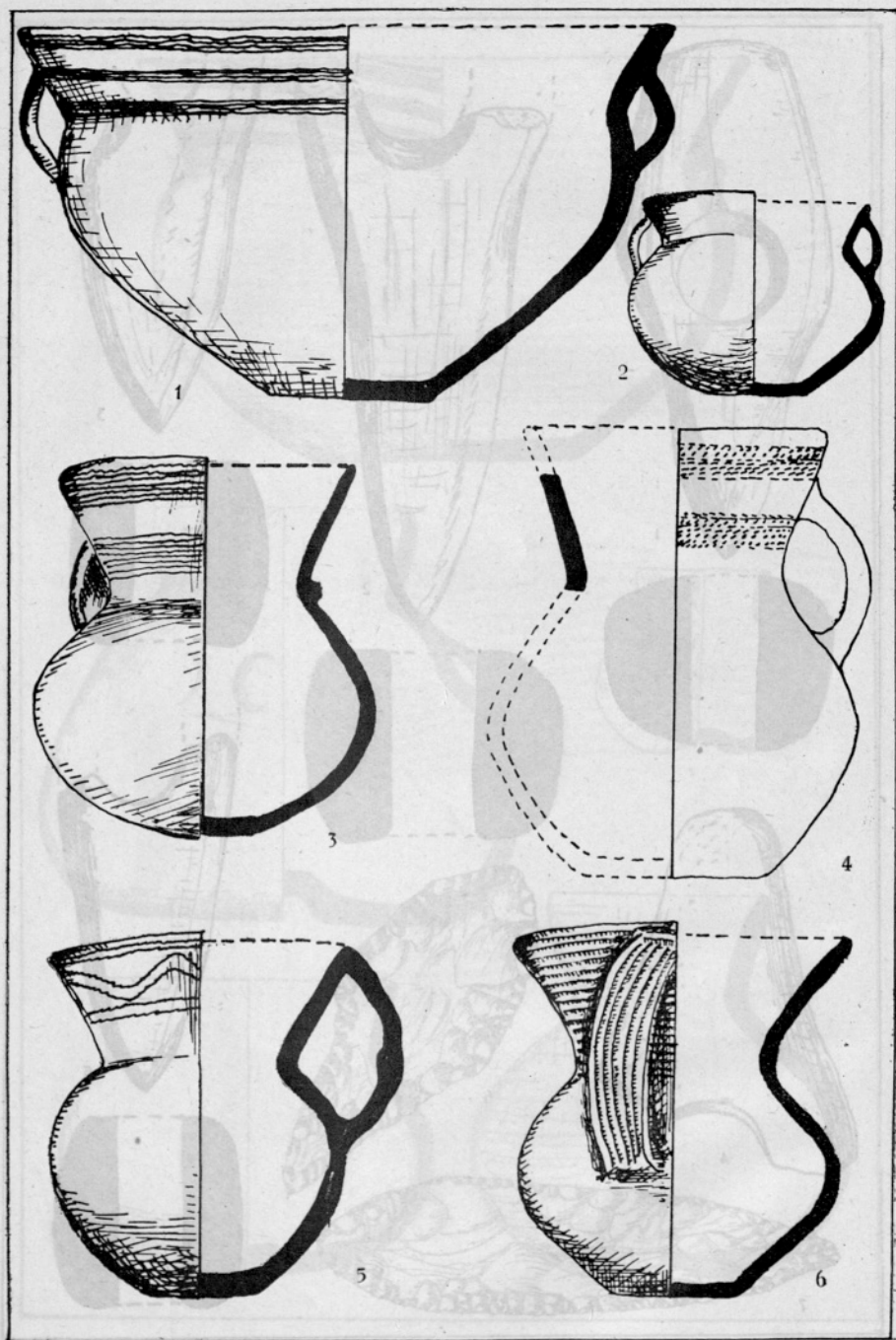
Sl. 1—3. Kolišča pri Igu (vse 1/1 nar. vel.)

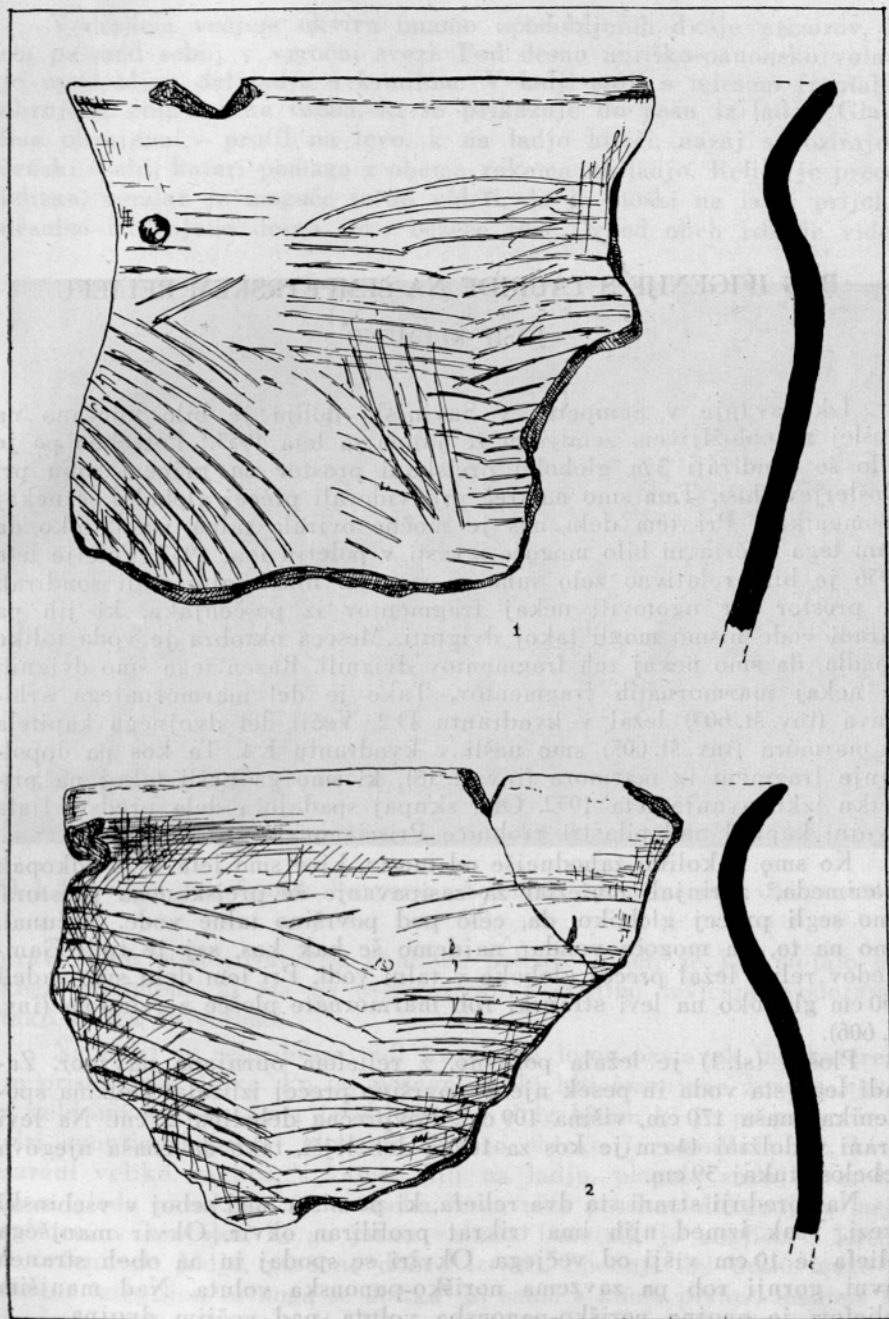
Sl. 1. Notranje gorice, sl. 2—5 kolišča pri Igu (vse 1/2 nar. vel.)

Sl. 1—7. Kolišča pri lgu (vse 2/3 nar. vel.)

Sl. 1—2. Drassburg Taborac, sl. 3 Guntramsdorf, sl. 4. St. Nikolaus bei Golling,
sl. 5. Szomód vagy, sl. 6. St. Salvator bei Friesach (razne velikosti)

Sl. 1—2. Notranje gorice (vse 1/2 nar. vel.)

BEG IFIGENIJE S TAURIDE NA ŠEMPETRSKEM RELIEFU

JOSIP KLEMENC

Izkopavanje v Šempetru v Savinjski dolini je bilo končano na doslej razpoložljivem zemljišču že januarja leta 1955.¹ Potrebno pa je bilo še sondirati 3 m globoko preiskani prostor na južnem robu pri Došlerjevi hiši. Tam smo namreč predvidevali precej globoko še nekaj spomenikov. Pri tem delu nas je močno ovirala talna voda, tako da nam tega načrta ni bilo mogoče izvesti v poletju leta 1955. Poletje leta 1956 je bilo relativno zelo suho in smo ob nizki talni vodi sondirali ta prostor ter ugotovili nekaj fragmentov iz peščenjaka, ki jih pa zaradi vode nismo mogli takoj dvigniti. Meseca oktobra je voda toliko upadla, da smo nekaj teh fragmentov dvignili. Razen tega smo dvignili še nekaj marmornatih fragmentov. Tako je del marmornatega arhitrava (inv. št. 605) ležal v kvadrantu D 2. Večji del dvojnega kapitela iz marmora (inv. št. 607) smo našli v kvadrantu E 4. Ta kos pa dopolnjuje fragment iz marmora (inv. št. 18), ki smo ga našli takoj na pričetku izkopavanja leta 1952. Oba skupaj spadajoča dela predstavljata dvojni kapitel nad pilastri grobnice Priscianov.

Ko smo nekoliko zahodnejše od mesta, kjer smo leta 1954 odkopali Ganimeda,² zgrinjali material za zasipavanje že preiskanega prostora, smo segli precej globoko, da, celo pod površino talne vode. Računali smo na to, da mogoče vendar najdemo še kak kos, saj je tudi Ganimedov relief ležal precej globoko v talni vodi. Pri tem delu smo zadeli 450 cm globoko na levi stranski rob marmornate plošče z reliefom (inv. št. 606).

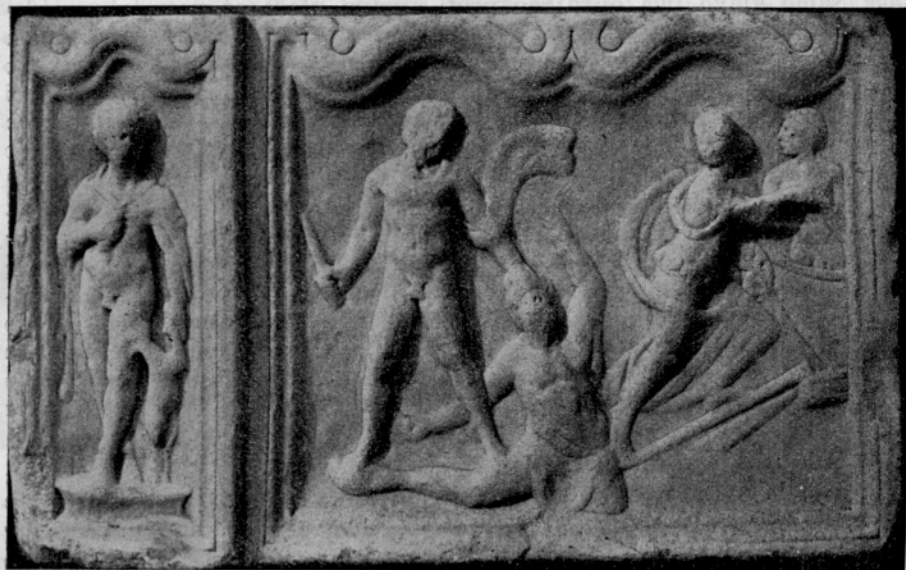
Plošča (sl. 1) je ležala poševno, z reliefom obrnjena navzgor. Zaradi tega sta voda in pesek njeno površino precej izlizala. Dolžina spomenika znaša 170 cm, višina 109 cm. Povprečna debelina 23 cm. Na levi strani v dolžini 44 cm je kos za 16 cm debelejši, tako da znaša njegova debelost tukaj 39 cm.

Na sprednji strani sta dva reliefa, ki pa nista med seboj v vsebinski zvezi. Vsak izmed njih ima trikrat profiliran okvir. Okvir manjšega reliefa je 10 cm višji od večjega. Okviri so spodaj in na obeh straneh ravni, gornji rob pa zavzema noriško-panonska voluta. Nad manjšim reliefom je enojna noriško-panonska voluta, nad večjim dvojna.

¹ Arheološki vestnik VI, Ljubljana 1955, str. 291 sqq.

² Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str.

V desnem večjem okviru imamo upodobljenih dvoje prizorov, ki sta pa med seboj v vzročni zvezi. Pod desno noriško-panonsko voluto je upodobljen del ladje s krmilom. V ladji stoji s telesom frontalno obrnjena gola moška oseba, ki se prikazuje do pasu iz ladje. Glavo ima obrnjeno v profil na levo, k na ladjo hiteči, nazaj se ozirajoči ženski osebi, kateri pomaga z obema rokama na ladjo. Relief je precej izlizan, vendar je mogoče točno videti, da je moški na ladji prijel z desnico iztegnjeno desno roko bežeče žene. Izpod obeh rok je videti

Sl. 1. Beg Ifigenije s Tauride, Šempeter v Savinjski dolini, marmor, izkopano 1956

pravokoten podolgovat kos, podoben polenu. Videti je kot stojalo nekega predmeta, ki sta ga osebi držali s svojimi levicami vodoravno tako, da ga ne vidimo.

Na ladji se zelo dobro vidi krmilo in lesen nastavek, na katerega je prislonjena deska. Po tej poševni deski hiti omenjena ženska figura z velikimi koraki. Žena je oblečena v dolg hiton, ki je prepasan in ji visi apoptigma precej globoko. Čez to obleko je ogrnila plašč, ki ji zaradi velike naglice, s katero hiti na ladjo, plapolata zadaj v zraku. Žena gleda nazaj. Da je ta oseba žena, nam posebno dokazujejo lasje, spleteni v krobilos, ki ga jasno vidimo. Umetnik je naglico, s katero hiti žena na ladjo, posebno dobro izrazil. Spodnji del desne noge je močno iztegnjen in noga se dotika tal samo s konci prstov, medtem ko je leva noga v kolenu in gležnju močno upognjena. S celim stopalom pritiska na desko, da odžene telo s tem večjo silo naprej. Ozirajoča se nazaj gleda na prizor, ki se odigrava za njenim hrbtom.

Pod drugo noriško-panonsko voluto tega okvira se odigrava prizor, ki je gotovo v zvezi s prej opisanim begom ženske osebe. V tej skupini sta dve moški osebi. Desna od obeh figur predstavlja en face moža, ki je pokleknil na levo koleno, medtem ko ima desno nogo stegnjeno na stran. Oblečen je v obleko z dolgimi rokavi, ki se s sprednjim delom vleče po tleh. Njegove kretnje izdajajo osebo, ki prosi milosti. Levico je dvignil nad svojo glavo, z desnico je pa široko zamahnil, da bi jo tudi dvignil k levici za prošnjo. Za njegovo glavo z bujnimi lasmi ga grabi za njim stoječi mladenič široko razkoračenih nog s telesom en face, samo glavo ima obrnjeno proti sredini gledajoč navzdol na klečečega sovražnika. Zgrabil ga je z levico, okrog katere ima ovito vihrajočo hlamido, močno za lase. Z desno nogo pritiska nasprotnikovo nogo k tlom in ga ovira, da se ne more dvigniti. V iztegnjeni desnici pa drži kratek meč, s katerim bo odsekal sovražniku glavo. Očitno nam predstavlja klečeča oseba starejšega, orjaškega moža, zelo verjetno barbara.

Snov za šempetrške reliefe je vzeta predvsem iz trojanskih pravljic³ in mitoloških pripovedk, ki so nastale v zvezi z njo. Izmed vseh v Šempetru izkopanih reliefov sta dva, na katerih je Ifigenija glavna oseba. Prvi relief, ki smo ga imenovali Ifigenija v Avlidi,⁴ nam predstavlja prizor, kako pripravljajo žgalno žrtev — košuto, ki jo bodo darovali boginji Artemidi namesto nje. Ifigenija na tem reliefu sploh ni upodobljena, ker je po pravljici bila tisti hip prenesena na Tavrido in tam postala svečenica v svetišču Artemide. Središče in glavna oseba tega reliefa je Artemida s krmilom v roki, ki dovoljuje Ahajcem, da lahko odplujejo proti Troji.

Na drugem reliefu pa vidimo Ifigenijo, kako stoji pred oltarjem s plapolajočim ognjem.⁵ Pred njo je mladenič z zvezanimi rokami, za njim pa varujoči ga stražnik, ki se naslanja na kopje. Za Ifigenijo stoji rabelj, ki je že potegnil meč, da bi zabodel mladeniča. Ifigenija piše na diptihon, kjer sporoča domov, da v Avlidi ni bila žrtvovana. To sporočilo naj bi nesel v Argo Pilad, ker se Orest do takrat še ni dal spoznati. Zato je mogoče, da je pred Ifigenijo stoječi mladenič Pilad ali pa Orest, ki čaka, da ga bodo žrtvovali. Vsekakor si je Ifigenija ob tej priložnosti izmislila načrt, s katerim je rešila sebe, oba mladeniča in preskrbela, da je prišel ksoanon (leseni kip) boginje Artemide, Apolonove sestre, v Grčijo, kakor je zahteval Apolon.

Ifigenija to pot ni žrtvovala, pač pa je rekla začudenim stražnikom in rablju, da boginja neče danes sprejeti teh žrtev, ker je eden od teh ujetnikov morilec svoje lastne matere. Najprej morajo oprati njega, potem njegovega prijatelja in ksoanon v morski vodi.⁶ Ifigenija jih je peljala k morju, nakar so zbežali na ladjo, ki jih je že čakala. Tako bi bili rešili svojo nalogo, zbežali bi pa tudi pred kraljem Thoastom,

³ Zbornik filozofske fakultete v Ljubljani II, 1955, str. 57 sqq.

⁴ Arheološki vestnik VI, Ljubljana 1955, str. 63, sl. 4.

⁵ O. c., str. 64, sl. 5.

⁶ Euripid, Iphing. Taur. 83, 970 sqq.

ki je po Euripidovi verziji ostal živ. Po neki drugi kasnejši verziji pa je Orest ubil kraljat Thoasta, ki jih je zasledoval.⁷

Naš desni relief nam zagotovo predstavlja moment, kako Ifigenija stopa na ladjo z lesenim kipom boginje Artemide. Na nekaterih reliefih je ksoanon zelo točno in razločno upodobljen. Na našem reliefu vidimo samo postament tega lesenega kipa, ostalo je pa skrito za njim, ker mislimo, da so kip nosili v horizontalnem položaju. Vsekakor si tako lahko tolmačimo nekoliko nenavadno izdelavo onega reliefa, ko Ifigeniji z ladje ponujajo roko. Na nekaterih reliefih vidimo za Ifigenijo ležati mrtvega kralja Thoasta, ki ga je ubil Orest, z golim mečem v roki. V drugi roki pa drži nožnico. Na reliefu iz Weimarja (sl. 2) se

Sl. 2. Beg Ifigenije s Tauride. (Po Baumeistru)

popolnoma dobro vidi, kako ima Ifigenija kip naslonjen na levo rame in kako ga spodaj drži z levico. V našem primeru je Orest samo zagrabil za meč, da bi umoril orjaškega moža, Thoasta, kralja na Tavridi. Od lesenega Artemidinega ksoanona, ki ga v našem primeru nosi Ifigenij, pa vidimo samo njegovo podnožje.

V levem trikrat profiliranem ožjem okviru stoji na nizkem postamentu gola moška figura s telesom en face, glavo obrnjeno nekoliko na desno. Predstavlja nam močno, mišičasto postavo, ki stoji prekrizanih nog. Vsa teža telesa počiva na levi nogi, medtem ko je desna naslonjena od zadaj na njo. Telo, posebno pa glava, je močno izlizano od vode in peska, vendar je mogoče ugotoviti močne lase, pod katerimi se vidi desno uho. Telo je pokrito zadaj s plaščem iz ustrojene volče kože. Okrog vratu je ta plašč pritrjen tako, da sta prednji nogi zvezani na prsih. Rep visi ob desni strani telesa. Mož drži z desnico plašč pred prsi, z levico, katere nadlehtnica je tudi še pokrita s kožo, se igra z manjšim psom, ki se je vzel na zadnje tace. Obrnjen je s hrbtom h gospodarju, katerega verno gleda. Gospodar ga drži za njegove spred-

⁷ Luc. Tex. 23. Sery. ad Verg. Aen. 2, 116, 6, 136, Hygia f. 261. Mith. Vat. 202. Sarkophagrelief aus Weimer, Baumeister Denkmäler des klassischen Altertums I, S. 759, Fig. 8.

nje noge. Motiv igranja človeka z ljubimi živalmi najdemo že na arhaičnih grških nagrobnikih.⁸

Reliefna plošča, na kateri je upodobljen beg Ifigenije s Tavride, je na eni strani v dolžini 44 cm odebeljena za 16 cm. Na tem mestu je zgoraj tudi dolbina, kjer so bile pritrjene spojke, ki so vezale to ploščo z drugo. Dejstvo, da je spomenik odebeljen na eni strani, včasih celo na obeh, je značilno za navpične stene grobnih skrinj za pepel pokojnikov. Za to govori tudi porazdelitev reliefov. Navadno imajo grobne skrinje za pepel na sprednji strani en večji relief. Na vsaki njegovi strani pa stoji še en manjši, bodisi na isti plošči ali pa na podobni s prvo zvezani.

Pri časovni opredelitvi te plošče se moramo opirati na šempetrške spomenike, ki so z več podatki zanesljivo datirani. Stilistične posebnosti in način, kako je plošča obdelana, nam dokazujejo, da je ta spomenik nastal časovno po spomeniku Enijcev (138 po Kr.), toda pred grobno edikulo Priscianov (ca. 150—160 po Kr.).

Ta reliefna plošča, ki je ne moremo nikakor spojiti z drugimi, do sedaj izkopanimi šempetrskimi ploščami v celoto, je stranska stena neke nove grobne skrinje za pepel, ki še ni odkrita.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Flucht Iphigenies von der Halbinsel Tauris auf dem Relief von Šempeter v Savinjski dolini (St. Peter im Sanntale)

Die grossen Ausgrabungsarbeiten in St. Peter im Sanntale waren schon Mitte Jänner 1955 abgeschlossen (Anm. 1). Nur der kleine südliche Teil in der Tiefe von 4 m, der meistens unter dem Niveau des Grundwassers stand, war noch bei einem seichten Wasserstande zu durchsuchen. Es gelang uns im Juli 1956 den Grund mit etwas Erfolg zu sondieren. Mit dem Zuschütten dieser Grube fingen wir im Oktober desselben Jahres an. Das notwendige Material zum Zuschütten holten wir aus der Nähe des Fundortes, wo seinerzeit das Ganimedes-Relief ausgegraben wurde (Anm. 2). Bei dieser Arbeit, fast 4,50 m tief, stiessen wir mit dem Bulldozer an den Rand eines Marmorstückes, das tief im Wasser lag. Nachdem wir konstatierten, dass es sich um ein Relief handelt, brachten wir das schief gelegene Stück (Inv. Nr. 606, Abb. 1) nicht ohne Mühe an den Tag. Es lag schief, ganz im Wasser, mit dem Relief nach oben gewendet. Deswegen ist es auch ziemlich abgeglättet. An einer Seite ist das Stück (170 cm lang, 109 cm hoch und 25 cm stark) in der Länge von 44 cm um 15 cm verstärkt.

Die äussere Form der Platte zeigt, dass es sich hier um die Seitenwand einer Aschenkiste handelt (Vergleiche, J. Klemenc, Die Aschenkisten von St. Peter im Arh. Vestnik VII/4, Ljubljana 1956, S. 384 sqq.).

⁸ Primerjaj Brunn — Bruckmann Tab. 41 b. A. Springer, Handbuch der Kunstgeschichte I. Berlin — Leipzig 1920. S. 212., omenja med arhaičnimi mojstri, ki so postavljali nagrobne spomenike, nekega Alksenorja iz otoka Naksa. Ta je upodobil na nagrobniku, ki so ga našli v Orhomenosu, na palico se opirajočega starčka kako se igra s psom, vzpenjajočim se ob nogi. Ljubezen pokojnikov do živali so že arhaični mojstri radi izražali na spomenikih.

Auf der Vorderseite haben wir zwei Reliefs, die inhaltlich in keiner Verbindung miteinander stehen. Das grössere Relief unter der doppelten norisch-pannonischen Volute zeigt, wie eine bekleidete Frau, schnellen Schrittes ein Brett besteigt, das auf das Schiff am Ufer hinaufführt. Sie trägt ein Xoanon unter den Armen und ergreift die hilfreiche Hand des Mannes auf dem Schiffe. Das Gesicht hat sie nach hinten gewendet und beobachtet, wie ein Jüngling mit dem Schwerte den auf die Knie gestürzten Verfolger umbringen wird. Sehr viele in St. Peter gefundene Reliefs behandeln die mit dem trojanischen Kriege in Verbindung stehenden mythologischen Ereignisse (Anm. 3). In den meisten spielt Iphigenie, die Tochter des Königs Agamemnon, die Hauptrolle (Anm. 4, 5). Auf dem Relief (Inv. Nr. 68 + 117) erkennt die Iphigenie, ihren Bruder Orestes und seinen Freund Pilades. Dann führt sie beide, unter dem Vorwande, dass sie als Muttermörder gereinigt werden müssten, zur Meeresküste. Da besteigen sie (unser Relief) das Schiff (Anm. 6, 7). Auf den Sarkophagen sind öfters mehrere Handlungen einer mythologischen Persönlichkeit nebeneinander im Relief gegeben (Abb. 2). In St. Peter ist gewöhnlich auf einem Relief nur eine Handlung abgebildet und noch da ist die Zahl der handelnden Personen stark reduziert.

Das zweite, schmalere Relief zeigt unter einfacher norisch-pannonischer Volute einen Jüngling mit Wolfshaut über die Schultern. Er spielt mit einem auf Hinterfüssen stehenden Hunde. Das Motiv der Liebe zu den Tieren war in der antiken Skulptur schon längst bekannt (Anm. 8). Nach den bis jetzt bekannten Kriterien aus St. Peter datiert der Verfasser die Reliefs in die Zeit zwischen 129 und 150 n. Chr.

POROČILA

VRPČASTA KERAMIKA SPILJE VINDIJE

STJEPAN VUKOVIĆ

Arheološki i paleontološki materijal iskopan u spilji Vindiji pruža nam nepobitne dokaze, da je ova spilja bila nastavana po ljudima kroz jedno vrlo dugo vremensko razdoblje. Osim velikog broja fosilnih kostiju diluvijalnih životinja i kamenog i koštanog orudja i oružja, na tome nalazištu bili su nadjeni brušeni kameni batovi i sjekire, fragmenti zemljanih posuda i predmeti iz bronzе i željeza. Među svim tim arheološkim materijalom posebno mjesto zauzima vrpčasta keramika (Schnurkeramik), koja je ukrašena pomoću otisaka sukane niti (Fadenmuster). Ove vrste keramika bila je nadjena u grobnici spilje,¹ zatim u prednjom dijelu spilje, kao i u pretspiljskom prostoru. U prostoriji, koju nazivam grobnicom, a koja se nalazi u zadnjem desnom dijelu spilje, nadjeni su osim keramike još i osteološki fragmenti skeleta čovjeka, dva kamena artefakta iz zelenog tufa i jedan iz crvenog jaspisa, koštana šila, šiljak iz paroška jelena, fragmenat mandibule sa molarom preživača, i nakit od kosti, morskih školjaka i rožine jelena. Svi ti predmeti navode nas na pomisao, da je ova prostorija u kojoj su nadjeni, mogla služiti ljudima pod konac dobe neolita, bilo kao grobnica, bilo kao mjesto kultnih obreda. Konačni zaključak po tome pitanju još do danas nije donešen, ali usprkos toga, radi lakše orijentacije, nazivati ću ovu prostoriju i nadalje grobnicom.

Kako sam već naprijed spomenuo, cjelokupna vrpčasta keramika ne potječe iz grobnice, već djelomično iz prednjeg dijela spilje, kao i iz pretspiljskog terena. U samoj grobnici bila su nadjena uz fragmente vrpčaste keramike i dva malena cijela vrča (T. I, 1, 2), koji su ujedno jedine cijele posude nadjene u spilji Vindiji. Po fakturi i obradi ovi vrčevi pripadaju boljim posudama. Primjerak na T. I, 2 pokazuje loptasti vrč sa lijevkastim vratom. Imade plosnatu, trakastu ručku, koja veže gornju trećinu vrata i rame. Na suprotnoj strani od ručke na prelazu vrata u rame, nalazi se maleno plastično ispupčenje, koje podsjeća na ušicu. Ornamentat na vratu sastoji se iz triju vodoravnih traka. Svaka traka sastavljena je od 6 vodoravnih otisaka sukane niti. Ukraš na gornjoj plohi ručke sastoji se iz uzdužno postavljene trake, koju isto čini 6 otisaka sukane niti. Vrč je načinjen od fine prečišćene gline. Boja stijene je crna sa uglađanom površinom. Visina vrča iznosi 10,5 cm.

¹ S. Vuković, Pećina Vindija kao prethistorijska stanica. Speleolog 1955, br. 1.

Najsrodniji vrč ovome vrču, bilo po obliku, veličini, boji i vrsti ukrasa, nalazim u vrču tipa Guntramsdorf-Drassburg iz Dürnkruta u Koruškoj,² koji prema podjeli R. Pittioni-a pripada kasno nordijskom slogu Einzelgrabkulture.³ Obadva vrča, primjerak iz Voće i Dürnkruta, imaju ornamentalni ukras izveden samo na vratu i gornjoj plohi ručke, dok ostali dijelovi vrča, kao što su rame i trbuh, su bez ukrasa. Osim toga ukras se kod obadva primjerka sastoji samo od otisaka sukane niti. Slične vrčeve, koji odgovaraju našem vrču iz spilje Vindije susrećemo i u ostalim nalazištima Einzelgrabkulture, kao što su Guntramsdorf⁴ i Drassburg-Taborac.⁵

Drugi cijeli vrč iz grobnice spilje prikazan na Tab. I, sl. 1 a, b razlikuje se ponešto svojim oblikom i ukrasom od vrča na Tab. I, sl. 2 a, b. On je više nepravilnog loptastog oblika, a ima više cilindričan vrat, čija su usta nešto razvraćena. Njegov ukras na vratu sastoji se iz niza vodoravnih otisaka sukane niti. Trakasta ručka veže gornju trećinu vrata sa ramenom. Ukras na ručki predstavljaju vodoravni nizovi otisaka sukane niti. Boja stijene je crna sa ugladčanom površinom. Visina vrča iznosi oko 8,9 cm. Ovaj vrč pripada po analogijama isto tako tipu Guntramsdorf-Drassburg.

Tipu ovih vrčeva pripada i vrč iz grobnice prikazan na Tab. II, sl. 1, od kojega se sačuvao samo donji loptast, nešto splošten dio. Na ramenu nalazi se neznatni ostatak trakaste ručke na kojoj se vide tragovi popreko otisnutog ukrasa od sukane niti. Isti ovakav ukras zapaža se i na preostalom dijelu vrata. Boja vrča je crna sa ugladčanom površinom. Materijal je fina prečišćena glina. Visina fragmenta iznosi oko 6,8 cm.

Medju vrpčastom keramikom iz grobnice nadjen je i fragmenat jednog dijela vrata sa ramenom, koji pripada vrču loptastog oblika sa visokim lijevakastim vratom (Tab. I, 3, rekonstrukcija vrča). Vrat je ukrašen na gornjem i donjem dijelu vodoravnom trakom izvedenom od niza otisaka sukane niti. Izmedju ovih dviju traka je izvedena valovnica, sastavljena od 6 otisaka sukane niti. Po svoj prilici se i na tom vrču nalazila široka trakasta ručka, kakvu susrećemo na obadva ostala vrča iz spilje Vindije. Medju nalazima iz Drassburg-Taborca susrećemo sličan maleni vrč sa trakastom ručkom, koja veže gornju trećinu vrata sa ramenom.⁶ Vrš iz grobnice u spilji Vindiji bio je nešto veći, po svoj prilici oko 12,8 cm. Nema sumnje, da i on odgovara vrčevima Guntramsdorf-Drassburg tipa.

Konačno treba spomenuti i jednu ručku trakastog oblika, koja potječe iz grobnice spilje. Ista je malena, sa ukrasom na gornjoj plohi. Ukras je izveden sa tri popreko postavljene trake, od kojih je svaka sastavljena od 4 otisaka sukane niti (Tab. II, 4). Izradjena je iz fine pročišćene gline. Boja ručke je crna sa ugladčanom površinom. Dužina fragmenta iznosi 2,7 cm, a širina oko 1,6 cm. Pripada gornjem tipu vrčeva.

Drugi oblik posuda kojima pripadaju fragmenti vrpčaste keramike nadjeni u grobnici spilje Vindije, kao i izvan nje, su zdjele ili terine sa širokim otvorom. Ili su to oblici sa više manje poluloptastim donjim dijelom ili

² R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, sl. 171.

³ L. c.

⁴ L. c., sl. 169.

⁵ L. c., sl. 170.

⁶ L. c., sl. 170.

koničnim i srednje visokim lijevkastim vratom. Oblik ovih posuda podsjeća na oblike iz nalazišta Drassburg-Taborac u Burgenlandu.⁷ Inače veliku sličnost možemo zapaziti i u zdjeli nadjenoj na nalazištu sojenica pri Notranjih gorah na Ljubljanskom barju.⁸

Na tabli II, sl. 2, 6 i 7 vidimo tri razna fragmenta vrata ove vrste sudova. U pogledu ornamentike na ovim fragmentima zapažamo razne varijante, koje nas podsjećaju na ukras na vratu vrča na Tab. I, sl. 3. Međutim, dok je na vratu ovog vrča samo jedna valovnica, na zdjelama se nalaze dvije valovnice i odgovarajuće vodoravne trake. Sudeći po očuvanim fragmentima kao i po ornamentici, što ju inače susrećemo samo na vratu vrčeva iz grobnice spilje možemo zaključiti, da su i ovi sudovi bili ukrašeni samo na vratu. Sličnu primjenu i kombinaciju valovnice kot vrpčaste keramike susrećemo na cilindričnom vratu amfore iz Zlota kulture,⁹ gdje vidimo u polju unutar dviju vodoravnih traka isto tako valovnicu. Osim toga ovdje treba napomenuti, da su kod amfore iz Zlota kulture ukrašeni uz vrat još rame i trbuh, što kod našeg vrča iz spilje nije slučaj.

Fragment vrata suda na tabli II, sl. 2 oštećen je na ustima, pa prema tome nije vrat sačuvan u potpunoj visini. Ukraš na fragmentu se sastoji od tri četveroredne vodoravne trake, između kojih su dve četveroredne valovnice, ispod čega se nalazi široka vodoravna traka od 16 otisaka sukane niti. Materijal je čista glina, a boja suda crna. Visina ulomka iznosi 4,5 cm, a širina 4,25 cm.

Fragmenat na tabli II, sl. 6 pokazuje jedan nešto blaže formirani S prijelaz vrata u rame, pa se oblik ove posude po svoj prilici približio u svome gornjem dijelu obliku zvonolikih posuda. Stanovite analogije sa našom posudom nalazimo u rekonstrukciji zvonolike posude iz Grapčeve spilje.¹⁰ Ornamentalni ukras čini jednu novu kombinaciju, koja se sastoji od vanjskih peterorednih vodoravnih traka, unutar kojih prolaze dvije troredne valovnice, odijeljene jedna od druge vodoravnom trorednom trakom. Za izvodjenje ovog ornamenta upotrebljena je nešto deblja sukana nit. Osim toga ovaj fragmenat imade i znatno veću debljinu. Materijal je čista glina, boja crna, a površina ugladčana. Visina fragmenta iznosi 5,1 cm, širina 6,65 cm, a najveća debljina oko 0,6 cm.

Oblik ovih zdjela, a napose na njima primjenjena ornamentika pokazuju razne kombinacije, što govori, da se vrpčasta keramika na nalazištu spilje Vindije stalno razvijala i usavršavala, pronalazeći stalno nove izražajne mogućnosti u svome razvoju i ukrašavanju. Na tabli II, 7 vidimo fragmenat vrata posude, koji pokazuje u svome ornamentu opet novu kombinaciju, koja se prema ornamentu na vratu ranijih sudova razlikuje u tome, što je ovdje upotrebljena troredna vodoravna traka i troredna valovnica, te završno šestoredna vodoravna traka. Kod naših zdjela i vrčeva iz spilje Vindije ne nalazimo ukrašeno rame i trbuh, kako to susrećemo na primjer na posudama iz Zlota kulture, gdje se ukras ujedno izveo i u izmjeničnoj vrpčastoj i žigo-

⁷ L. c., sl. 170.

⁸ J. Korošec, *Oris predzgodovine Ljubljane*, Ljubljana 1955. Tab. VIII, sl. 4.

⁹ J. E. Forssander, *Die Schwedische Bootstxkultur*, Lund 1933, Abb. 66.

¹⁰ G. Novak, *Prethistorijski Hvar*, Grapčeva spilja, Zagreb 1955. Tab. CCXXXVII, sl. 1.

sanoj tehnici.¹¹ Medjutim iako je ukras na našim posudama izveden samo na vratu i to jedino u vrpčastoj tehnici (Fadenmuster), ipak on djeluje ugodno i originalno u svojoj kombinaciji.

Nadalje spominjem, da posjedujemo iz spilje Vindije još fragmenata vrata istog oblika posuda, na kojima dolaze i druge kombinacije izmedju vodoravnih traka i valovnica i to prema broju otisnutih sukanih niti. Tako na jednom fragmentu inv. br. 429, vidimo tri troredne vodoravne trake, izmedju kojih su dvije troredne valovnice. Drugi jedan fragmenat, inv. br. 422, imade gore vodoravnu osmorednu traku, a dolje vodoravnu dvanajstorednu traku, dok je izmedju njih četveroredna valovnica. Na fragmentu, inv. br. 425, vidimo dolje vodoravno desetorednu traku, a iznad nje je peteroredna valovnica. Prostor na kome je bila gornja vodoravna traka je odbijen. Konačno na fragmentu, inv. br. 1940, vidimo ukras, koji se sastoji od niza gusto zbijenih vodoravnih otisaka sukanе niti, koji teku preko cijele širine vrata. Medjutim ovaj posljednji motiv vrlo je čest unutar vrpčaste keramike sjevernih područja, gdje ga susrećemo na posudama iz Törneryd-a, Rötved-a, Sösdala, Piirtola itd.¹² Naprotiv na fragmentu vrata posude iz Karleby-a¹³ vidimo gornji motiv sastavljen od niza vodoravnih otisaka sukanе niti, a niže njega je valovnica. Ove vrste motiv ne susrećemo medju vrpčastom keramikom iz spilje Vindije. Medju keramikom sa Ljubljanskog barja susrećemo isto posudu čiji je vrat ukrašen motivom od niza vodoravnih crta. Ali ova posuda imade ukrašeno i rame i trbuh i to u mješanoj tehnici.¹⁴ Sa Ljubljanskog barja već sam ranije spomenuo zdjelu, koja svojim oblikom stoji vrlo blizu našim zdjelama iz spilje Vindije. Njezin ukras na vratu po svemu izgleda, da je isto tako sastavljen od guste zbijenih otisaka sukanе niti, pa prema tome ova posuda svojim oblikom i ukrasom imade najviše analogija sa posudama spilje Vindije.

Prije nego završim sa ovim sudovima, još bi spomenuo, da su svi do sada spomenuti fragmenti zdjela, vrčeva, kao i cijeli vrčevi iz spilje Vindije izradjeni iz bolje prečišćene gline, lijepe crne boje i ugladčane površine. Jedinu iznimku čini fragmenat vrata manje zdjele, inv. br. 430, koja bijaše izradjena iz grubog materijala uz primjesu krupnog zrnatog pijeska. Vanjska strana ovog fragmenta sivo-pepelaste je boje sa ugladčanom površinom. Ornamenat na fragmentu čine dvije valovnice, unutar kojih prolazi vodoravna troredna traka. Sam ornamenat bio je otisnut vrlo nehaljno pomoću veoma tanke sukanе niti. Osim ovog fragmenta u posjedu smo i jednog ulomka vrata malenog vrča, inv. br. 424, koji je s vanjske i nutarnje strane svjetlo-smedje boje. Njegova nutarnja površina osobito je lijepo ugladčana. Ukras, koji se prostire preko cijele površine fragmenta, izveden je od gusto zbijenih vodoravnih otisaka tanke sukanе niti. Materijal je fina pročišćena glina, a izvedba osobito dobra.

Na tabli II, sl. 5 prikazan je fragmenat vrata i ramena amfore loptastog oblika. Fragmenat je malen, pa ne pokazuje cijelu visinu nekadašnjeg vrata amfore kojoj je pripadao. Iz naglog prelaza, što ga čini rame u vrat zaključujem, da je oblik amfore bio loptast. Fragment je crne boje, ukrašen nizom vodoravnih otisaka sukanе niti, koja bijaše nešto krupnija. U rupicama otisnutim ovom niti

¹¹ J. E. Forssander, Die Schwedische Booxtkultur.

¹² L. c., sl. 86, Tab. III., VI., VII.

¹³ L. c., sl. 46.

¹⁴ R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945. Textbild 85, 1.

nalaze se još ostaci bijele boje od nekadašnje inkrustacije. Visina fragmenta iznosi 5,0 cm, a širina 4,25 cm.

Spomenuti ću i drugi jedan fragmenat vrata neke amfore sa cilindričnim ili levkastim vratom, inv.br. 1944. Nadjen je u grobnici spilje. Kod fragmenta isto je tako naglašen nagli prelaz ramena u vrat tako, da se i za njega može ustvrditi, da je pripadao amfori lopatastog oblika. Boja je crna, a površina ugladčana. Iz preostalih tragova ornamenta vidi se, da je vrat amfore bio ukrašen dvijema vodoravnim višerednim trakama, unutar kojih se nalazila četveroredna valovnica. Cio taj ornamentalni ukras izveden je po uzoru ukrasa na ostalim fragmentima vrpčaste keramike iz spilje Vindije. Fragmenat pripada po svoj oblici nekoj amfori. Sve analogije, što ih susrećemo među amforama vrpčaste keramike ponajviše nas približuju obliku loptaste amfore sa područja Saale.¹⁵ U gornjoj polovici cilindričnog vrata ove amfore jasno se razabire lagani, postepeni prijelaz iz cilindričnog oblika u jedva zamjetni lijevkasti oblik sa nešto izvučenom usnom. Trazeći komparaciju za amforu sa srednje visokim vratom, našao sam najbliže analogije u amfori iz Halle.¹⁶

Osim spomenutih posuda i fragmenata vrpčaste keramike ukrašene pomoću otisaka sukanе niti, u grobnici spilje bio je otkriven i jedan fragmenat posude ukrašen pomoću brazdaste tehnike (T. II, 3). Oblik posude kojoj odgovara ovaj fragmenat, bila bi zdjela sa ručkom (Henkeltasse). Ukras, koji je izveden pomoću duboko ubadanih linija, sastoji se iz dvije vodoravne linije i šrafiranih trokuta. Fragmenat se drži sa sigom splepljen za komad kamena. Boja vanjske površine fragmenta otprilike je crno-smedja. Dužina fragmenta iznosi 10,85 cm, a širina 8,55 cm.

Iako susrećemo na našim nalazištima keramike često ukras u kombinaciji šrafiranih trokuta, ipak sam mišljenja, obzirom na oblik i kombinaciju ornamenta, da našem fragmentu najbliže analogije nalazimo u zdjelicama sa ručkom iz Retz-a u Austriji.¹⁷ Među keramikom iz Grapčeve spilje nalazimo često ukras kombiniran pomoću šrafiranih trokuta unutar kojih prolazi izlomljena cik-cak traka. Osobito lijep primjerak ove vrste ornamenta vidimo na jednom fragmentu gornjeg dijela zdjele iz Grapčeve spilje.¹⁸ Linije iz kojih su izradjeni ovi ornamenta nisu postignute ubadanjem, već urezivanjem. Isto takav motiv sa izlomljenim cik-cak trakom unutar šrafiranih trokuta, nalazi se i na zdjeli sa ručkom iz sojenica pri Igu.¹⁹

Od keramike koja po ukrasu ne pripada vrpčastoj keramici, nadjen je u grobnici spilje Vindije i fragmenat cilindričnog vrata neke posude prikazan na Tab. III, 4. Ornament na ovom fragmentu izveden je žigosanjem trokuta i ubadanjem kosih rupica. Pomoću dvije okomito utisnute linije, koje su dopunjene kosim ubodima, dobivena je okomita traka. Lijevo i desno od ove trake nalaze se po dvije pozitivne otisnute okomite cik-cak linije dobivene pomoću žigosanih trokuta. Analogije sa ovim ornamentom susrećemo na polukuglastoj, plitkoj zdjeli Schönfelderkeramike iz Wedlitz-a,²⁰ zatim među keramikom iz

¹⁵ M. Hörnes, O. Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*. Wien 1925., 277, 5.

¹⁶ G. Kossinna, *Die deutsche Vorgeschichte*, Leipzig 1936. Abb. 49.

¹⁷ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, sl. 119.

¹⁸ G. Novak, *Prethistorijski Hvar*, Tab. CLXIII, br. 2.

¹⁹ J. Korošec, *Oris predzgodovine Ljubljane*, T. VII, sl. 10.

²⁰ J. — E. Forssander, *Die Schwedische Bootaxtkultur*, sl. 99.

Grapčeve spilje na otoku Hvaru,²¹ i na fragmentu zdjele slavonske keramike iz pećine Hrustovače u Bosni.²²

Osim do sada spomenute keramike nadjene u grobnici spilje Vindije, daleko je veći broj druge vrste keramike, koja je bila nadjena izvan grobnice — u spilji i pretpiljskom prostoru. Sva ta keramika pripada pretežno gruboj keramici za koju ne postoje točno stratigrafski podaci, pošto je sakupljena po prerovanim i prekopanim slojevima tog nalazišta. Medjutim, među ovom keramikom susrećemo nekoliko fragmenata koje je potrebno pomenuti u vezi sa ranijim fragmentima.

Fragmenti na tabli III, 1 i 5, te fragmenat na tabli IV, 2 pripadaju sličnim posudama. Ornamentat je na sva tri fragmenta izradjen brazdastim urezom. Na fragmentu na tab. III, 5 vidimo primjenjen vodoravni niz cik-cak linija, koje su u gornjem dijelu zarubljene vodoravno urezanom linijom sa ubodima. Boja fragmenata je crna, sa jedva primjetno ugladčanom površinom. Veličina fragmenta na tabli III, 5 je $5,35 \times 4,65$ cm.

Na tabli III, 2 imademo fragmenat trbušnog dijela vrlo malene posude bikoničnog oblika. Ukraas predstavljaju vodoravni redovi uboda u kojima se nalaze još ostaci bijele boje. Boja fragmenta je crno-smedja sa slabo sačuvanom ugladčanom površinom. Veličina fragmenta $4,5 \times 2,75$ cm.

Fragmenat na tabli III, 3 pripada gornjem dijelu manje posude. Ornamentat se sastoji od unakrštenih linija, koje su još potpuno ispunjene bijelom bojom. Osim ornamenta razabiru se na ulomku još tragovi mjesta gdje se nalazila ručka, koja je vezala vrat sa ramenom. Boja fragmenta je crna sa slabo ugladčanom površinom. Veličina $3,85 \times 3,35$ cm.

Na tabli IV, 1 nalazi se fragmenat dijela vrata neke posude (zdjele?). Ornamentat na ovoj posudi izveden je na isti način kao i na posudi na tabli III, 3. U urezima su još ostaci bijele boje. Boja fragmenta je crna. Veličina fragmenta $3,85 \times 2,75$ cm.

Tehnikom brazdastih ureza ukrašen je i fragmenat na tabli IV, 3, čija je površina svjetlo-smedje boje. Ornamentat se sastoji od vodoravnih i vertikalnih linija. Veličina $3,05 \times 2,9$ cm.

Spiraloidni ornamentat zastupljen je svega na dva fragmenta. Na tabli IV, 4 imademo fragmenat trbušnog dijela posude, čiji se ornamentat sastoji iz 8 vodoravno urezanih linija, ostataka spiralne trake od četiri linije i niza uboda. Fragmenat je blijedo-sive boje, sa djelomično još ugladčanom površinom. Veličina fragmenta iznosi $6,3 \times 4,65$ cm.

Fragmenat na tabli IV, 5 isto tako je ukrašen spiraloidnim ornamentom. Sačuvani su dijelovi spiralne trake, koja je u našem slučaju bila šrafirana. Nutarnja površina je ponešto hrapava i crne boje, a vanjska sivo-smedja. Veličina fragmenta $6,6 \times 4,4$ cm.

Ovo nekoliko fragmenata, pružaju nam dokaz, da u spilji Vindiji imademo uz vrpčastu keramiku prisutnu još i keramiku drugih kulturnih grupa. Ovo treba naročito da imademo na umu prigodom donošenja zaključka, da li i ostale predmete nadjene u grobnici i po drugim dijelovima spilje Vindije možemo staviti zajedno sa vrpčastom keramikom u isto vremensko razdoblje. Stoga raz-

²¹ G. Novak, Prethistorijski Hvar, T. CCXXXIII.

²² A. Benac, Završna istraživanja u pećini Hrustovači. GZMS, Sarajevo 1948, T. XI, 1.

loga potrebno je osloniti se i na pregled ostalih predmeta, nadjenih uz vrpčastu keramiku bilo u grobnici spilje Vindijske ili izvan nje. To se napose odnosi na arheološki materijal. Ali predmete nadjene u grobnici možemo podijeliti i na osteološki i arheološki materijal. Osteološki materijal sastoji se od antropološkog i faunističkog.

Antropološki ostaci sastoje se iz fragmenta pokrova lubanje, fragmenta maxillae i mandibulae i više komada incisiva i molara.

Ovdje je važno spomenuti, da je u grobnici bio nadjen i fragmenat corpora mandibulae sa molarima m^2 i m^3 od goveda i posebno nadjen molar m^3 mandibulae od jedne druge vrste goveda. Fragmenti skeleta čovjeka mogu se uzeti kao ostaci skeleta sahranjenih mrtvaca u grobnici, a corpus mandibulae i molar goveda, kao darovi stavljeni mrtvim u grob.

Od arheološkog materijala nadjenog u grobnici spomenuti ću slijedeće predmete:

Tab. V, 1. Morska školjka sa probušenom rupom za vješanje. Služila je po svoj prilici kao nakit za ogrlicu.

Tab. V, 2. Valjkasto okrugli nakit, jagoda, načinjena iz ljuštore školjke (Spondylus). Jagoda imade oblik sploštenog valjka sa probušenom rupom u sredini. Materijal već u prilično rastrošenom stadiju. Promjer 1,6, debljina 0,6, promjer rupe 0,4 cm.

Tab. V, 3. Okrugli valjkasti nakit, jagoda, načinjena iz ljuštore školjke (Spondylus). Oblik plosnati valjak sa probušenom rupom u sredini. Materijal žuto-smedje patiniran. Promjer 1,55, debljina 0,75, promjer rupe 0,35 cm.

Tab. VI, 2. Koštano šilo sa distalnom zglobovom glavicom, izradjeno iz uzdužne raskoljene metatarsalne kosti manjeg preživača. Dužina 8,5 cm.

Tab. VI, 3. Koštano šilo izradjeno iz ulne. Za držak iskorištena plosnata strana proksimalnog dijela kosti. Distalni dio obradjen u šiljak. Dužina 14,1 cm.

Tab. VI, 4. Dvostrano koštano šilo izradjeno brušenjem iz fragmenta uzdužne raskoljene kosti cjevanice preživača. Dužina 8,0 cm.

Tab. VI, 5. Fragment probuštene kosti (nakit). Kalotina uzdužno odbijene manje kosti cjevanice sa tragovima spongioze na nutarnjoj strani. Dužina 3,2 cm.

Tab. VI, 9. Kamenno strugalo visokog hrpta izradjeno iz andezitnog pršlinca (tuf) zelene boje. Dorzalna ploha obradjena sa više odlomnih ploha. Ventralna strana konveksnog oblika sa tragovima koncentričnih krugova od bulbusa. Glavna oštrica smještena desno lateralno. Dužina 4,2, šir. 3,05 cm.

Tab. VI, 12. Kamenno strugalo oblika šišarke, izradjeno iz andezitnog pršlinca zelene boje. Dorzalna strana obradjena sa tri temeljne plohe. Ventralna strana uvijena, konkavna. Bazalno-ventralno udarna ploha. Visina 3,12, šir. 3,5 cm.

Neke od ostalih predmeta nadjenih u grobnici samo napominjem kao na primjer:

Šiljak načinjen od paroška roga jelena sa jasnim sjekotinama na bazalnom dijelu. Dužina 11,15 cm.

Ljuštura morske školjke (nakit) sa probušenom rupom za vješanje. Služila je kao nakit ogrlice (privjesak).

Ljuštura potočne školjke (bezupka) bez probuštene rupe za vješanje.

Osim spomenutih predmeta nadjenih u grobnici spilje, nadjeno je dosta predmeta i izvan nje po ostalim dijelovima spilje. Pošto ove predmete možemo približno vremenski i kulturno staviti zajedno sa predmetima nadjenim u grobnici, to i neke od njih ovdje spominjem:

Tab. V, 4. Koštano šilo plosnatog oblika, izradjeno iz uzdužno raskoljene kosti cjevanice. Bazalni dio proširen i nepravilno prekinut. Terminalni dio izglađen u šiljak, koji se u gornjoj polovici lako savija u desno. Dužina 10,6 cm.

Tab. V, 5. Okrugli nakit, jagoda, izradjena iz šuplje kosti cjevanice. Oblik duguljastog šupljeg valjka, blijedo-žute boje. Dužina 1,1, debljina 0,8, promjer rupe 0,45 cm.

Tab. V, 6. Kamena strelica iz maslinasto-zelenog kamena. Oblik strelice srcolik. Obradjena dorzalno i ventralno preko cijele površine. Bazalno je jedan krak jače izdužen. Dužina 1,8, šir. 1,65 cm.

Tab. VI, 1. Koštano šilo sa distalnom zglobnom glavicom. Izradjeno iz uzdužne kalotine metatarsalne kosti manjeg preživača. Proksimalni dio izbrušen u šiljak. Dužina 8,5, šir. 1,1 cm.

Tab. VI, 6. Zub životinje sa probušenom rupom na straničnom, apikalnom dijelu korijena. Zub je iskorištavan kao nakit (privjesak) ogrlice.

Tab. VI, 7. Okrugli nakit, jagoda, izradjena iz ljuštore školjke (*Spondylus*). Jagoda imade oblik sploštenog valjka sa probušenom rupom u sredini. Materijal je lijep jedar, bjelo-žute boje. Promjer 1,8, deb. 0,95, promjer rupe 0,5 cm.

Tab. VI, 8. Okrugli nakit, jagoda, izradjena iz šuplje kosti cjevanice. Oblik duguljast, nepravilnog valjka, boja blijedo-žuta. Dužina 1,7, šir. oko 1,2, promjer rupe 0,45 cm.

Tab. VI, 10. Rekonstrukcija kamene sjekire izradjene iz zelenog serpentina. Rekonstrukcija na temelju nadjenog fragmenta gornjeg dijela sjekire. Prema fragmentu sjekira je imala lijepo probušenu rupu sa vanjskim, lateralnim pojačanjem. Svojim lijepim, vitkim oblikom podsjeća na sjekire nordijskog porijekla, što prate često vrpčastu keramiku.

Tab. VI, 11. Kamena strelica iz maslinasto-zelenog kamena. Oblik strelice srcolik. Obradjena dorzalno i ventralno preko cijele površine. Bazalno jedan krak znatno jače izdužen. Dužina 2,7, šir. 1,7 cm.

Izvršimo li komparaciju do sada navedenih predmeta nadjenih u spilji Vindiji sa analognim predmetima iz raznih drugih nalazišta dobijemo, da ove vrste predmeti pripadaju jednoj općoj kulturi gornjeg odsjeka neolita. Tako na primjer koštana šila sa zglobnom glavicom vidimo među koštanim nalazima bojene keramike iz nalazišta Eggendorf am Walde u Austriji.²³ Koštana šila sa zglobnom glavicom, kao i odbijeni paroši roga jelena nadjeni su u Pećini Hrustovači u Bosni.²⁴ Nadalje koštana šila sa zglobnom glavicom nadjena su i na prethistorijskom nalazištu Nebo u dolini Bile.²⁵

Koštano šilo izradjeno iz ulne, tip kakav susrećemo u spilji Vindiji (tab. VI, 3) nalazimo i među nalazima Unjeticke kulture iz Bernhardsthalu u Austriji.²⁶

Tako zvani *spondylus* nakit susrećemo među linearnom keramikom iz Egenburga u Austriji,²⁷ gdje vidimo čitave ogrlice načinjene iz ove vrste jagoda. Nakit iz jagoda od kosti i probušenih zubi životinja dolazi brojno zastupan

²³ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, sl. 104.

²⁴ Dr. J. Korošec, Pećina Hrustovača novi lokalitet slavonske kulture. Sarajevo 1946. Glasnik Drž. muzeja u Sarajevu. Nova serija Tab. XVII, br. 25.

²⁵ A. Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem Butmirske kulture, Ljubljana 1952. Tab. XXV, sl. 4, 11.

²⁶ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, sl. 203.

²⁷ L. c., sl. 84, 85.

medju Mondsee grupom iz Mondseea.²⁸ Nadalje nakit, jagode načinjene iz fosilnih ljuštara školjaka nadjene su i u Ajdovski jami pri Nemški vasi u Sloveniji.²⁹

Kamene strelice srolikog oblika, kao i trokutne strelice susrećemo medju Mondsee grupom iz Mondseea.³⁰ Medjutim i u spilji Vindiji bila je uz strelice srolikog oblika nadjena i trokutna strelica načinjena iz jedrog jaspisa smeđe-crvene boje.

Našem obliku kamene sjekire iz spilje Vindije (tab. VI, 10), možemo naći stanovite analogije medju sjekirama starije faze Einzelgrabkulture iz Kematen-a i Pabneukirchen-Henndorf-a,³¹ pa bi na osnovu toga istu mogli pripisati ovoj kulturi. Tako bi u ovoj sjekiri imali zastupanog jednog pouzdanijeg pratioca naše vrpčaste keramike iz spilje Vindije.

Uzevši konačno u obzir sve do sada spomenute komparativne analogije unutar vrpčaste keramike spilje Vindije i ostalih navadanih nalazišta, dolazimo do zaključka, da vrpčasta keramika spilje Vindije imade najviše analogija sa vrpčastom keramikom susjednih austrijskih nalazišta. Vrčevi tipa Guntramsdorf-Drassburg posve su slični, bilo oblikom, bilo ukrasom našim vrčevima iz spilje Vindije, što govori za njihovu pripadnost Einzelgrabkulturi, dok zdjele sa širokim otvorom, osim toga, pokazuju i stanovitu srodnost sa Ljubljanskom grupom. Prema tome mogli bi pretpostaviti u pogledu vrpčaste keramike iz spilje Vindije, da se radi o jednom izdanku, koji je dospio do spilje Vindije sa područja Austrije. Na tome području ona je doživjela svoj stanoviti razvitak u pogledu razvoja i kombinacija ornamenta, iako je zadržala ornamentat samo na vrtu i gornjoj plohi ručke i to jedino u Fadenmuster tehnici. Daljnji neki drugi razvitak ona nije doživjela. Obzirom na oblik posuda, koji susrećemo unutar ove vrste keramike u spilji Vindiji, morali bi njezino trajanje pripisati nešto duljem vremenskom rasponu. Amforu i zdjelicu sa ručkom (Henkeltasse), koja bijaše nadjena u grobnici spilje zajedno sa keramikom ukrašenom pomoću sukane niti, treba svakako pripisati nešto ranijoj fazi od vrčeva i zdjela Guntramsdorf-Drassburg tipa, koji jamačno već pripadaju posljednjoj fazi neolita ili čak početku bakrene dobe.

ZUSAMMENFASSUNG

Schnurkeramik in der Höhle Vindija

Nebst paläolithischen Funden aus der Höhle Vindija besitzen wir auch ziemlich viel anderes archäologisches Material, das bezeugt, dass die Höhle auch später im Gebrauch stand. Unter dem ganzen Material nimmt eine besondere Stelle die sogenannte mit Fadenmuster verzierte Schnurkeramik ein. Diese Funde stammen vom letzten rechten Teil der Höhle, der vielleicht als Grabstätte oder Kultstätte diente. Der Schluss betreffend dieses Problem ist noch nicht endgültig. Neben der Keramik dieser Art wurden hier auch osteologische Reste des Menschen, einige Steinartefakte, Knochen und Handwerkzeug und

²⁸ L. c., sl. 156.

²⁹ S. Brodar — Josip Korošec, Ajdovska jama pri Nemški vasi, Ljubljana 1955. SAZU, Razprave, Disser. III. Tab. XVIII, br. 1.

³⁰ R. Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, sl. 154.

³¹ L. c., sl. 168.

Schmuck aus Knochen, Horn und Meermuscheln gefunden. Schnurkeramik wurde nicht nur in diesem Teil der Höhle, sondern auch im Vorderteile und vor der Höhle selbst gefunden. Hier jedoch nur Fragmente, während in der sogenannten Grabkammer auch ganze Gefässe gefunden wurden (T. I, 1, 2). Diese Krüge können mit den Krügen des Typus Guntramsdorf-Drassburg und aus Dürnkrot in Österreich verglichen werden, die von Pittioni der späten nordischen Schicht der Einzelgrabkultur zugeordnet werden. Eine zweite Form, die nur in Fragmenten erhalten ist, ist aber mit den Schüsseln vertreten, die ihrer Form, als auch ihrer Ornamentik nach in die gleiche Gruppe gehören (T. II, 2, 6, 7).

Ausser dieser ausgesprochenen Ornamentik wurden aber auch Keramikfragmente gefunden, auf denen sich Ornamente befinden, die mit Hilfe anderer Technik ausgeführt sind. So z. B. durch Furchenstich (T. II, 5) auf einem grösseren Fragmente einer Henkeltasse, weiter auch mit Hilfe der Stempeltechnik (T. III, 4), mit welcher kleinere Dreiecke gestempelt wurden.

Ausserhalb der Kammer wurden auch Fragmente der Gefässe, die mit Furchenstich (T. III, 1, 5; T. IV, 2, 3), gewöhnlichen Einschnitten (T. III, 3; T. IV, 1) oder nur durch Stiche (T. II, 2) ornamentiert wurden. Als Motive wurden verschiedene horizontale Linien, Wellenlinien, schraffierte Dreiecke u. s. w. verwendet. Es bestehen aber auch einige Beispiele spiraloider Ornamentik (T. IV, 4, 5). Die letzten Beispiele zeigen, dass in der Höhle ausser der Schnurkeramik auch andere Kulturgruppen vertreten sind.

Auf T. V, 1—3 und T. IV, 2—5, 9, 12 sind verschiedene Schmuckgegenstände und Knochenwerkzeuge dargestellt, die in der Grabkammer selbst neben den bereits erwähnten Gefässen gefunden wurden. Ausserhalb der Grabkammer wurden auch mehrere Stücke von Schmuck, Knochen und Steinwerkzeug gefunden (T. V, 4—6, T. VI, 1, 6—8, 10, 11).

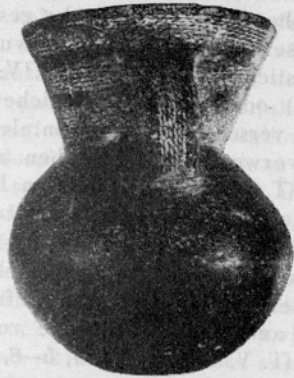
1 a

1 b

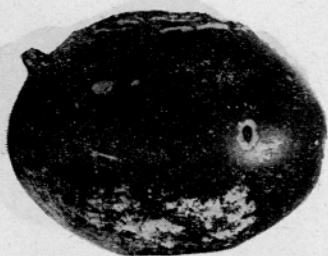
2 a

2 b

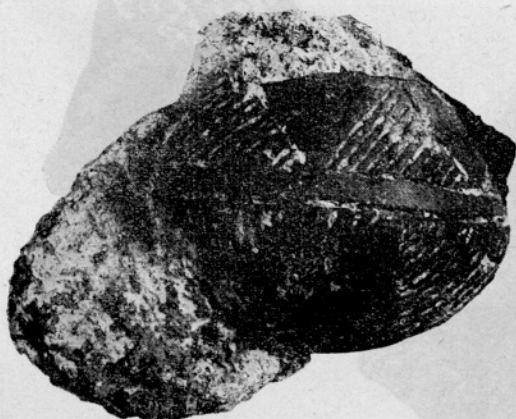
3

1

2

3

4

5

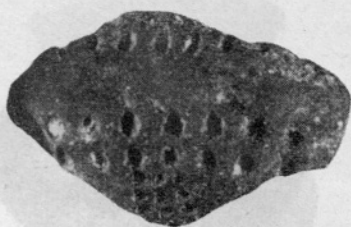
6

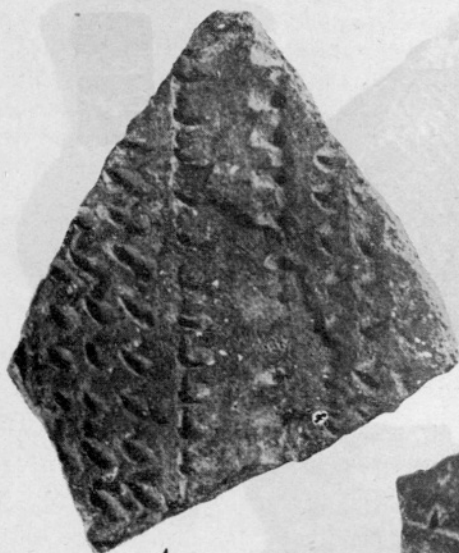
7

1

2

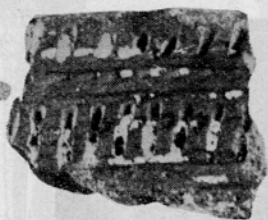
4

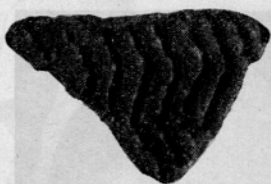
3

5

1

2

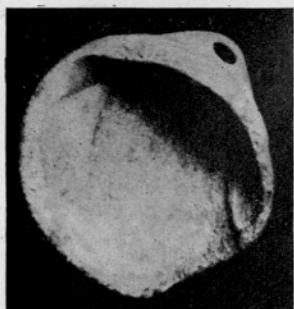
3

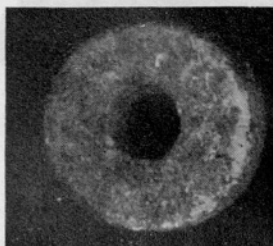
4

5

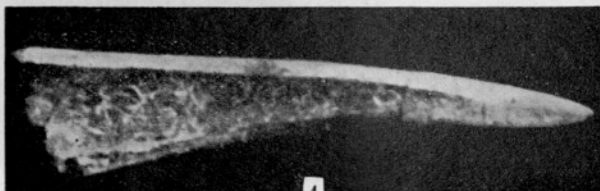
1

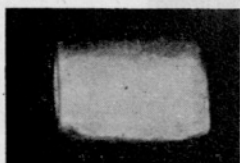
2

3

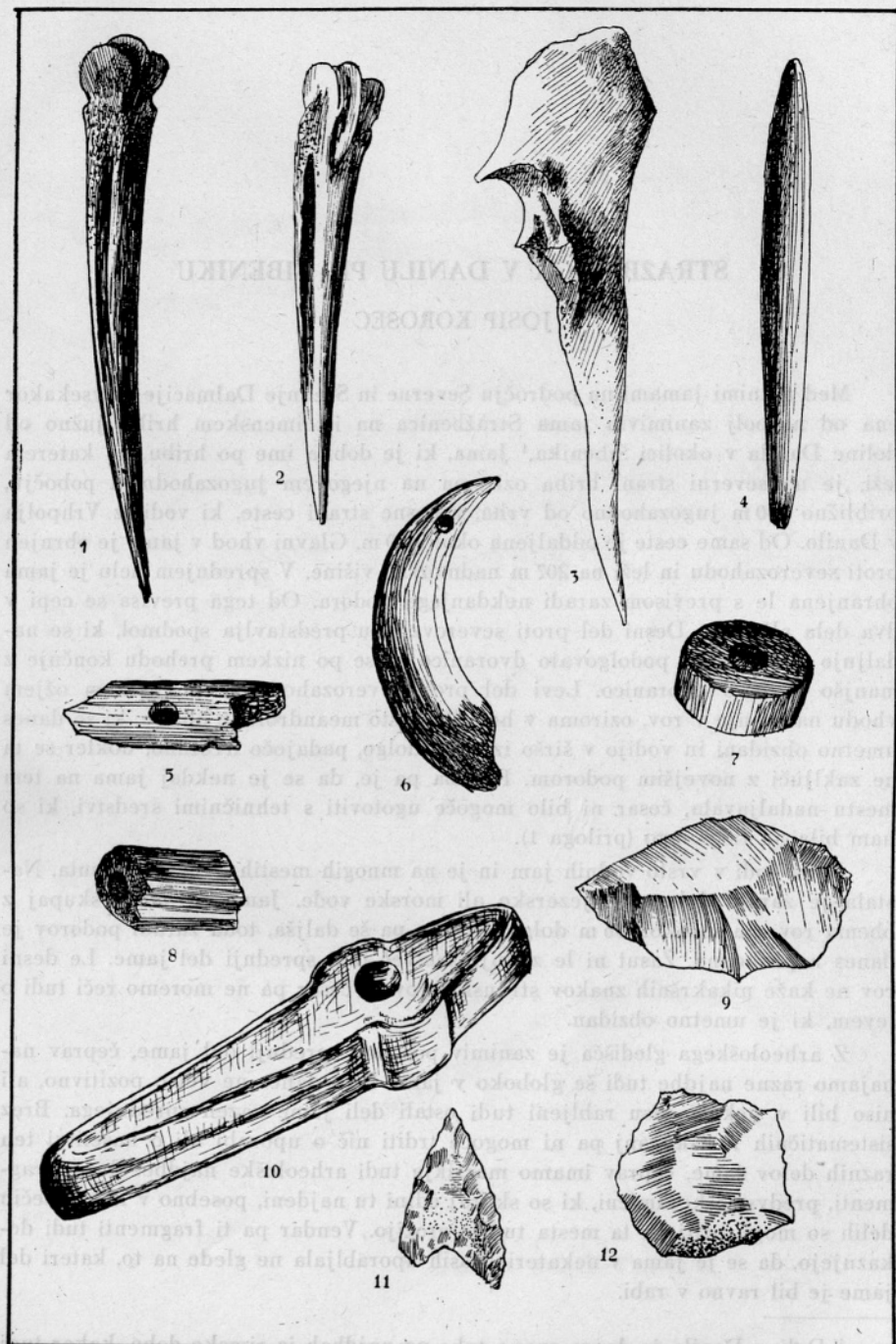
4

5

6

STRAŽBENICA V DANILU PRI ŠIBENIKU

JOSIP KOROŠEC

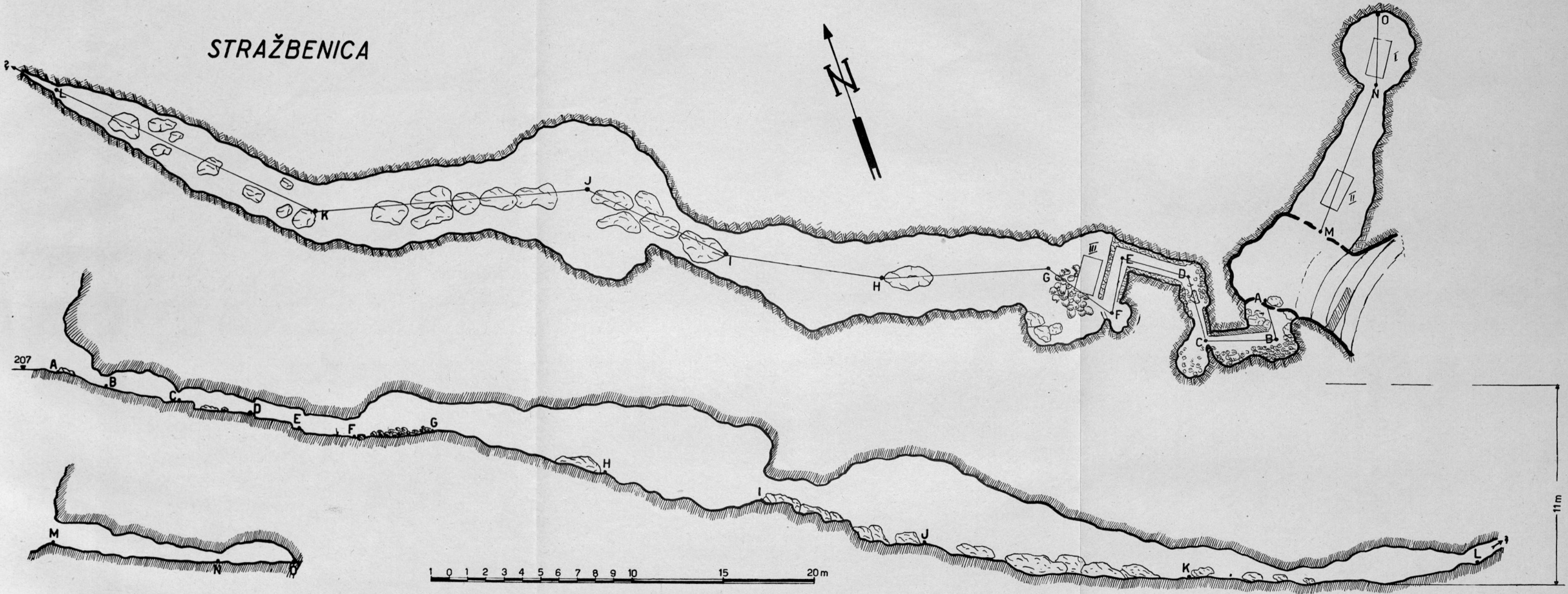
Med raznimi jamami na področju Severne in Srednje Dalmacije je vsekakor ena od najbolj zanimivih jama Stražbenica na istoimenskem hribu južno od doline Danila v okolici Šibenika.¹ Jama, ki je dobila ime po hribu, na katerem leži, je na severni strani hriba oziroma na njegovem jugozahodnem pobočju, približno 200 m jugozahodno od vrha, z desne strani ceste, ki vodi iz Vrhpolja v Danilo. Od same ceste je oddaljena okoli 400 m. Glavni vhod v jamo je obrnjen proti severozahodu in leži na 207 m nadmorske višine. V sprednjem delu je jama ohranjena le s previsom zaradi nekdanjega podora. Od tega previsa se cepi v dva dela ali rova. Desni del proti severovzhodu predstavlja spodmol, ki se nadaljuje v kratko, a podolgovato dvoranico in se po nizkem prehodu končuje z manjšo okroglo dvoranico. Levi del proti severozahodu se po nizkem ožjem vhodu nadaljuje v rov, oziroma v hodnike čisto meandroidne oblike, ki so danes umetno obzidani in vodijo v širšo izredno dolgo, padajočo dvorano, dokler se ta ne zaključi z novejšim podorom. Podoba pa je, da se je nekdanj jama na tem mestu nadaljevala, česar ni bilo mogoče ugotoviti s tehničnimi sredstvi, ki so nam bila na razpolago (priloga 1).

Jama sodi v vrsto vodnih jam in je na mnogih mestih danes že zasuta. Nastala je zaradi delovanja jezerske ali morske vode. Jama je danes skupaj z obema rovoma še okoli 96 m dolga. Bila je pa še daljša, toda zaradi podorov je danes neprehodna. Zasut ni le zadnji, temveč tudi sprednji del jame. Le desni rov ne kaže nikakršnih znakov stranskih rogov, česar pa ne moremo reči tudi o levem, ki je umetno obzidan.

Z arheološkega gledišča je zanimiv posebno sprednji del jame, čeprav nahajamo razne najdbe tudi še globoko v jami. Zato danes ne vemo pozitivno, ali niso bili v nekem času rabljeni tudi ostali deli jame razen sprednjega. Brez sistematičnih raziskovanj pa ni mogoče trditi nič o uporabi ali o naselitvi teh raznih delov jame, čeprav imamo marsikje tudi arheološke najdbe. Razni fragmenti, predvsem keramični, ki so skoraj edini tu najdeni, posebno v niže ležečih delih so mogli priti na ta mesta tudi z erozijo. Vendar pa ti fragmenti tudi dokazujejo, da se je jama v nekaterih časih uporabljala ne glede na to, kateri del jame je bil ravno v rabi.

¹ Dolina Danila je danes znana tako po najdbah iz rimske dobe, kakor tudi po najdbah iz predzgodovine, posebno iz neolitika in železne dobe.

STRAŽBENICA

Jamo Stražbenico so raziskovali na pobudo in s finansiranjem Gradskega muzeja v Šibeniku. Arheološka ekipa Slovenske akademije znanosti in umetnosti² je na račun Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti leta 1955 v Danilu raziskovala neolitično najdišče Bitinj. Ob tej priliki so napravili tudi manjša raziskovanja v Stražbenici z namenom, ugotoviti morebitno uporabo jame in da se ugotove časovne periode, v katerih je jama mogla biti uporabljena. V ta namen jame niso raziskovali le površinsko, temveč so napraviti tudi nekatere manjše sonde (priloga I). Tako so bile napravljene sonde na treh mestih, in sicer ena v desnem delu jame na začetku samega spodmola, druga v nadaljevanju tega dela v zaključni okrogli dvoranici, tretja pa v levem delu jame, in sicer v prvem delu velike dvorane na koncu hodnikov. Rezultati, ki so bili dobljeni pri sondiranju, so bili zelo različni, čeprav so z druge strani tudi zelo zanimivi. Upoštevati pa moramo tudi še površinsko raziskovanje jame, ki v arheološkem pogledu predstavlja izredno zanimiv objekt. V primerih površinskih raziskovanj je bilo potrebno očistiti marsikatero dele od nakopičenega kamenja, kar pa ni zahtevalo večjih izkopavanj.

Sonda I (priloga II, 4), ki je bila napravljena v končni dvoranici desnega rova, in sicer v velikosti $2,0 \times 1,20$ m, je zanimiva le z geološkega gledišča, medtem ko arheološke ostaline niso bile najdene. Zgornja površina te dvoranice nima niti podornega kamenja, temveč se takoj začenja plast rdečerrjave prhke zemlje, tako imenovane »terre rosse«, ki je debela od 15 do 70 cm. V plasti ni bilo nikakršnih kostnih ostalin, kakor tudi ne kamenja. Pod to plastjo je rumenkastorjava glina z vložki preperelega kamenja. Ta plast je od 5 do 18 cm debela. Sega pa glede na prvo plast okoli 20 do 80 cm globoko. Tako v prvi kakor tudi v drugi plasti so gnezda rumene mivke, ki ponekod segajo tudi še v tretjo plast. Vendar so pa takšna gnezda relativno majhna. Naslednja, tretja plast, ki je zelo močna, predstavlja mastno rjavo glino z vložki preperelega kamenja. Njena debelina je od 40 do 60 cm. Tej plasti pa sledi četrta plast mastne sivorjave gline. Kakšna je njena debelina in kakšne plasti so pod njo, ni bilo iz tehničnih vzrokov mogoče ugotoviti. Globina, do katere smo namreč pri raziskovanju dospeli, je bila le 2,05 cm, pri čemer pa do jamskega dna nismo prišli.³ Kakor prve plasti, tako tudi ostale niso vsebovale nikakršnih kulturnih ostalin, niti ostankov živalskih kosti ali oglja.

Veliko bolj zanimiva je bila sonda II (T. III, 2), ki je bila napravljena v spodmolu na začetku desnega rova. Tudi ta sonda je bila zaradi ozkega prostora manjša, komaj $2,0 \times 1,20$ m velika. Cilj je bil pa tudi le, ugotoviti eventualno uporabo jame in čas, ko se je to dogajalo. Pod današnjo površino leži živa skala že 1,0 m globoko. Ni bilo moči ugotoviti nikakih slojev. Cela plast je zelo homogena, sestojeca iz temnorjave humozne zemlje, zelo mešane s podornim kamenjem. Ta sega nekako do globine 0,80 m. Pod to je tanjša plast do 20 cm debele rdečkasto pečene ilovnate zemlje, ki pa je v resnici razpadlo kamenje neke vrste peščenjaka.

² V arheološki ekipi Slovenske akademije znanosti in umetnosti so bili Josip in Paola Korošec ter asistenta Franc Leben in Tatjana Bregant. Asistentu Lebnu se ob tej priliki zahvaljujem tudi za izgotovljene načrte in profile, ki jih je napravil še v času terenskega dela.

³ Delo je bilo prekinjeno zaradi majhnega prostora, ker ni bilo mogoče nikamor več odlagati materiala ter zaradi arheološko negativnih momentov.

V sondi II je bilo relativno precej kulturnih ostalin in živalskih kosti. Te se začenjajo v globini 0,45 m in segajo do okoli 0,80 m. V globini 0,70 m so bili odkriti tudi fragmenti človeškega skeleta, obsegajoči dele lobanje ter drugih kosti. Skelet je bil razmetan in ni ležal več v prvotni legi. Ves vtis je, da je skelet mlajši in da je kasneje bil zakopan na to mesto, verjetno v srednjem veku. Tako tudi kulturno gradivo ni več in situ, temveč je verjetno že premetano.

Kvalitativno je materialno gradivo, odkrito v sondi II, zelo skromno. Najdena je le keramika, medtem ko drugi izdelki niso bili odkriti. Med keramičnimi ostalinami pa lahko razlikujemo predzgodovinsko keramiko, katere je največ, dalje nekaj fragmentov rimske keramike in nekaj fragmentov recentne, ki je bila pa najdena tik pod površino. Zadnja je sem dospela v novejšem času, verjetno po pastirjih. Fragmenti rimske keramike, ki so vsi atipični in ki predstavljajo le manjše kose posod domače izdelave, so po vsej verjetnosti v zvezi z uporabo jame v rimskem času. Za ta moment govorita tudi dva fragmenta rimske keramike, ki sta bila najdena v sondi III v notranjosti jame.

Predzgodovinsko gradivo pripada v glavnem večjim, včasih bolj grobim posodam za vsakdanjo rabo. Fragmenti finejših posod so zastopani le izjemno, toda tudi ti so bili le za vsakdanjo rabo. Po tehnični strani so bile posode dobro izdelane ter tudi dobro žgane. Nekateri fragmenti pa kažejo jasne sledove kasnejšega ognja, v glavnem zaradi uporabe. Imamo pa tudi fragmente neenakomerno žganih posod, čeprav so bile tudi take posode v splošnem dobro prežgane, kar bo posledica bolj površnega dela. Sodeč po fragmentih so posode bile sive do črne ter rdeče do rjave barve. Imamo pa tudi fragmente raznih posod, ki so na zunanosti rdečkaste do rjave barve, medtem ko so na notranji strani sive do črne barve, ali so pa obratno na zunanji strani sive do črne, na notranji pa rdečkaste do rjave barve.

Vse posode so bile izdelane iz dobro čiščene zemlje, toda skoraj vedno mešane z zdrobljenim kvarцитom. Po žganju so posode tudi mehanično zgladili, toda redko na sij.

Mogoče je ugotoviti zelo malo oblik, ki so jih imele naše posode. Največ fragmentov pripada večjim posodam, podobnim loncem, ki so imeli en do dva ročaja in ki sta vezala ustje z ramenom. Vrat je bil pri teh posodah nizek, toda včasih tudi relativno visok in širok, medtem ko je bilo ustje navzven upognjeno. (T. VI, 1 in 2.) Višina ohranjenih profilov je 23,3 in 24,5 cm. Obstajajo tudi fragmenti, ki kažejo, da so imeli taki lonci tudi večje dimenzije, dasi imamo nekaj fragmentov manjših loncev istih oblik. S tipološkega gledišča bi mogli razlikovati večje število tipov, ki imajo v bistvu vedno eno in isto osnovo. Ti različki so odvisni z ene strani od oblikovanja vratu, z druge pa tudi od oblikovanja spodnjega dela. Medtem ko so nekateri tipi bolj jajčasto ovalni (T. VI, 1; T. VII, 2 a), imajo zopet drugi tendenco bolj h kroglastim oblikam (T. VI, 2; T. VII, 2 b). Zadnji tip je vezan delno na tiste vaze, ki so imele visok vrat. Vendar pa vidimo po nekaterih fragmentih, da je bilo tako tudi pri posodah, ki so imele relativno nizek vrat. Žal pa danes ni mogoče ugotoviti, ali so posamezni tipi te skupine vezani tudi na določena časovna obdobja, z drugimi besedami, ali imamo tu razne razvojne faze raznih period, kar bi utegnili biti še dokaj verjetno. Seveda bi pa bilo zelo problematično danes ugotavljati take faze s čisto tipološkega gledišča. Ni nikakega dvoma, da so jamo uporabljali dalj časa v kakršen koli namen že glede na gradišča, ki so v neposredni bližini. Toda časa trajanja teh gradišč danes ravno tako ne poznamo. Zato je mogoče reči samo preliminarno, da so bili

taki gradiščanski-ilirski lonci že dalj časa v rabi glede na analogije, ki jih pa za sedaj na področju Dalmacije še ne poznamo, temveč le iz bolj oddaljenih krajev.

Ostale oblike so bile uporabljene v dokaj manjšem številu. Tako imamo večji fragment posode, ki jo je mogoče delno rekonstruirati in ki pripada po vsej verjetnosti neki manjši terini. Ta posoda je imela bolj cilindričen vrat ter kroglast spodnji del (T. VII, 1). Dno lahko suponiramo. Moralo je biti ali majhno, neizrazito, ali je pa celo bilo naznačeno le z majhno vdolbino na sredi.

Sodeč po nekaterih fragmentih so bile v rabi tudi razne skodele s koničnim spodnjim delom. Žal pri njih ne vemo, kakšen je bil zgornji del. Morale pa so biti precej široke. Podoba je, da je bil vrat precej nizek, medtem ko je bila rama ozka.

Posebno pozornost med našim keramičnim gradivom zasluži manjši fragment vratu in ustja zelo široke in plitke skodele. Spodnji del posode je bil bolj polkroglaste oblike in plitek, medtem ko je ustje široko, na zunanji strani ločno, na notranji pa poševno navzven odrezano (T. VII, 2 d).

Posamezni fragmenti dajo soditi tudi o uporabi drugih vrst in oblik. Žal so fragmenti tako neznatni, da ni na njihovi podlagi mogoče napraviti nikakršne rekonstrukcije. Tako so bili v rabi tudi lonci z več ali manj cilindričnim zgornjim delom, vratom (?) in odebeljenim ustjem, ki je bilo včasih celo razširjeno na notranjo stran (T. VII, 2 c). Vendar pa ne vemo, kakšen je bil ostali del teh posod. Dalje so uporabljali tudi kupe ali pa skodele, ki so bile po vsej verjetnosti bolj kroglaste oblike. Te kupe so bile včasih ornamentirane tudi z odtisi prstov na samem ustju.

Dna najdenih posod so zvečine bila ravna. Nekaj neznatnih fragmentov pa kaže tudi možnost, da so se uporabljale tudi prstanaste noge.

Ročaji na posodah, katere so uporabljali v precejšnji meri, so v osnovi traktasti in precej široki. Med njimi obstaja več variant, ki se med seboj razlikujejo le po detajlih. Tako so lahko gladki ali pa imajo robove nekoliko privzdignjene. Dalje so najdeni fragmenti ročajev s podolžno globoko kaneluro na sredi ročaja, ravno tako pa tudi z dvema kanelurama, tako da je vzdolž ročaja nastalo plastično rebro, itd. Od vseh teh odstopa le fragment ročaja, ki je bil trikotne oblike in proti vrhu zožen (T. VII, 2 e). Po pravilu vežejo ročaji ustje z vratom ali ramenom posode, včasih pa tudi z največjo periferijo.

Ornamentike na keramičnih izdelkih v Stražbenici ni bilo. Le en fragment ima na ustju odtise prstov, ki jih moramo imeti za grobo ornamentacijo.

Tretja sonda, napravljena v levem rovu na začetku dvorane za hodniki, ni prinesla nikakršnih posebnosti. Zgornja plast debeline okoli 20 cm sestoji iz kamnja, mešanega sem in tja z malto, kar pomeni, da so to ostanki nekdanj tu stoječega zidu. Druga plast debeline kakih 55 cm pa predstavlja podorno kamnjenje, tu in tam mešano s humusom. Na globini okoli 75 cm se začenja že živa skala. V zgornjem delu plasti smo našli že poprej omenjena dva atipična fragmenta rimske keramike, v naslednji pa nekaj fragmentov ravno tako atipičnih, pripadajočih predzgodovinskim posodam.

Sodeč po dosedanjih rezultatih, so jamo na Stražbenici prvokrat uporabljali v že dokaj odmaknjeni predzgodovinski dobi. O uporabi jame v pleistocenu pa za sedaj ni nikakega sledu. V tem pogledu je posebno pomembna sonda I, v kateri ni bilo niti najskromnejšega fragmenta pleistocenske ali kake druge

favne, da ne govorimo o artefaktih, čeprav smo dospeli do žive skale. S tem seveda ni rečeno, da se v kakem drugem delu danes ali jutri ne bodo našle najdbe iz tega časa, za kar so pa potrebna sistematična raziskovanja.

Neolitik ni zapustil v jami nobene sledi, čeprav je nedaleč pod Stražbenico močna neolitska naselbina. Zanimivo pa je, da najdeni fragmenti keramike niso v nikaki zvezi s tako imenovano castilliersko keramiko, ki jo najdemo na gradiščih Istre in Slovenskega Primorja, dalje v Hrvatskem Primorju, v Dalmaciji in tudi na otokih. Tako vidimo, da so našo jamo uporabljali, preden je prišla do izraza castillierska kultura. Že same oblike in tehnika izdelave naše keramike kažejo, da je jama na Stražbenici bila v rabi na koncu bronaste dobe. Detaljnější opredelitev tega keramičnega gradiva pa danes ni mogoča.

Vprašati se moramo, zakaj in kot kaj so v predzgodovinskem času uporabljali jamo na Stražbenici. Pri tem moramo poleg ugotovitev pri sondiranju v jami imeti v vidu tudi bližnjo okolico jame. Komaj kakih 80 m od vhoda jame in nekliko niže od nje so ostanki gradišča. Ohranjen je še en nasip, del nekdanjega obzidja, na katerem je danes kamena ograja (T. II, 1). Gradišče se je raztezalo po pobočju. Na površini so fragmenti predzgodovinskih posod. Doslej tukaj ni bilo nikakih raziskovanj. Drugo gradišče je moralo biti nad jamo, oddaljeno okoli 100 m na zgornji planoti hriba Stražbenica. Sledov obzidja danes sicer tu ni videti, vendar je pa na površini najti večje število fragmentov predzgodovinske keramike. Četudi danes ne poznamo časa življenja na teh gradiščih, je vendar verjetno, da je vsaj eno, ako ne obe, v zvezi z jamo. Niti malo ni verjetno, da bi jama kljub uporabi predstavljala za dalj časa neki stalen stanovanjski objekt. Glede tega moramo upoštevati tudi mesto samih najdb v jami. Tako je zanimivo, da n. pr. v končni dvoranci desnega rova, ki leži relativno zelo blizu vhoda, in sicer v vodoravni legi od vhoda, nismo našli nikakega sledu kulturnih ostalin. Res je, da smo le-te našli v samem spodmolu pred dvoranco, kakor tudi relativno zelo globoko v notranjosti, na levi strani jame (priloga I vse do točke H, I in J). Toda sem so zaradi padajočega terena mogle dospeti tudi z erozijo, posebno ker so v najnižjih delih v večji množini celo na površini. Kakšen je bil sprednji levi del jame tik za previsom (T. III, 1), tega danes ne vemo, ker je bila jama tu kasneje umetno zadelana. Skoraj izključeno je pa tudi, da bi v sprednji del, t. j. pod previs, dalje v danes zadelane dele sprednjega dela jame ter v spodmol na levi strani dospeli fragmenti zaradi erozije iz višje ležečih predelov izven jame. V najbližji okolici jame nismo našli nobenega fragmenta, ki bi morebiti potrdil to domnevo. Vendar pa tudi to ne bi bilo popolnoma izključeno.

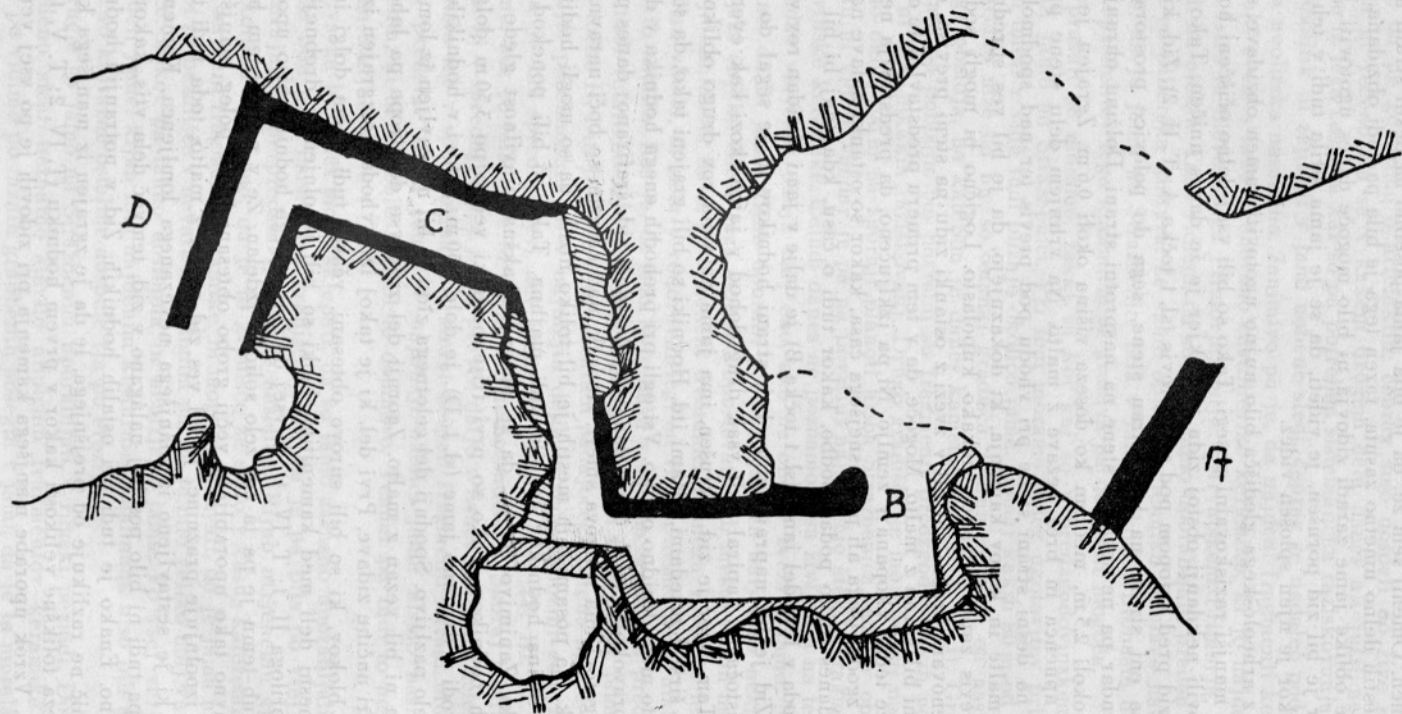
Iz vsega bi danes mogli sklepati, da so jamo začasno uporabljali v času, ko so tu že bila prej imenovana gradišča. Uporaba je pa bila po vsej verjetnosti bolj slučajna in ne predstavlja stalne naselitvi. Kljub utrjenemu gradišču pod jamo, kolikor sklepamo, da je to gradišče že stalo v času, kateremu pripadajo v jami najdeni fragmenti keramike, bi mogli domnevati, da je jama mogla služiti tudi kot pribežališče v nevarnosti. Menim pa, da je bilo veliko bolj varno utrjeno gradišče, kakor pa lahko dostopna in neutrjena jama. Po vsej verjetnosti notranji deli jame, kljub tam najdenim kulturnim ostalinam, niso bili uporabljeni, temveč so kulturne ostaline dospele tja po eroziji.

Drugič so jamo na Stražbenici uporabljali v rimski periodi. Doslej je bilo tu najdeno sicer neznatno število atipičnih fragmentov keramike tega časa, vendar pa vidimo po raznih gradbenih posegih v jami, da je ta morala imeti neki

poseben namen. Omenil sem že, da je bila jama posebno na desni strani na posameznih mestih delno umetno zasuta, razen tega je bila pa tudi obzidana. Tako tudi prvotne oblike jame zaradi zidovja ni bilo mogoče danes ugotoviti. Le na mestih, kjer je bil zid porušen, je videti, da se je jama širila tudi v teh delih drugače, kakor je njen splošen videz.

Ker je z arheološkega gledišča bilo nujno ugotoviti namen obzidave, so bili napravljeni manjši raziskovalni posegi. Tako so bili vsaj delno očiščeni hodniki, da bi ugotovili nekdanji obstoj zidu tam, kjer je že danes uničen. Tako je bil ugotovljen zid pred vstopom pod sam previs (sl. 1 točka A; T. II, 2). Zid, ki se je naslanjal na eni strani na levo stran stene, sega do polovice prostora pred vhom, vendar pa ne sega do stene na nasprotni strani. Dolžina ohranjenega zidu je še okoli 2,5 m, medtem ko dosega višina okoli 0,6 m. Zgrajen je bil iz lomljenega apnenca in brez vezave z malto. Na vrhnjem delu stene previsa, kakor tudi na desni strani stene pri vhodu pod previs ter nad spodmolom so še ostanki malte in kosov kamnja, ki dokazujejo, da je bil ves sprednji del oziroma previs zaprt verjetno nekako kupolasto. Logično bi mogli soditi, da je prej imenovani prečni zid bil v zvezi z ostanki zidu na steni previsa, čeprav prečni zid ni bil vezan z malto. Mogoče, da v tem primeru predstavlja le osnovo, ki je bila že tedaj vkopana v zemljo. Ni pa izključeno, da predstavlja neki zid, ki je bil iz zgodnejšega ali pa kasnejšega časa, kakor so ostanki zidave na steni. O tem je danes težko podati sodbo, kakor tudi o času, kdaj naj bi bil nastal.

Od vhoda v levi del jame (sl. 1 točka B) je dalje v jami obzidan rov v obliki hodnikov. Zid je bil napravljen z obeh strani hodnikov in je segal do stropa. Ta zid je istočasno zapiral tudi vsak drug dohod v jamo skozi kak eventualen drug rov. Tam, kjer je zid razrušen, ima jama oziroma rov drugo obliko ter je tudi veliko širši z zajedami, nišami itd. Hodniki so bili grajeni tako, da so dobili v celoti čisto meandroidno obliko. Vsi ogli pri prehodih enega hodnika v drugega so skoraj pravokotni (sl. 1, črno: danes še obstoječi zid, šrafirano: danes porušen zid, toda ugotovljena njegova smer). Hodnik, nad katerim se boči naravni strop, ni bil visok. Na posameznih mestih je bil toliko nizek, da so mogli hoditi samo sklonjeno. Širina hodnikov je bila tudi majhna. Tako so bili ponekod komaj 70 cm široki. Zanimivo pa je, da se opaža nekakšna pravilnost glede dolžine posameznih hodnikov. Tako so prvi trije hodniki vedno po 3,50 m dolgi, a le četrti, ki vodi v dvorano jame (sl. 1, D), je dolg 2,50 m. Zidovi v hodnikih so bili zgrajeni zelo pazljivo. Spodnji del celotnega zidu je bil napravljen iz lomljenega apnenca in ni bil vezan z malto. Zgornji del zidu vse do stropa pa lahko razdelimo v tri načine zidave. Prvi del, ki je takoj izza vhoda, je zgrajen iz večjih kamenitih blokov, ki so bili surovo obtesani, včasih tudi 65 cm dolgi in 35 cm visoki. Vmesni deli med kamenitimi bloki so bili izpolnjeni z drobnejšim kamenjem (priloga II, 1; T. IV, 1). V vsej dolžini prvega hodnika niso uporabljali malte. Kljub temu je pa ta zid zelo solidno izdelan. Že v naslednjem hodniku, kjer so ravno tako uporabljeni večji grobo obtesani bloki poleg manjšega kamnja, ki izpolnjuje praznine, je bil ves zid vezan z malto, toda tudi tu le do podnožja, ki je sestavljeno iz manjšega nevezanega lomljenca. Kamenje tega podnožja pa tudi ni bilo posebej nalagano v zid, temveč dela vtis, kakor bi bilo le nametano. Enako je tudi pri ostalih hodnikih. Zid v notranjih hodnikih se tehnično nič ne razlikuje od prejšnjega, le da je zgrajen iz manjšega kamnja, ki ne dosega tolikšne velikosti kakor v prvem hodniku (T. IV, 2; T. V, 1, 2; priloga II, 2). Vzrok uporabe manjšega kamnja pri zidovih je po vsej verjetnosti

Sl. 1. Hodniki, obzidani v rimskem času (črno: še obstoječi zidovi; šrafirano: porušeni zidovi z ruševinami in kamenjem)

v lažjem transportu manjšega kamenja v notranjost, ne glede na to, da je dalje v notranjosti jame tudi več večjih kamenitih blokov, ki bi jih bilo potrebno prinesiti navzgor v hodnike. Manjše kamenje je bilo na razpolago po vsej verjetnosti tudi na mestu zidave.

Vprašanje, kateremu času pripadajo obzidani hodniki, je mogoče približno točno vsaj sumarno rešiti. Izključiti moramo prve doslej ugotovljene naseljence na Stražbenici, ki so tudi uporabljali jamo, da bi imeli kak delež pri gradnji zidov v hodnikih. Eden od napotkov so nam drobne ostaline, ki smo jih v jami ugotovili poleg predzgodovinskih. V poštev prihajajo sicer redki, vendar pa obstoječi fragmenti rimske keramike. Nekaj drugih tu najdenih fragmentov, med ostalim tudi glinasta pipa za tobak, pripadajo že novejšemu času, ko hodnikov nikakor niso mogli obzidati. V poštev bi edino mogel priti še čas v zvezi z beneško okupacijo tamkajšnjih krajev in v zvezi z bližino nekdanje turške meje ter s tamkajšnjimi kasteli in utrdbami. Toda za to manjka kakršna koli, tudi najskromnejša opora v dosedanjem gradivu. V tem primeru bi pričakovali poleg tega tudi še nekatere druge momente, medtem ko so zopet nekatere druge okolnosti nerazumljive. Predvsem je tu obzidava hodnikov, ki v praktičnem vojaškem pogledu nima nikakršnega pomena. Uporabljala naj bi se glede na hodnike, ki so poleg tega tudi še težko prehodni, le notranjost jame, v kateri pa ni nikakršne sledi uporabe. Tako moremo že zaradi tega čas beneške vladavine v teh krajih izključiti kot čas, ko naj bi bili zgrajeni hodniki. Pomemben je tudi še neki drug moment: to je tehnična izdelava naših zidov. Kakor sem že omenil, je temelj izdelan iz nevezanega lomljenca, ki ni nudil nikakršne močnejše opore. Po verjetnosti pa ta temelj ni stal prosto, temveč je bil vkopan v že tu obstoječi humus. Le tako je potem mogoče računati tudi z večjo trdnostjo temelja. Zid, ki je vezan z malto, ima vse značilnosti gradnje z živim apnom, v katerem je bila tudi zdrobljena opeka, čeprav v manjši množini. Tak način gradnje nam govori dokaj jasno, da so hodniki mogli nastati v rimski dobi. Žal pa kljub temu ni mogoče zidove bliže datirati.

Ako upoštevamo, da so bili temelji, sestojeci iz drobnejšega kamenja, vkopani, je prehod po hodnikih bil še nižji in ponekod komaj 50 do 60 cm visok. Širina hodnikov pa je morala biti vsaj približno povsod enaka. To vidimo pri obeh notranjih hodnikih, rekonstruiramo pa lahko tudi drugi hodnik, čeprav je zid tu zvečine porušen na eni in popolnoma na drugi strani. Šrafirani deli na sl. 1. kažejo samo mesto, kjer so ruševine zidov, ali pa vsaj njih sledi. Le pri prehodu prvega hodnika (hodnik od točke B na sl. 1) v drugega je bil le-ta zaradi naravne stene nekoliko ožji.

Ako v glavnem povzamemo vse momente o teh hodnikih, bi bili ti naslednji. Hodniki so bili z obeh strani obzidani in so tako zapirali kakršen koli drugi dohod. Širina hodnikov je bila majhna, a tudi komunikacija po njih je bila zelo otežkočena zaradi majhne višine. Sistem hodnikov, od katerih imajo vsi razen zadnjega isto dolžino, je meandroiden. Končujejo se pa v dvorani v notranjosti jame. Sama jama je bila tu širša, a jo zid zadnjega hodnika krajša. V sami dvorani pa ta zid, ki je danes na notranji strani precej porušen (T. V, 2; sl. 1, točka D), predstavlja ravno steno, segajočo od stropa do tal, ter zavzema skoraj vso širino dvorane. Višina zidu je tu celo nad dva metra. Zid pred vhodom v jamo oziroma pred previsom (sl. 1, točka A) je bil po vsej verjetnosti v zvezi s hodniki. Ni izključeno, da je v zvezi s temi bila tudi kupolasta streha,

katere sledovi so vidni še na stenah previsa. Vprašanje je le, ali je ta bila zgrajena istočasno s hodniki ali pa kasneje. Žal nimamo nikakršne opore za možnost kakega sklepa. Po dosedanjih momentih so bili hodniki zgrajeni v rimskem času.

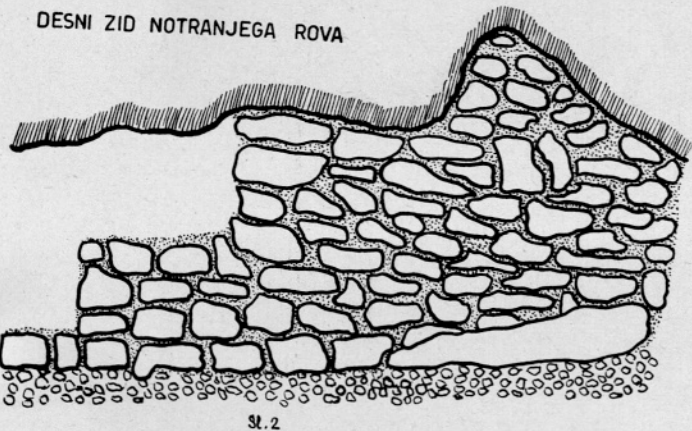
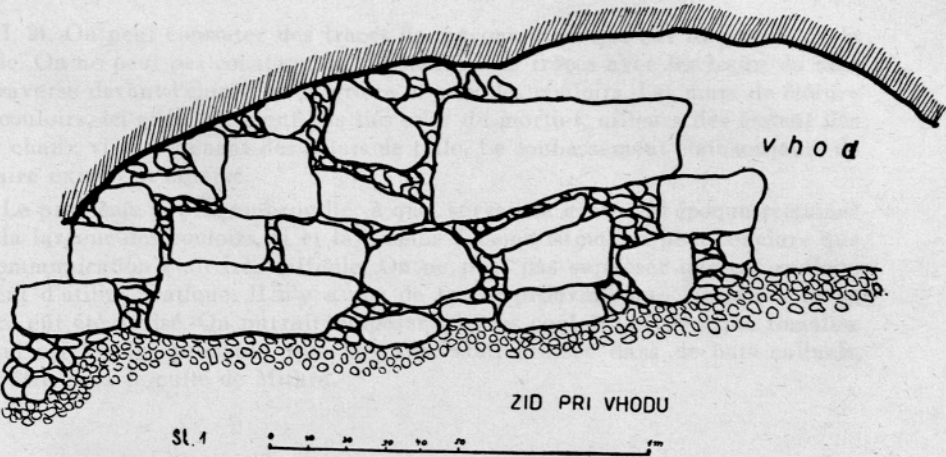
Med najbolj zanimiva vprašanja, ki se nam vsiljujejo ob teh hodnikih, sodi vprašanje, čemu so ti hodniki služili. Tudi v rimski dobi glede na težko prehodnost niso mogli imeti praktičnega pomena. Malo je tudi verjetno, da bi jih zgradili domačini pod rimsko okupacijo za skrivališče ali pa temu podobno. Veliko verjetnejša je še hipoteza, da je bila gradbena dejavnost v tej jami v zvezi z nekim kultom. Mogoče je ta kult bil posvečen bogu Mitrasu, mogoče pa tudi kakemu drugemu, po vsej verjetnosti htonskemu božanstvu. Z drugimi besedami, jama je v času, ko so bili hodniki zgrajeni, predstavljala svetišče. Za takšno pa so mogli uporabljati prostor pod samim previsom, mogli pa so uporabljati tudi dvorane v sami jami na koncu hodnikov. Žal so to le domneve, za katere realne materialne opore nimamo. Kljub vsemu bi bila še najverjetnejša domneva o Mitrasovem kultu, za katerega je bila jama z obzidavanjem hodnikov preurejena za religijske in kultne obrede.

RÉSUMÉ

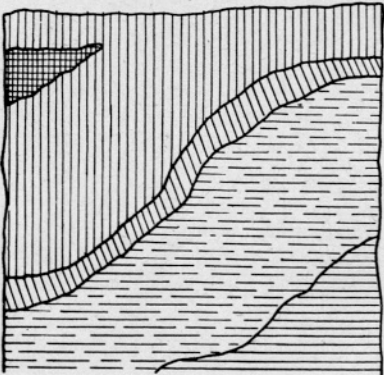
La grotte Stražbenica à Danilo près de Šibenik

En 1955 quelques sondages de moindre importance furent exécutés dans la grotte Stražbenica dénommée de la colline de même nom. La grotte se trouve à 207 m. au dessus de la mer. Elle a deux galeries dont la plus petite aboutit à une petite salle ronde (annexe I). Le sondage exécuté dans cette salle fut archéologiquement stéril (ann. II, 4). Le sondage II donna quelques matériaux romains atypiques, en dehors de matériaux du moyen âge dans la couche la plus haute, et en dehors de matériaux préhistoriques. Les matériaux préhistoriques, comprenant la matière de moindre valeur pour l'usage quotidien, p. e. quelques pots ansés en variantes, fragments d'une sorte de terrines, d'écuelles et d'autres vaiselles (T. VI et VII), appartiennent eux temps d'avant la céramique castelleri. Dans le voisinage de la grotte il y a deux remparts de château (T. II, 1), il se rattachaient probablement à la grotte. Par le troisième sondage dans la troisième part de la grotte nous n'avons obtenu que quelques fragments insignifiants de la céramique romaine et de la préhistorique. Quant à la surface, des fragments de la céramique préhistorique peuvent être trouvés profondément dans la grotte, il se peut qu'ils y arrivèrent par érosion du terrain déclive. Suivant les apparences, seulement, l'avant-part de la caverne était utilisée, mais même celle-ci jamais dans un but d'habitation, ce que prouvent les remparts du voisinage immédiat.

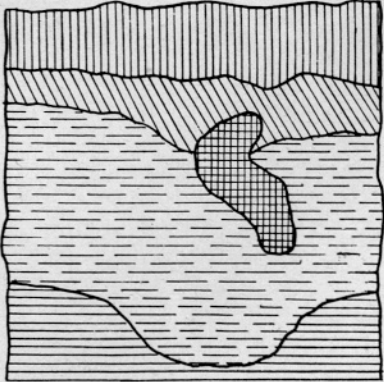
Pour la deuxième fois la grotte Stražbenica fut utilisée à l'époque romaine. Nous avons déjà mentionné les fragments de la céramique romaine. L'avant-part de la caverne ou mieux la construction de son fossé droit est changée et transformée en couloirs longs 3 m 50 à l'exception du dernier qui n'est que de 2 m 50 (Fig. 1; T. IV et V). Il y avait un mur aussi devant la grotte

ZAHODNA STENA
SONDE II.

VZHODNA STENA
SONDE II.

Sl. 4

TERRA ROSSA

RUMENA MIVKA

RUMENO RUJAVA GLINA Z VLOŽKI PREPERELEGA KAMENJA

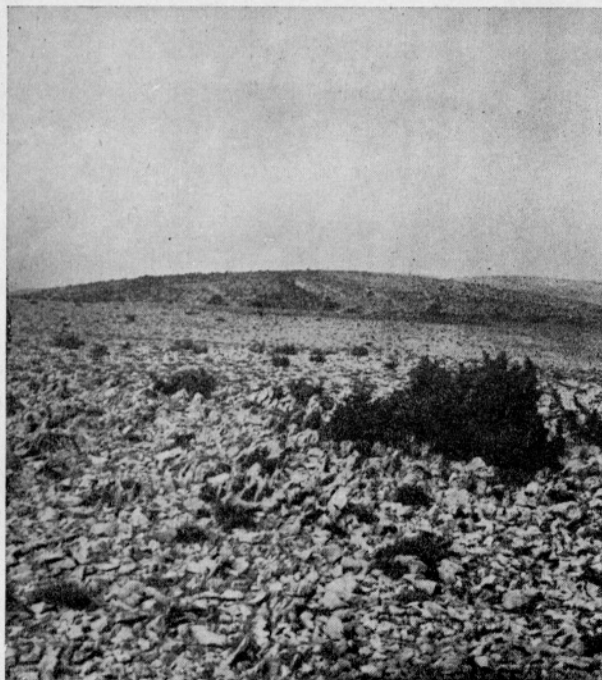
MASTNA RUJAVA GLINA Z VLOŽKI PREPERELEGA KAMENJA

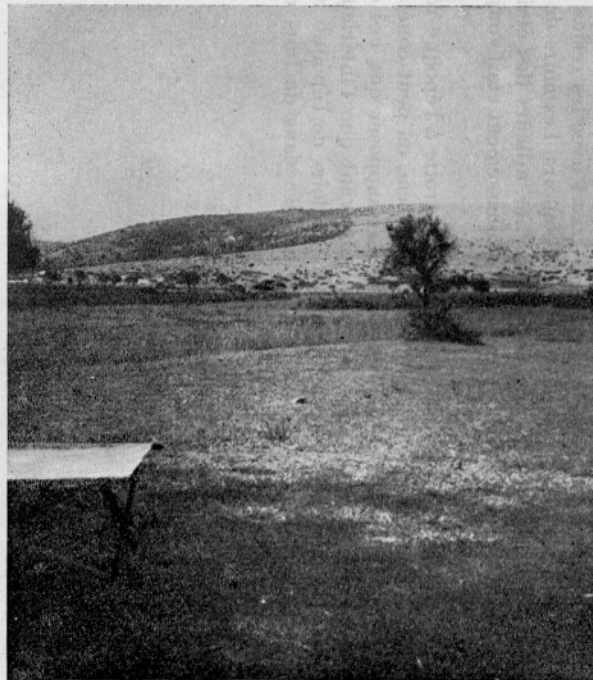
MASTNA SIVO RUJAVA GLINA

(T. II, 2). On peut constater des traces de maçonnerie aussi sur les parois de la saillie. On ne peut pas constater la relation de ces traces avec les restes du mur de traverse devant l'entrée de la grotte ni avec les couloirs. Les murs de clôture des couloirs, ici et là, n'étaient pas liés avec du mortier, ailleurs ils étaient liés avec chaux vive contenant des éclats de tuile. Le soubassement était toujours de calcaire extrait et enterré.

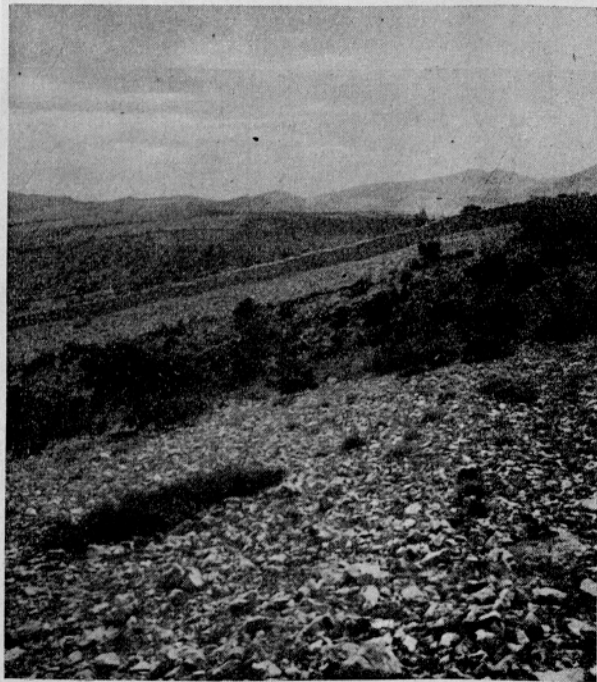
Le problème le plus embrouillé: à quoi servait la grotte à l'époque romaine? Par la largeur des couloirs, ci et là à peine à peine 60 cm, on peut conclure que la communication était très difficile. On ne peut pas supposer que ces couloirs étaient d'utilité pratique. Il n'y a pas de traces prouvant que l'intérieur de la grotte eût été utilisé. On pourrait supposer que ces couloirs de l'époque romaine, ce qui est le plus probable, que la grotte était utilisée dans de buts cultuels, peut être pour le culte de Mithra.

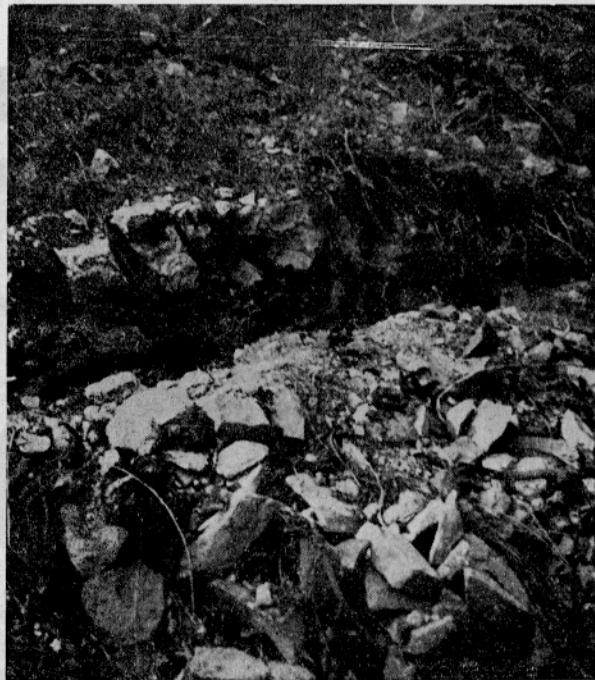
Sl. 1. Stražbenica z vzhoda

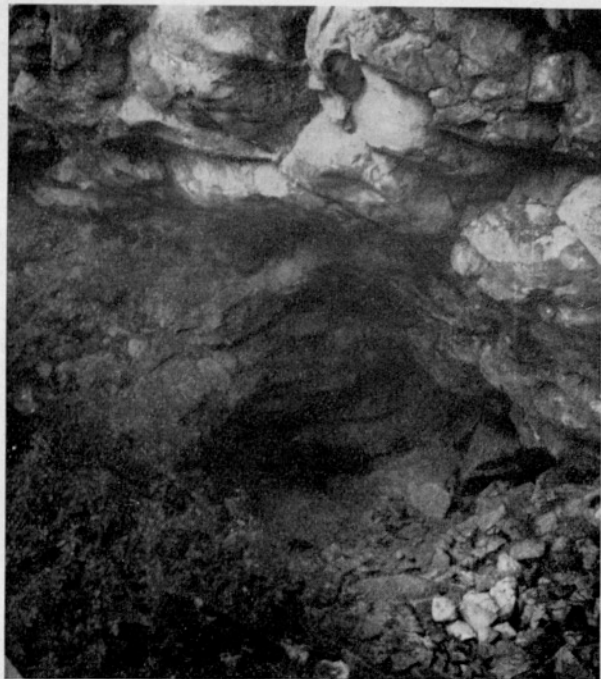
Sl. 2. Stražbenica s severa

Sl. 1. Ostanki nasipa gradišča pod jamo

Sl. 2. Ostanki zidu pred jamo

Sl. 1. Vhod v levi rov

Sl. 2. Vhod v desni rov

Sl. 1. Ostanki zidu hodnika takoj za vhodom v levi rov

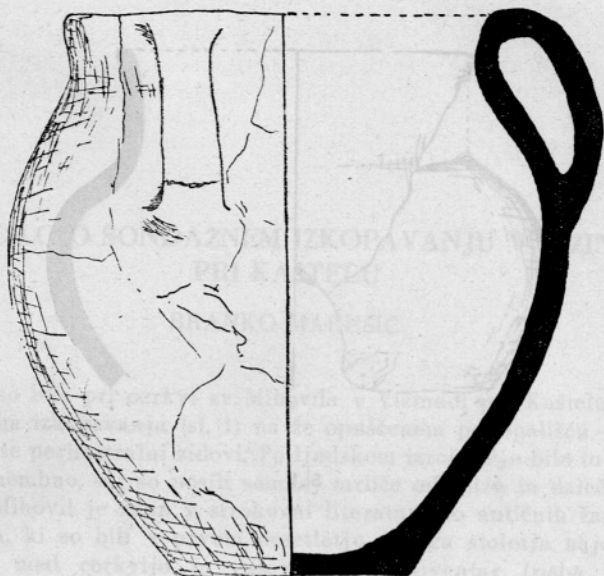
Sl. 2. Ostanki zidu v hodniku proti notranjosti

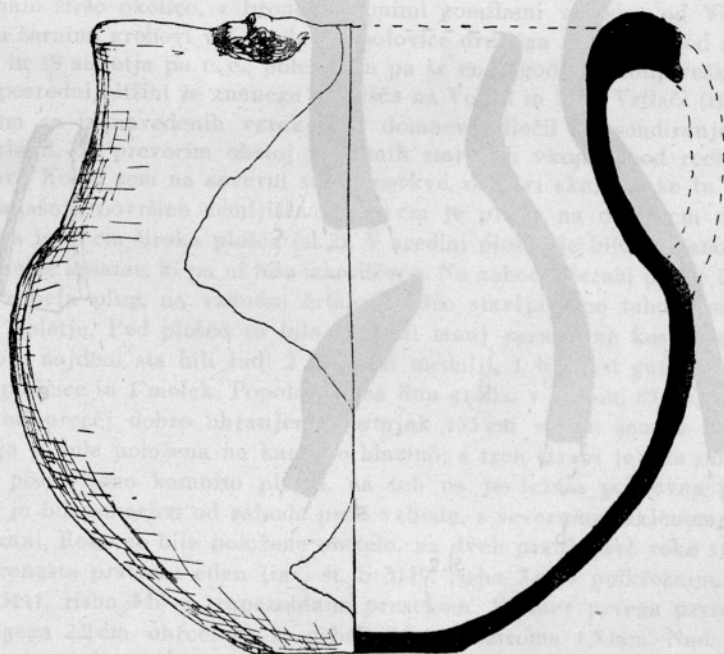
Sl. 1. Zid v zadnjem hodniku v notranjosti

Sl. 2. Ostanki zidu v dvorani

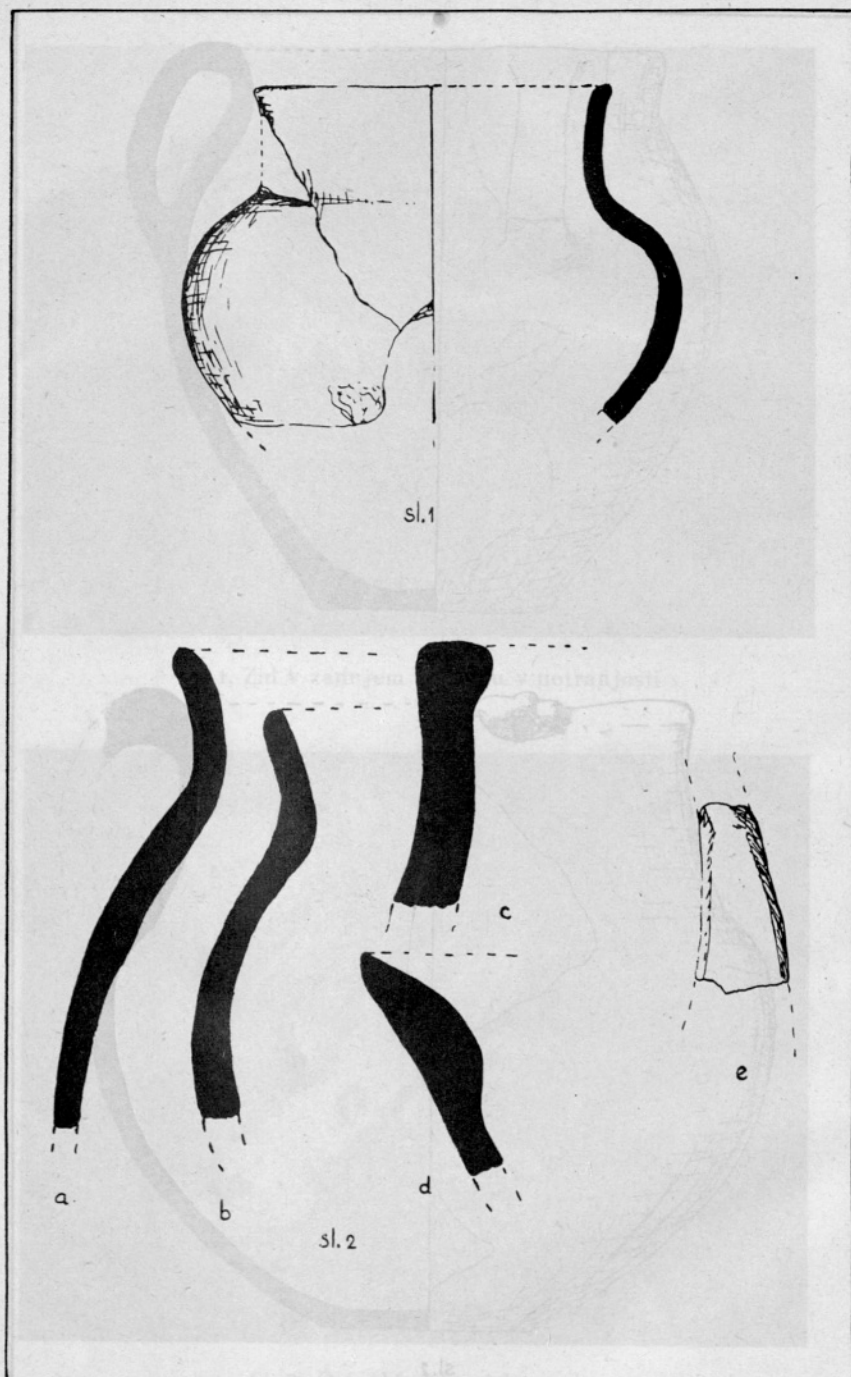

sl. 1

sl. 2

Vse ca. $\frac{2}{5}$ naravne velikosti

Vse $\frac{2}{3}$ naravne velikosti

POROČILO O SONDAŽNEM IZKOPAVANJU V VIZINADI PRI KAŠTELU

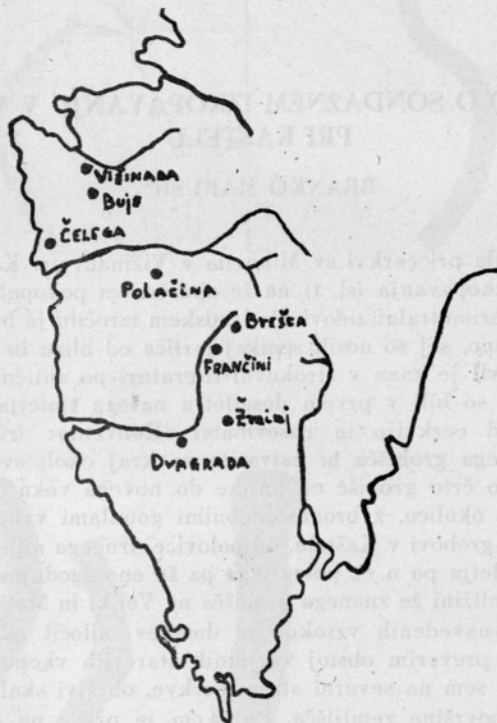
BRANKO MARUŠIČ

Leta 1955 so bila pri cerkvi sv. Mihovila v Vižinadi pri Kaštelu opravljena manjša sondažna izkopavanja (sl. 1) na že opuščnem pokopališču, od katerega se vidijo samo še perimetralni zidovi. Po ljudskem izročilu je bilo to pokopališče nekoč zelo pomembno, saj so nosili semkaj mrliče od blizu in daleč, da, celo iz Poreščine. Sv. Mihovil je znan v strokovni literaturi po antičnih žarnih in skeletnih grobovih, ki so bili v prvem desetletju našega stoletja najdeni na Kozlovičevi njivi med cerkvijo in ruševinami »Konventa« (risba 2).¹ Najdba zgodnj srednjeveškega grobišča bi ustvarila za kraj okoli sv. Mihovila vsaj v grobem nepretrgano črto grobišč od antike do novega veka, oziroma, če upoštevamo malo širšo okolico, z bronastodobnimi gomilami vzhodno od Vižinade in ilirskimi žarnimi grobovi v Kaštelu, od polovice drugega milenija pred n. e. pa vse do 17. in 18. stoletja po n. e., poleg tega pa še eno zgodnj srednjeveško grobišče v neposredni bližini že znanega grobišča na Veliki in Mali Vrtlači (risba 2).

Ko sem se iz navedenih vzrokov in domnev odločil za sondiranje, sem najprej sklenil, da preverim obstoj verjetnih starejših vkopov pod recentnejšimi grobovi. Kopal sem na severni strani cerkve, ob živi skali, ki se tu javlja v višini današnje površine zemljišča. Po 24 cm je prišla na dan 9 cm debela, 180 cm dolga in 67 cm široka plošča (sl. 2). V sredini plošče je bilo napisno polje v obliki tabulae ansatae, ki pa ni bilo izkoriščeno. Na zahodni strani plošče izstopa v nizkem reliefu plug, na vzhodni črtalo. Ploščo stavljam po tabuli ansati v 16. ali 17. stoletje. Pod ploščo so bile bolj ali manj razmetane kosti številnih okostnjakov; najdeni sta bili tudi 2 bronasti medalji, 1 bronast gumb v obliki konkavne ploščice in 1 molek. Popolnoma na dnu groba, v globini 85 cm, je ležal na živi skali precej dobro ohranjen okostnjak 155 cm velike ženske srednjih let. Lobanja je bila položena na kamnito blazino; s treh strani je bila obložena s pokonci postavljeno kamnito ploščo, na teh pa je ležala pokrovnna plošča. Okostnjak je bil usmerjen od zahoda proti vzhodu, s severnim odklonom 21° na zahodni strani. Roke so bile položene ob telo, na dveh prstih leve roke sta bila najdena bronasta prstana: eden (inv. št. S 3110, risba 3c) s polkrožnim, drugi (inv. št. S 3111, risba 3b) s trapezoidnim presekom. Premer prvega prstana je 2,3 cm, drugega 2,2 cm, obroči pa so debeli 2,0 mm oziroma 1,5 mm. Nad okostnjakom, zlasti na levi strani vratu, so bili najdeni naslednji ostanki ovratnice (inv. št. S 3112, sl. 2): 44 biserov iz stekla in steklene testovine, 1 iz jantarja in

¹ Mitt. Z. K., III. F., Bd. IV, Wien 1905, str. 434, 460.

5 koščenih biserov. Beli (3), oranžni (2), sinji (21), modri (2), temnomodri (4), zeleni (1), vinskiordeči (1) in črnkasti (10) biseri iz stekla in steklene testovine so okroglaste ali svitkaste (19), sodčaste (9) in ploščate (16) oblike. Velikost zrnca je različna: od 0,3 cm do 0,9 cm. Stevilni biseri irizirajo, mali sinji ploščate

Risba 1. Karta novonajdenih planih grobišč na vrste

oblike so pozlačeni, pri enem, ki je bele barve in ploščate oblike, pa se vidijo poldnevniške svetle proge. Koščeni biseri so rahlo sodčaste ali valjaste oblike; 1 z zelenkasto patino na zunanji površini je tordiniran, 1 ima vrezano rahlo mrežo, pri ostalih pa je mrežasti okras izveden z globokimi vrezi. Koščeni biseri so bili nanizani na železni žici; ostanki le-te so vidni v enem biseru. Veliki so od 1 cm do 1,3 cm. Biser iz jantarja je velik $0,9 \times 1,4$ cm.

Ker je bila sonda uspešna, sem kopal še v ravni črti od že ugotovljenega groba, toda izven severnega perimetralnega zida (risba 4). Če je bilo namreč mlajše pokopališče okoli cerkve sv. Mihovila res postavljeno na mesto starejšega planega grobišča na vrste, sem moral pač naleteti tudi izven zidov mlajšega pokopališča na verjetno nedotaknjene starejše, domnevno zgodnjesevredne grobove. Sonda je dala pozitivni odgovor. Skoraj tik ob zunanji strani pokopališčnega zidu sem prišel v globini 50 cm od današnje površine do pokrovnih plošč, ki sta pokrivali vzhodno polovico večjega skeletnega groba. Plošči nista ležali na okostnjaku, temveč sta bili prvotno položeni 40 cm nad skalovitim dnom groba, za katerega je pravzaprav izkoriščena naravna dolžina v skalni

formaciji. Če pa sta se plošči naslanjali na južni strani groba na živo skalo, je bila na severni strani groba vendar velika, pokonci položena obložna plošča, ki je bila prislonjena ob naravno steno v skalni formaciji terena. Pokrovni plošči sta sekundarno padli pod težo zemlje v grob. Zahodna polovica groba pa je nudila drugo sliko. Tu so bile pokrovne plošče položene v dveh vodoravnih vrstah (sl. 4, 5) skoraj neposredno na mrliča. Prehod v vzhodno polovico groba

Risba 2. Situacijska karta

tvori 20 cm široki in 30 cm visoki suhi zid (sl. 6). Opisano stopničasto pokritje groba je posledica sekundarnega pokopa. V grobu sta namreč najdena dva okostnjaka. Spodnji, časovno mlajši, je nedotaknjen, kosti starejšega pa so skrbno položene na mlajši okostnjak v njegovi celotni dolžini. Lobanjo starejšega mrliča so ob sekundarnem pokopu položili ob desno bednico mlajšega mrliča. Da ne bi zdrobili lobanje, so morali zato v vzhodni polovici groba dvigniti poklopni plošči na vrh groba. Pokonci položene obložne plošče manjkajo tako na vzhodnem kakor na zahodnem zaključku groba.

Časovno mlajši, 180 cm dolgi moški okostnjak, je ležal na živi skali (sl. 7). Desna roka je bila položena ob trup, leva pa je ležala v krilu. Izredno močne kosti so bile dobro ohranjene. Usmerjen je bil od zahoda proti vzhodu, s severnim odklonom 18° na zahodni strani. V grobu je bil najden v višini leve bednice železni vrh strelice (inv. št. S 3113, risba 3a) s tulcem za nasajanje in kvadratno skovano konico. Ohranjena dolžina je 3,2 cm, premer tulca 0,9 cm. V grobnem sipu so bili najdeni naslednji odlomki na vretenu izdelane zgodnje-srednjeveške keramike rjavkaste in črnkaste barve: 2 odlomka od dna s pre-

hodom v trup (risba 5 a, b), odlomek navzven izproženega ustja z usti, ki so na zunanji strani odebeljena in zaobljena (risba 5 d), odlomek navzven izproženega ustja s preprosto zaključenimi usti (risba 5 e) in odlomek skodelice z ojačenim ustnim robom na zunanji in notranji strani (risba 5 c). Glini so bili primešani drobci apnenca in kvarcitnega peska.

1 m proti severu v isti vrsti je bil najden skoraj pod samo površino grob dojenčka (risba 4). Koščice so ležale na kamniti plošči, pa tudi pokrite so bile s kamnito ploščo.

50 cm od vzhodnega zaključka groba je prišel na dan vogalni zid nekega objekta, ki je ohranjen samo v temeljih. Med vzhodnim zaključkom groba in zida je v globini 40 cm pod površino sloj oglja.

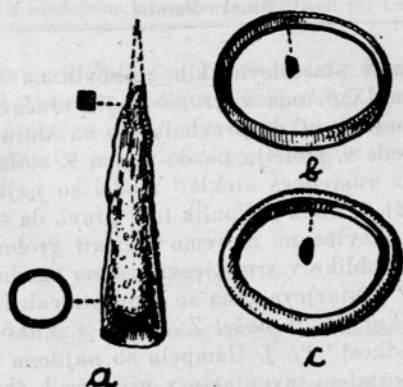
Omenil bi še, da so nekaj deset metrov severno in vzhodno od pokopališča zida vidni sledovi antičnih stavb in nekaj gomil, pod katerimi so verjetno tudi ostanki časovno in funkcionalno še nedoločenih stavb.

Cepprav je bilo opisano izkopavanje popolnoma sondažnega značaja in je zato na osnovi dveh najdenih grobov težko odgovoriti na vprašanje o času, v katerem je grobišče nastalo in o njegovih etničnih nosilcih, bom kljub temu poskusil z analizo grobne arhitekture in v grobovih najdenega inventarja osvetliti vsaj nekoliko to problematiko.

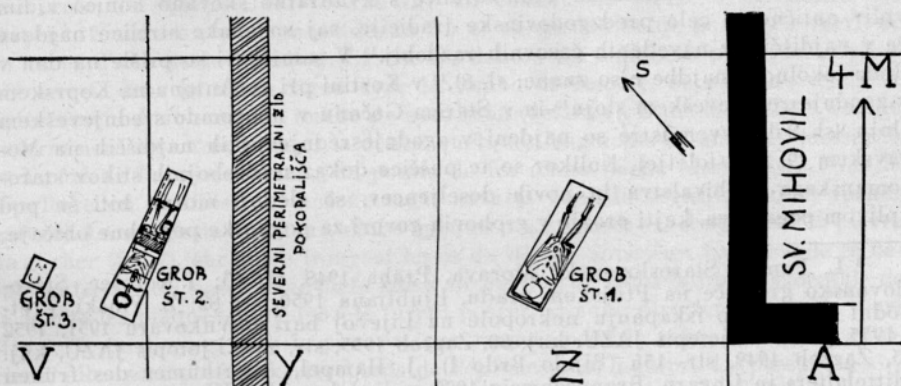
Izkopavanje na zemljišču okoli cerkve sv. Mihovila je nedvomno pokazalo, da je tu manjše ali večje plano grobišče v vrstah. Keramika, ki je bila najdena v grobnem sipu, pripada po fakturi, izdelavi in oblikah zgodnjemu srednjemu veku. Trenutno še ne moremo točno določiti zaporednosti raznih oblik, lahko pa po keramiki stavimo grobišče samo v celotni široki okvir zgodnjega srednjega veka. Grobna arhitektura ženskega groba št. 1 spominja na grobove iz Dubine med Oprtljem in Grožnjanom, kamnito blazino pa srečavamo v številnih staroslovanskih najdiščih v Istri (Mejica pod Buzetom, Peničiči, Zajčji breg pri Velikem Mlunu, sv. Jelena pri Oprtlju, Kaštel, Buje),² kar pa še ni dokaz za staroslovanski značaj grobov, saj so kamnite blazine našli tudi v bizantinskih grobovih v Polačinah pri Ferencih in, če posežemo na malo širše področje, v gotško-alamanskih grobovih v Kranju.³ Grobišče se po tlorisu in najdeni keramiki more postaviti v zgodnji srednji vek. Ostali v grobovih najdeni inventar je pa atipičen za datacijo. Podobni, v osnovi preprosti biseri iz stekla in steklene testovine so bili sicer najdeni tudi na Ptujskem gradu, v Vukovaru, Bjelom Brdu I, v vseh

² B. Marušič (Staroslovanske in neke zgodnesrednjeveške najdbe), AV VI/1, Ljubljana 1955, str. 101, 98, 100, 105; B. Marušič (Staroslovanski grob), AV VI/2, Ljubljana 1955, str. 339.

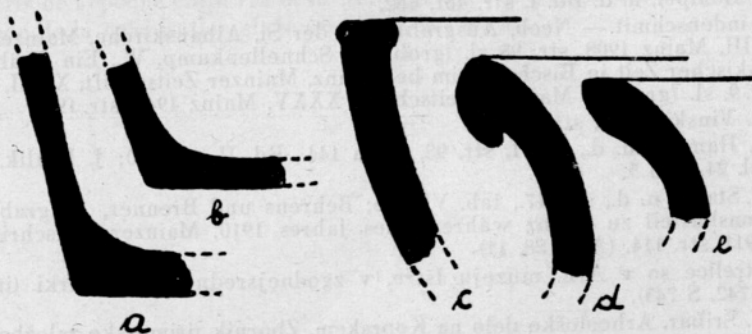
³ B. Marušič, Polačine pri Ferencih, novo zgodnesrednjeveško najdišče v Istri, AV VII/3, Ljubljana 1956; Jahrbuch für Alterthumskunde, Bd. I, Wien 1907, str. 56. in Jahrbuch der K. K. Z. K., II. Bd., I. Teil, Wien 1904, str. 238. Omenil bi še, da je samo po grobni arhitekturi, ki jo tako često srečavamo v zgodnesrednjeveških planih grobiščih na vrste v Istri, t. j. po kamenitih obložnih ploščah, pločniku in pokrovu iz kamnitih plošč in kamniti blazini, nemogoče časovno in etnično opredeliti grobišče, saj zavisi grobna arhitektura v prvi vrsti od naravnega značaja samega zemljišča; na kraškem področju Istre se kamenite plošče, ki se z lahkoto lomijo v vodoravnih slojih, same od sebe nudijo za tlakovanje in oblaganje grobov in zato srečavamo takšne grobove že v antiki (n. pr. grob št. 5 na Kozlovičevi njivi pri sv. Mihovilu), še pogosteje pa v času selitve narodov (bizantinski grobovi v Polačinah in trije v mesecu maju leta 1956 najdeni in še neobjavljeni grobovi pri Peroju).

Risba 3. Železna strelca iz groba št. 2 in bronasta prstana iz groba št. 1. Merilo 1:1

Risba 4. Tloris izkopanih grobov

Risba 5. Odlomki keramike iz grobnega sipa v grobu št. 2. Merilo 1:1

Hamplovih skupinah in v staroslovanskih grobovih na Moravskem (Poulikova časovno široka skupina IX),⁴ toda v grobovih jih srečavamo od hallstattskega razdobja naprej.⁵ J. Poulik trdi, da prevladujejo na Moravskem med običajnimi ploščatimi biseri od srede 9. stoletja pa do konca 9. stoletja oni, ki so izdelani iz modrega in delno iz rumenega stekla;⁶ modri so najštevilnejši v ovratnici, ki je najdena v grobu št. 1. Toda J. Poulik tudi pravi, da samo na osnovi biserov iz stekla in steklene testovine ne moremo datirati grobnih najdb, ker se pojavljajo tudi najizrazitejše oblike v srednjeevropskem zgodnjem srednjem veku v razponu nekaj stoletij.⁷ Jantarjeva zrna so v ovratnicah iz zgodnjega srednjega veka precej redka. Nekaj jih je našel Z. Vinski v Vukovaru, pa omenja to v svojem poročilu kot redkost.⁸ Po J. Hampelu so najdena v Panoniji samo na 4 najdiščih, ki gredo po ostalem inventarju v njegovo I. skupino.⁹ V frankovskih grobovih iz VI. in VII. stoletja se pogosto najde po eno jantarjevo zrno med biseri iz stekla in steklene testovine.¹⁰ Tudi koščeni biseri so redki (nekaj jih je našel Z. Vinski v Vukovaru),¹¹ njihov mrežasti, ali po J. Hampelu diamantni okras pa se javlja na koščenih držalnih, ki so najdena v keszhelyskih najdiščih in na še starejših glavniki, ki so bili najdeni v germanskih grobovih (V. stoletje) na Moravskem.¹² V železnem vrhu strelice s kvadratno skovano konico vidim vpliv antične in celo predzgodovinske tradicije, saj so enake strelice najdene že v najdiščih iz navedenih časovnih razdobj.¹³ V sami Istri so prišle na dan v Roču (okolnosti najdbe niso znane; sl. 8),¹⁴ v Kortini pri sv. Antonu na Koprskem v zgodnesrednjeveškem sloju¹⁵ in v Starem Gočanu v nedvomno srednjeveškem sloju (sl. 8 d). Izven Istre so najdeni v zgodnesrednjeveških najdiščih na Moravskem (9., 10. stoletje). Kolikor so te puščice dokaz medsebojnih stikov staroromanskega prebivalstva in novih doseljencev, so slednji morali biti še pod vplivom poganstva, kajti orožje v grobovih govori za poganške pogrebne običaje;

⁴ L. Poulik, *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, str. 63; J. Korošec, *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1950, str. 82; Z. Vinski, *Pret hodni izveštaj o iskapanju nekropole na Lijevoj bari u Vukovaru 1951, 1952 i 1953. godine*, *Ljetopis JAZU*, knj. 60, Zagreb 1955, str. 240; *Ljetopis JAZU*, knj. 55, Zagreb 1949, str. 136 (Bijelo Brdo I); J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, Braunschweig 1905*, vidi risbe u Bd. III.

⁵ N. pr. v Vačah (F. Stare, Vače, Ljubljana 1955, tab. XXXIII).

⁶ J. Poulik, n. d., str. 62, 64, tab. XXXVII, 1; XL, 15; XLIII, 3.

⁷ J. Poulik, *Jižní Morava, země davných Slovanů*, Brno 1948—1950, str. 84.

⁸ Z. Vinski, n. d., str. 240.

⁹ J. Hampel, n. d. Bd. I, str. 461, 462.

¹⁰ Lindenschmit — Neeb, *Ausgrabungen der St. Albanskirche, Mainzer Zeitschrift*, III, Mainz 1908, str. 98 sl. (grob 15); Schnellenkamp, W., *Ein Gräberfeld aus fränkischer Zeit in Bischofsheim bei Mainz*, *Mainzer Zeitschrift*, XXXI, Mainz 1936, str. 9, sl. (grob 8); *Mainzer Zeitschrift*, XXXV, Mainz 1940, str. 19.

¹¹ Z. Vinski, n. d., str. 239.

¹² J. Hampel, n. d., Bd. I, str. 98, risba 144., Bd. II., str. 90; J. Poulik, n. d., str. 90, sl. 24, 4 in 5.

¹³ F. Stare, n. d., str. 17., tab. VII, 16; Behrens und Brenner, *Ausgrabungen im Legionskastell zu Mainz während des Jahres 1910*, *Mainzer Zeitschrift*, VI, Mainz 1911, str. 114. (Abb. 28, 11).

¹⁴ Strelice so v Arh. muzeju Istre, v zgodnesrednjeveški zbirki (inv. št. S 741, S 742, S 743).

¹⁵ V. Šribar, *Arheološko delo na Koprskem*, *Zbornik primorske založbe Lipa, Koper 1956*, str. 63, tab. II, 6.

¹⁶ J. Poulik, *Jižní Morava*, tab. 55, 1; tab. 97 B, 8, tab. 98, 11, 12.

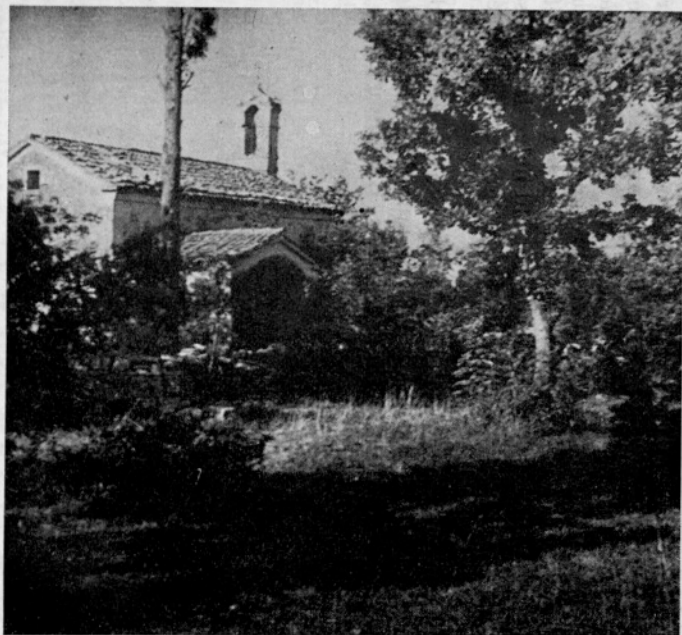
morali so biti tudi stalno naseljeni, saj je strelica izdelana od romanskih kovaških delavnic ali pod njihovim vplivom. Zato vidim v novih doseljencih Slovane, ki so se naselili intenzivno v Istri po letu 774, ko je prišla Istra pod frankovsko politično gospostvo in postavljam najdene grobove v čas med letom 774 in konec 9. stoletja.

RÉSUMÉ

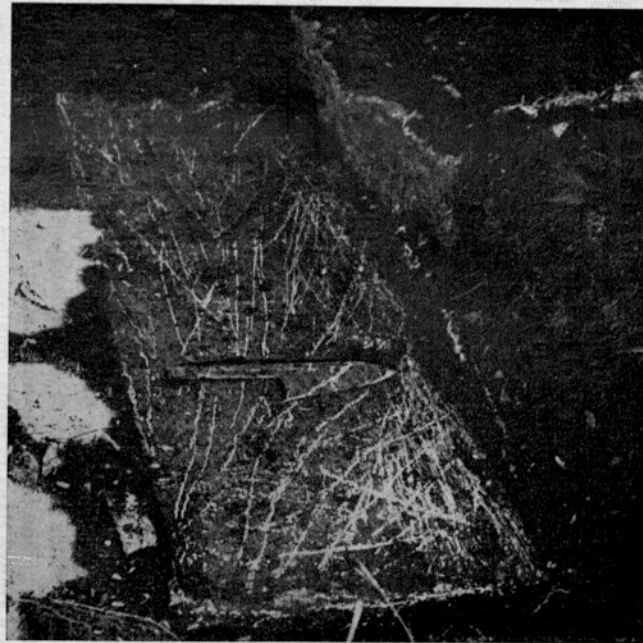
Rapport sur le sondage archéologique à Vižinada près de Kaštel

Dans le courant d'un sondage peu considérable on a trouvé auprès de l'église de St. Mihovil (fig. 1) trois tombes avec squelettes. Ces tombes appartiennent aux lieux de sépulture plaine en rang du premier moyen âge. Une part de la sépulture se trouve au dessous du cimetière récent; au dessous des tombes récentes couvertes de plaques tombales (fig. 2); on a p. e. trouvé un squelette de femme dont le crâne est entouré de trois plaques érigées et d'une plaque de couvercle; le squelette est couché sur un coussin de pierre. L'inventaire est suivant: 2 anneaux en bronze (dessin 3 b c) et un collier de perles en verre et en os et d'une perle d'ambre (fig. 3). En dehors du cimetière plus récent on a découvert, dans la même ligne avec la tombe de femme, encore une tombe à enterrement double et une tombe de nourrisson (dessin 4). Dans la tombe à double enterrement on a trouvé dans la déblai quelques fragments céramiques (dessin 5) et à côté de la cuisse gauche, la pointe de fer d'une flèche (dessin 3 a). Pour la sépulture on a utilisé un enfoncement naturel dans la formation d'un rocher naturel. Le squelette inférieur, d'une époque postérieure, est couché sur la pierre du rocher (fig. 7), sur lui se trouvent les os du défunt antérieur. La crâne de ce défunt antérieur est posé à côté de la cuisse droite (fig. 6). Dans la part occidentale de la tombe les plaques de couvercle furent posées presque directement sur le mort (fig. 4, 5), tandis que dans la part est, par respect pour le crâne du défunt antérieur, elles sont posées sur les bords de l'enfoncement naturel. Le passage d'une moitié à l'autre est formé par un mur bâti à sec. Toutes les tombes découvertes sont dirigées de l'ouest vers l'est.

Sur la base d'une analyse mortuaire, de l'architecture tombale et de l'inventaire trouvé ainsi que sur la base des faits historiques l'auteur date les tombes découvertes de l'époque entre 774 et la fin de 17e siècle. C'est à dire il les mets dans la période de la colonisation slave intensive de l'Istrie.

Sl. 1. Severovzhodni pogled na cerkev sv. Mihovila

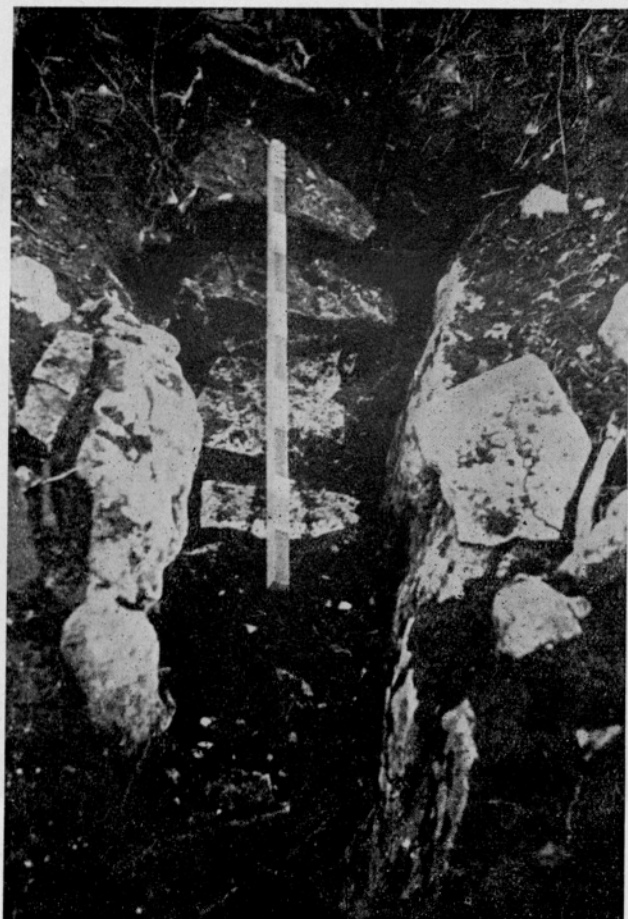
Sl. 2. Nadgrobna plošča nad recentnimi grobovi, in situ

Sl. 3. Ovratnica iz groba št. 1.
Merilo 1 : 1

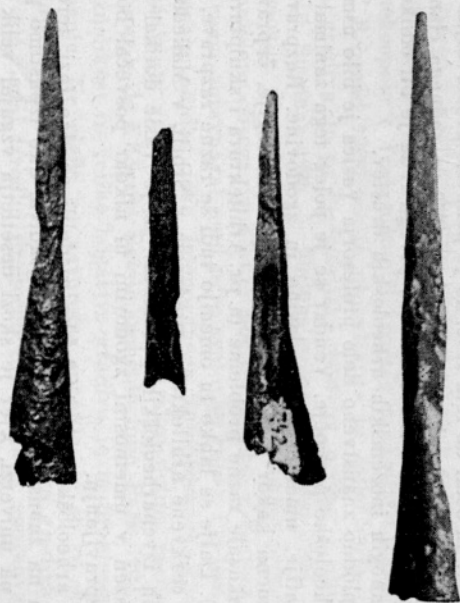
Sl. 4. Zgornja plast pokrovnih plošč v zahodni polovici
groba št. 2

Sl. 5. Spodnja plast pokrovnih plošč v zahodni polovici groba št. 2

Sl. 6. Vzhodna polovica groba št. 2 in suhi zid v polovici groba

Sl. 8. Železne strelice iz Roča in Starega
Gočana. Merilo 1 : 1

Sl. 7. Spodnji okostnjak v grobu št. 2

IN MEMORIAM

MILOJE M. VASIĆ

S smrtjo akademika univ. prof. dr. Miloja M. Vasića 4. novembra 1956. leta je doletela jugoslovansko arheologijo izredno težka in nenadomestljiva izguba, ki se bo odražala tudi v celotni evropski arheologiji, posebno glede predzgodovinskega dela.

Pokojni Miloje M. Vasić je bil rojen 16. IX. 1869. leta v Velikem Gradištu. Gimnazijo je obiskoval v Velikem Gradištu in v Beogradu, kjer je tudi maturiral. Na »Veliki školi« v Beogradu je študiral na filološko zgodovinskem oddelku. Od leta 1892 je kot predavatelj služboval na gimnazijah v Velikem Gradištu, v Negotinu in v Beogradu. Leta 1895 je bil postavljen za pomočnika kustosa Narodnega muzeja v Beogradu. Od 1896 do 1898 je študiral arheologijo v Berlinu, od 1898 do 1899 pa v Münchenu, kjer je pri A. Furtwänglerju izdelal in obranil svojo disertacijo »Die Fackel in Kultus und Kunst der Griechen«. V Narodni muzej v Beogradu se je vrnil leta 1900. Leta 1905 je postal docent za arheologijo na Filozofski fakulteti v Beogradu, leta 1920 izredni, 1922 pa redni profesor na isti fakulteti, kjer je ostal do upokojitve leta 1939. Na fakulteto se je vrnil leta 1947 in ostal do leta 1956, ko je ponovno prostovoljno odšel v pokoj. Leta 1949 je bil izbran za dopisnega, a leta 1952 za rednega člana Srpske akademije nauka v Beogradu. Z redom dela prvega reda je bil odlikovan leta 1954. Bil je član mnogih inozemskih arheoloških društev.

Izredno plodno znanstveno delo profesorja Vasića je bilo usmerjeno prvenstveno na arheološko področje. Vendar se je poleg tega zanimal tudi za vprašanja etnografije, umetnostne zgodovine in zgodovine. Razprave te vrste so manjšega pomena kakor razprave s področja arheologije, čeprav so tudi prve mnogokrat nakazale razne probleme (n. pr. Arhitektura i skulptura u Dalmaciji, Beograd 1922). Dalje se lahko tu omenijo tudi še razne razprave, ki se dotikajo srednjeveške cerkvene arhitekture, predvsem v Srbiji, v Makedoniji in v Dalmaciji. Drugih izvenarheoloških problemov se je Vasić dotikal le od časa do časa in se razen v umetnostni zgodovini ni nikdar posvečal bolj detajlnemu študiju in razpravljanju.

Vasićevo arheološko delo bi lahko razdelili na dve fazi, terensko raziskovalno delo in na znanstveno obravnavo gradiva, ako izpustimo poleg tega pedagoško delo na univerzi, kjer je skozi desetletja vzgajal velik del današnjih jugoslovanskih arheologov, a tudi veliko število klasičnih filologov in umetnostnih zgodovinarjev.

Pri terenskih raziskovanjih se je Vasić v glavnem strogo omejeval na predzgodovino, četudi je bil včasih primoran zajeti tudi mlajša obdobja. V ta namen

je raziskal vrsto najdišč, ki jih moremo geografsko omejiti na severno Srbijo. Ponekod so ta raziskovanja imela le bolj splošen značaj, opravljena s sondažnimi deli, drugod so pa bila izvršena sistematična velika raziskovanja, ki so trajala desetletja. Skoraj vedno je imel namen, zajeti najstarejša obdobja, čeprav so zelo pogosto ob tem bile zajete tudi mlajše periode. Med najpomembnejša terenska raziskovanja spadajo raziskovanja Jablanice, dalje Kličevca, Kostolca, Žutega Brda, Gradca itd. Na prvo mesto je pa potrebno postaviti Vasićevo raziskovanje Vinče, katero je raziskoval že od leta 1903 dalje pa vse do svoje smrti, čeprav je bilo terensko delo večkrat bodisi iz tehničnih ali pa drugih vzrokov prekinjeno. Raziskovanje Vinče je bilo v resnici glavno torišče dela, ki ga je Vasić znal tudi ljubosumno varovati.

Znanstvena obdelava arheološkega gradiva, ki jo je opravil Vasić, obsega dolgo vrsto razprav in del. Ni potrebno, da bi se spuščali v navajanje in ocenjevanje posameznih manjših člankov, katerih je prišlo izpod Vasićevega peresa zelo mnogo (glej bibliografijo do leta 1953 v »Živi antiki«, Skopje 1953). Upoštevati moramo pa predvsem razprave, ki obravnavajo našo predzgodovino. V glavnem se je Vasić ukvarjal z gradivom, ki sega v neolitično dobo. Vendar pa ni puščal v nemar niti drugih predzgodovinskih period. Že leta 1906 je objavil razpravo, s katero je podal temelj zgodnesrednjeveški arheologiji v Srbiji, kljub temu, da se dalje s tem problemom ni nikdar več ukvarjal (Starosrpska nalazišta u Srbiji, Prilozi za poznavanje stare srpske kulture, Starinar 1906). Toda šele v novjšem času so se tega problema lotili tudi drugi. Na začetku svojega znanstvenega delovanja se je Vasić ukvarjal tudi s klasično, predvsem rimsko arheologijo. V glavnem je objavljaj epigrafske spomenike in numizmatične ostaline, nekoliko se je pa dotikal tudi drugih problemov tega časa (n. pr. Novci kolonije Viminacijuma, LII Glas Srpske kr. akademije 1896. — Kolonija Viminacijum, Starinar 1895. — Antički spomenici u Srbiji, Nastavnik 1903. — Starogrčki spomenici u Srbiji, LXXII, Glas Srpske kr. akademije 1907. — Falsifikovana predstava Trajanovog mosta, Starinar 1907. — Itd.). Težišče Vasićevega znanstvenega dela pa je v predzgodovini. Čeprav se je v raznih razpravah dotikal raznih predzgodovinskih period in njihovih problemov, kot n. pr. vprašanja datacije znane nekropole v Trebeništu (Nekropola u okolini Ohrida, Srpski književni glasnik, Beograd 1928), dalje objavljajja in tolmačenja raznega predzgodovinskega gradiva (n. pr. Preistorijska votivna grivna i uticaji mikenske kulture u Srbiji, Starinar 1906. — Votivna grivna, Starinar 1908. — Korbeovac, Preistorijske mogile, Starinar 1909. — Itd.), sta ga zanimala predvsem dva problema. Prvi problem obsega vprašanje kovinske dobe v Podonavju, katerega je Vasić v glavnem obravnaval pred prvo svetovno vojno. Pri tem so mu služile kot osnova bogate najdbe tako imenovanega žutobrdskega tipa (Žuto Brdo, Prilozi za poznavanje gvozdenog doba u Dunavskoj dolini, Starinar 1907, 1910, 1911. — La nécropole de Kličevac. Revue archéologique, Paris 1902. — Itd.). Glede na izredno raznolikost in veliko bogastvo gradiva je ta problematika vzbudila izredno zanimanje. Ne glede na nasprotna mnenja, ki so se pojavila zaradi Vasićevega svojstvenega datiranja in kompariranja tega gradiva z drugim, je kljub temu Vasić podal izredno dragocen prispevek k spoznavanju kovinske dobe srbskega Podonavja. Priznati moramo, da ta problematika še niti danes ni razjasnjena niti zaključena. Čeprav so posamezna Vasićeva gledišča nesprejemljiva, je vendar dosti točk, katere je Vasić pravilno raztolmačil in mimo katerih niti danes ne moremo. Drugi problem, kateremu je Vasić posvetil, lahko

rečemo, vse svoje življenje, je najstarejša predzgodovina ali mlajša kamena doba v Srbiji. Prvo večjo razpravo, v kateri je pokazal na nekaj popolnoma novega v predzgodovini Evrope, je objavil že leta 1902 (*Die neolithische Station Jablanica bei Medjulužje in Serbien*, Archiv für Anthropologie, Braunschweig 1902). Od tedaj je vedno posvečal svoje glavno delo tej periodi in tej problematiki, dokler se končno po prvi svetovni vojni ni posvetil vse do svoje smrti le temu času. Vrsta njegovih člankov, razprav in del ter njegovih odkritij je prodrla v vsa evropska dela in v vse učbenike, ki obravnavajo neolitik. Pri svojem delu se je pa Vasić omejil v glavnem le na vinčansko kulturno skupino in kasneje na samo najdišče Vinča, ki mu je dala s svojo veliko površino in skoraj deset metrov debelo kulturno plastjo ogromno dragocenega gradiva. Med najpomembnejša dela s tega področja je treba šteti: *Preistoriska Vinča I—IV*, Beograd 1932—1936. — *Jonska kolonija Vinča*, Zbornik Filozofskog fakulteta I, Beograd 1948. — *Kroz kulturni sloj Vinče I—II*, Spomenik C, Beograd 1950. Pomembne so pa tudi nekatere druge razprave te vrste (n. pr. Prilozi ka rešavanju trojanskih problema, LXX, Glas Srpske kr. akademije 1906. — *Der prähistorische Fundort Vinča in Serbien*, Memnon 1907. — *Die Hauptergebnisse der prähistorischen Ausgrabungen in Vinča im Jahre 1908*, P. Z. 1910. — *Gradac, preistorisko nalazište lateskog doba*, LXXXV, Glas Srpske kr. akademije 1911. — *Iskopavanje u Vinči u 1924 god.*, Godišnjak Srpske kr. akademije XXXIII, 1924. — *Itđ.*).

Ni nam danes še mogoče podati popolnoma jasen lik prof. Vasića, kakor nam tudi ni mogoče jasno očrtati njegovo znanstveno delo. Njegove hipoteze in domneve so bile mnogokrat ovržene ali pa niso bile sprejete. Kljub temu je ostal dosleden pri svojih izjavah. Po študiju klasičen arheolog, je po delu postal predzgodovinar. Nasprotnik raznih nemških šol, kakor Kossinove, dalje Schuchhardtove, Menghinove itd. je ubral svojo lastno pot in ustvaril tudi lastno šolo, ki je imela v mnogočem pozitivne lastnosti. Vasićevo osnovno načelo »ex oriente lux«, delno pa tudi čisto klasična vzgoja sta ga kasneje zavedla, da je končno negiral sploh kakršno koli ustvarjalno zmožnost Srednje Evrope in zahoda. Ko je pri takem tolmačenju naletel na odpor pri evropskih predzgodovinarjih, je ne samo vztrajal na svojem stališču, temveč je začel nekako zanikavati tudi obstoj predzgodovine same. S tem je bil primoran zniževati datacijo, kar je pa vzbudilo v znanosti še večji odpor. Tako je Vasić kot človek in kot znanstvenik doživel tragedijo, da so ga zapuščali tudi njegovi nekdanji učenci. Vendar je pa dosledno vztrajal na svojih glediščih do smrti.

Naj danes evropska predzgodovinska arheologija zametuje posamezna Vasićeva gledišča in hipoteze ter jim nasprotuje, naj so ga zapustili tudi njegovi učenci, naj je postavil več nesprejemljivih hipotez, predstavlja Vasić kljub temu za jugoslovansko arheologijo in z njo v zvezi tudi za evropsko predzgodovino lik znanstvenika z neprecenljivimi zaslugami, katerega ime bo vedno živelo v zgodovini arheologije. Bil je pionir srbske predzgodovine, bil je prvi, ki je pokazal na bogato predzgodovino naših krajev in na pomembno mesto, ki ga je imela v okviru evropske predzgodovine. Bil je prvi, ki je začel izkoriščati to bogastvo, bil je prvi, ki je podal vrsto znanstvenih sklepov, bil je prvi, ki je dosledno vztrajal na dokazovanju, da so osnovni viri srbskega neolitika na jugovzhodu.

VLADIMIR R. PETKOVIC

Komaj nekaj dni po smrti prof. Miloja M. Vasića je 14. novembra 1956 srbsko arheologijo zadel nov udarec s smrtjo akademika univ. prof. dr. Vladimira R. Petkovića, predsednika Arheološkega instituta Srpske akademije nauka.

Rojen je bil prof. Petković 30. IX. 1874. leta v Donji Livadići (okr. Požarevac). Gimnazijo je obiskoval v Svilajncu in Kragujevcu, kjer je leta 1893 maturiral. Filozofsko fakulteto (filološko-zgodovinski oddelek) je leta 1897 končal v Beogradu. Po nekaj letih službovanja kot predavatelj po raznih gimnazijah v Srbiji je leta 1900 in 1901 študiral v Münchenu pri prof. K. Krumbacherju bizantologijo. Od leta 1902 je študiral umetnostno zgodovino in arheologijo do leta 1904, ko je odšel v Halle a. S., kjer je obiskoval predavanja umetnostnega zgodovinarja A. Goldschmidta in arheologa K. Roberta. Tukaj je leta 1905 tudi doktoriral iz umetnostne zgodovine in arheologije. Po vrnitvi v Srbijo je leta 1905 postal pomočnik upravnika Narodnega muzeja v Beogradu. Leta 1911 je bil izbran za docenta, leta 1919 za izrednega in leta 1922 za rednega profesorja za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti v Beogradu. Petković je bil član Srpske akademije nauka, Nemškega arheološkega inštituta v Berlinu, Avstrijskega Arheološkega inštituta na Dunaju, Bolgarskega Arheološkega inštituta v Sofiji, Kondakovskega inštituta v Pragi in Slovanskega inštituta v Pragi.

Delo Vladimira R. Petkovića je za arheologijo nekoliko manjšega pomena kakor pa za umetnostno zgodovino, kateri je posvetil vse svoje življenje. Prvenstveno se je ukvarjal s srbskim srednjeveškim slikarstvom, freskami, čeprav tudi drugih področij ni zanemarjal. Glede na pojmovanje posameznih jugoslovanskih strokovnjakov, ki tudi srednjeveško slikarstvo in stavbarstvo prištevajo med arheološke veje, bi tudi v tem pogledu bilo delo prof. Petkovića bolj arheološko kakor pa umetnostno zgodovinskega pomena. Ne prištevajoč sem čisto umetnostno zgodovinskih problemov, katere je Petković moral obravnavati že glede na svoj položaj in pedagoške naloge, je napisal celo vrsto monografij in razprav, ki obravnavajo stensko srbsko slikarstvo (n.pr. Manastir Dečani I in II, 1941. — Jedan ciklus slika iz Dečana, Glasnik Srpske kr. akademije, 1930. — Živopis crkve sv. Bogorodice u Patrijaršiji Pećskoj, Izvestija na Blgarski arheologičeski Institut 1927. — Manastir Studenica, Beograd 1924. — Žiča I, II, III, IV, Starinar 1906—1908. — Freske iz unutrašnjeg narteksa crkve u Kaleniću, Starinar 1908. — Manastir Žiča, 1911. — Manastir Ravanica, Beograd 1922. — Itd.). Še več razprav je pa napisal Petković o posebnih problemih v zvezi s srbskim stenskim slikarstvom (n.pr. Jedan problem iz srpske crkvene umetnosti, Glasnik pravoslavne crkve 1907. — Likovi ktitora u starim crkvama srpskim, Nova iskra 1911. — Les monuments de l'ancien art serbe en Macedoine, 1919. — Natpisi i zapisi u starim srpskim crkvama, Starinar 1923, 1924, 1931, 1935. — Priča o prekrasnom Josifu u Sopoćanima, Glasnik Skopskog naučnog društva

1925. — Loza Nemanjića u starom živopisu srpskom, Narodna starina 1926. — Parabola o deset devojaka u staroj srpskoj umetnosti, Raška 1927. — Jedna srpska slikarska škola XIV veka, Glasnik Srpskog naučnog društva 1927. — Ciklus slika iz legende sv. Djordje u Dečanima, Starinar 1928/30. — Portreti iz Psače, Narodna starina 1929. — Freske sa scenama iz života Arsenija I arhiepiskopa srpskoga, Šišičev zbornik 1929. — Un peintures serbes du XIV siecle, Melanges Ch. Diehl 1930. — Jedan ciklus slika iz Dečana, Glasnik Srpskog naučnog društva 1930. — Sv. Sava u staroj srpskoj umetnosti, Bratstvo 1934. — Die Genesis in der Kirche zu Dečani, Izvestija na Blgarski arheološki institut 1936. — Itd.). Poleg takšnih članak in razprav je Petković nekolikokrat zajel tudi sintetično srbsko stensko slikarstvo. Tako so izredno pomembne njegove izdaje srpskega slikarstva srednjega veka (La peinture serbe du moyen age I in II, 1930 in 1934) ter njegov pregled cerkvenih srbskih spomenikov (Pregled crkvenih spomenika kroz povescinu srpskog naroda, Srpska akademija nauka 1945).

Poleg dela v umetnostni zgodovini je Petković delal tudi na čisto arheološkem področju. K temu je bil nekoliko primoran zaradi dolgoletne funkcije pomočnika upravnika Narodnega muzeja, po prvi svetovni vojni pa tudi kot upravitelj istega muzeja. Vendar pa imamo malo razprav s tega področja, ako izvajamo razna letna poročila o delu Narodnega muzeja, kjer je obsežena tudi arheologija ter nekaj manjših članak (O iskopavanju Caričina grada 1912 god., Godišnjak Srpske kr. akademije nauka XXVII. — Arheološka iskopavanja za vreme svetskog rata, 1922. — Antičke skulpture iz Stobia, Starinar 1937. — Iskopavanje Caričina grada kod Lebane u 1936, 1937 i 1938 god., Godišnjak Srpske kr. akademije nauka XLVIII. — Jedan Reljef iz Stobia, Serta Hoffilleriana 1940. — Itd.).

Veliko bolj pomembna od članak in razprav arheološke vsebine so Petkovićeve terenska arheološka raziskovanja. Dve najdišči sta posebno ozko zvezani z njegovim imenom. Eno so Stobi, drugo pa Caričin grad pri Lebanih blizu Leskovca. Stobi, katere je znanstveno v večjem obsegu začel raziskovati Saria, je Petković raziskoval od leta 1927 dalje. Caričin grad, o katerem so domnevali, da je Iustiniana prima in katerega nekdanje ime še danes ni ugotovljeno, je Petković raziskoval že pred prvo svetovno vojno, nadaljeval pa je to delo od 1936 dalje. Petkovićevo ime je pa zvezano tudi z mnogimi drugimi arheološkimi deli, ki so bila opravljena v času, ko je bil on še upravitelj Narodnega muzeja in v času, ko je bil predsednik Arheološkega inštituta Srbske akademije znanosti.

Čeprav je smrt prof. Vladimira R. Petkovića prizadela posebno umetnostno zgodovino, je z njim tudi jugoslovanska arheologija izgubila pomembnega delavca in znanstvenika.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Joachim Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches* (Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Abhandlung, Neue Folge, Heft 38 A), München 1956, A. Textteil 138 strani, B. Tafelteil, 75 tabel, fotografij, risb in zemljevidov.

Bavarska akademija znanosti je izdala razpravo Joachima Wernerja o doneskiah k arheologiji Atilove države, v kateri je zbral nekatere arheološke vire, ki naj bi razjasnili ta čas v okviru hunske države. Avtor, ki je znan po svojih dobro dokumentiranih razpravah o zgodnjem srednjem veku, je tudi v tej razpravi skušal podkrepiti svoje sklepe in domneve z vsemi razpoložljivimi dokazi, upoštevajoč pri tem tudi vsa mnenja, ki so bila doslej izražena. Bogato ilustrativno gradivo še bolj povečuje vrednost razprave. Povsem je razumljivo, da avtor ni mogel v tako detajlni razpravi zajeti celotno arheološko gradivo tega časa, ki bi se dalo povezati s problemom hunske države, temveč se je omejil na nekaj pomembnejših objektov in na nekaj navad v zvezi z nomadskim načinom življenja, nomadskim načinom bojevanja, nomadskimi kulturi in religioznimi predstavami. Tako je v posameznih poglavjih obdelal umetno deformacijo glave, vzhodna kovinska ogledala in uhane, izdelane iz okrogle žice, magične priveske pri meču, meče, loke, sedlo, nagajko in uzdo, bronaste kotličke in diademe, simboliko mrtvih in kult orla ter knežje grobove Atilovega časa. Razpravi slede popisi najdišč po materialu in po državah.

Pri obravnavi gradiva je potrebno avtorju priznati, da ga ni skušal etnično opredeljevati, kar je končno tudi nemogoče, temveč se je omejil le na nakazovanje elementov, ki imajo sicer popolnoma nomadski značaj, ki pa na drugi strani tudi še niso popoln dokaz, da so njih nosilci bili le Huni. Z drugimi besedami nam to gradivo nikakor ne daje možnost za etnično opredelitev nosilcev. Vzrok temu pa je, da Huni v Evropi niso predstavljali niti etnične niti rasne enotnosti, ker so poleg vzhodnih nomadskih konjenikov tu zajeta tudi še podložna ljudstva germanske in iranske narodnosti s svojimi kralji in voditelji. Pri tem se je pri vodečem političnem in vojaškem razredu, kamor so poleg Hunov spadali tudi voditelji domačega, čeprav podložnega prebivalstva, obdržal nomadski način življenja, ki je vsej tej sili dal nomadsko aziatski značaj. V resnici je nemogoče gradivo etnično opredeljevati glede na sprejem marsikakih nomadskih navad od podložnih ljudstev. To je jasno nakazal tudi avtor, ki zato govori le o arheoloških ostalinah Atilovega časa v prvi polovici 5. stoletja. Vendar upa avtor, da bo sčasoma mogoče ugotoviti, do kam so na zahodu segali vplivi te nomadske kulture, v najboljšem primeru pa, da bo mogoče tudi ugotoviti, do kam se je širila hunska oblast. Ravno tako misli avtor, da bo mogoče ugotoviti, kako so posamezna nenomadska ljudstva v notranjosti Atilove države odklanjala vzhodno nomadske vplive, ali so jih pa tudi sprejemala in po propasti hunske moči spremenjene dalje uporabljala.

Za izrazito nomadski pojav ima Werner umetno deformacijo glave. Takšna deformacija se je ohranila v tipičnih deformacijah lobanj v antropološkem gradivu. Posamezna nomadska ljudstva pa ne poznajo umetne deformacije glav. Med njimi so tudi Avari, kakor se je pokazalo pri analizi antropološkega gradiva. Večjega števila deformacij lobanj danes tudi ni mogoče datirati. Te nikakor niso zadostno uporabljive. V Srednji Aziji je deformacija glav karakteristična za

mongolsko skupino Kenkol v Tienšanu in Pamirju. Ta navada se je začela tukaj uporabljati veliko poprej kakor pri Sarmatih in Alanih severno od Kaspijskega morja in ob doljnem toku Volge. Tu se javlja šele okoli leta 200 n. e. Šele proti koncu 4. in na začetku 5. stoletja se deformacija glav širi proti jugu in proti zahodu. Tudi v Rusiji se ta navada razširi šele po letu 400 na posamezne druge kraje. Naistarejši primeri v Srednji Evropi so šele iz druge polovice 5. stoletja. Neznana je navada deformacije glav v sarmatski kulturi 6. stoletja v Panonski ravnini. Šele v prvi polovici 5. stoletja imamo tudi iz Panonske ravnine nekaj deformiranih lobanj, ki se pripisujejo času hunske oblasti ter jih zato tudi označujejo kot hunske. Po Wernerjevih sklepih dokazuje to le, da so evropski Huni Atilovega časa deformirali glave, vendar pa ne v taki množini, kakor so delali v kenkolski skupini. Takšna navada se je na začetku in v sredini 5. stoletja razširila tudi proti zahodu pri germanskih plemenih. V glavnem so deformirali glave Gepidi, Goti, Langobardi, Burgundi in Türinzani, medtem ko so Bajuvari, Alamani in Franki delali to samo včasih. Avtor sklepa, da se je ta navada razširila po Hunih v okviru Atilove države na germanska plemena, in sicer po vsej priliki zato, ker so bila verjetno v zvezi s to državo. V 6. stoletju in kasneje se je pa običaj deformiranja glav ohranil samo še pri Gepidih na Tisi in pri Krimskih Gotih na Krimu ter pri Alanih na severnem Kavkazu.

Nomadskim elementom pripisuje Werner tudi posamezne vrste kovinskih ogledal. Taka ogledala imajo namesto držaja na zadnji strani ušesce. V južni Rusiji in v Ukrajini se javljajo že v 6. stoletju pred n. e., in sicer z zgodnjim skitskim valom. Posamezni primeri so bili importirani tudi še v 4. stoletju n. e. Razlika med temi in bolj zgodnjimi je pa v zlitini, iz katere so bila izdelana ogledala. Ravno tako je razlika v zlitini med prejšnjimi ogledali in tistimi, ki se v 5. stoletju javljajo na severnem Kavkazu, v južni Rusiji in v Podonavskih krajih. Po mnenju Wernerja so vsa taka ogledala vzhodnoazijsko nomadska in jih ni moči datirati za čas pred leto 400. Med njimi razlikuje tudi Werner štiri variante, ki imajo na zadnji strani geometrijske ornamente. Zanimivo je, da so taka ogledala, kolikor so bila najdena v grobovih podonavskih krajev, vedno ohranjena le v fragmentih. Avtorjevo mnenje je, da ta ogledala niso bila le praktično uporaben predmet, temveč so predstavljala tudi magično moč. Okoli leta 500 prihajajo nomadska ogledala iz rabe in tudi pri germanskih ljudstvih izginejo istočasno z umetno deformacijo glav. V posameznih grobovih z ogledali z ušescom so bili najdeni tudi uhani.

Zanimivi so magični priveski na mečih. Navadno so to kamene jagode iz razne vrste kamna, kot kalcedon, gorski kristal, nefrit, jadeit itd., ki so, kakor dokazujejo arheološke najdbe vsele na mečih. Vendar je tak običaj že dokaj star. V stepskih predelih so se jagode na mečih uporabljale že izza poznohele-nističnega časa pa vse do 5. stoletja n. e. Sarmati jih uporabljajo že v prvem obdobju svoje kulture. Imamo jih pa tudi pri zahodni sarmatski veji, Jazigih. Nikdar jih pa ne uporabljajo Skiti. Werner sodi, da se je nekdanja navada nošnje magičnih priveskov na mečih, ki je iranskega izvora, v 5. stoletju razširila tudi po srednji Evropi, in sicer za časa hunskega gospostva. Razna germanska plemena so to navado obdržala kot svojo lastno tudi še v 7. stoletju.

Dolgi dvorezni meči, ki so okoli leta 200 n. e. zamenjali v vzhodnih stepah kratke meče, nimajo vodoravnega kovinskega branika. Werner sodi, da se tak branik more opaziti šele v 5. stoletju, in sicer v najdbah, ki so v sklopu Atilove države. Izvor za te meče išče v perzijskih dolgih mečih z brankom. Werner sklepa celo, da so tudi nekateri rimski meči (Ringschwerter) dobili svoj branik po perzijskih vzorcih. Dvorezni meči, ki se javljajo pod perzijskim vplivom s posredovanjem Hunov v času Atilove države v južni Rusiji in v srednji Evropi pa niso enotni, temveč je možno razlikovati tri tipe glede na ročaj. Vsi ti tipi, pa imajo bogato okrašen ročaj in nožnico z zlatom in poldragulji.

Poleg dvoreznih dolgih mečev so tudi enorezni, oziroma bojni noži, ki so ozki in dolgi, medtem ko so kasnejši iz merovinske dobe, bili široki in zelo težki. Tudi taki saksii so bili kot specifično nomadsko orožje prineseni z vzhoda od Hunov. Podobno je tudi z lokom, četudi je lok znan že zelo dolgo. Obstaja pa neka bistvena razlika med njimi. V hnskem času znani laki so sestavljeni iz lesa ali pa roga. Srednji del in tudi konci so bili obiti s koščenimi ploščicami. Dolg je bil 1,40–1,60 m. Bil pa je nesimetričen. Z lokom v zvezi so trobridne

železne puščične osti. Tudi lesena nomadska sedla bi mogla biti pomemben predmet hunskega časa, a se žal niso ohranila. Werner sicer skuša rekonstruirati nomadsko sedlo po fragmentih, najdenih v Sipovu, kar pa seveda ne zadostuje. Zato se sklicuje bolj na zlate okove, ki so bili na sedlih in katerih je iz časa Atilove države najdeno že precejšnje število. Velik del teh okovov ima isto ornamentiko. Nikakega sledu nimamo, da bi se pri Hunih uporabljala stremena. Ravno tako se niso uporabljale ostroge. Zato sodi Werner, da so Huni uporabljali nagajko, katerih ostanke so doslej našli v nekaterih grobovih. Zelo bogato so bile okrašene uzde. V poštev prihajajo žvale, napravljene iz raznega materiala, ravno tako pa tudi okovi iz tanke zlate pločvine, ki so bili na uzdah. O teh pa sodi Werner, da so se uporabljali le pri pogrebem ritualu, ker so bili le posnemani podobno kakor zlati loki. Izdelovanje takšnih okovov se javlja samo pri nomadskih najdbah v 5. stoletju, nikdar jih pa ne zasledimo v istočasnih germanskih najdbah.

Pomembni so tudi bronasti kotlički, imenovani kotlički tipa Höckricht. Posebno zanimivi so kotlički 45 in 88 cm visoki, ki imajo votlo, posebno delano nogo. Na ustju so vertikalni ročaji štirioglate oblike brez gobastih vzboklin ali z njimi. Za pomemben predmet ima Werner tudi diadem. Doslej se je ohranil v nekaterih gotovih primerih. Seveda se je diadem uporabljal tudi že poprej; pač pa so ga različno, včasih zelo bogato ornamentiranega uporabljali tudi še v tem času, posebno odličnejši stanovi v Atilovi državi.

V posebnem oddelku govori Werner o simbolu orla in o kultu mrtvih. Čeprav nimamo nikakršnih pisanih podatkov o hunskem religioznem življenju, skuša avtor na osnovi nekaterih arheoloških momentov vsaj približno ugotoviti kulturni pomen posameznih predmetov, katerih število je pa zelo omejeno. Pri izvajanjih uporablja Werner tudi etnološke paralele. Tako navaja obstoj tako imenovanega orlovskega drevesa ali drevesa življenja, predstave uroaltajskega prebivalstva Sibirijske. Podobne predstave so imeli tudi že kubanski Sarmati, katere bi, po Wernerjevem mnenju, bilo mogoče pojasniti tudi kot šamanistične objekte. Glede na dokaj često predstavo orla, od katerega je pogosto predstavljena samo glava, posebno na ogrlicah, na jezičkih za pasice, na sponah itd., sklepa avtor, na obstoj verovanja, v katerem bi naj bil orel najvišje božanstvo, medtem ko naj bi orel pred Atilovim časom predstavljal le ornamentalen motiv, podobno kakor tudi druge živalske predstave. Globlji neornamentalen pomen pripisuje Werner tudi predstavam v obliki človeških mask, ki so upodobljene kot okras na konjski opremi. Ni pa danes še mogoče take apotropijske predstave pravilno tolmačiti. Werner domneva na temelju raznih najdb v Rusiji, da je v Atilovi državi bil zelo razvit šamanizem.

Dosedanje grobne najdbe ne kažejo neke celote niti glede etničnega niti glede socialnega položaja. Tudi grobni ritual je različen. Na podonavskem prostoru moramo poleg tega računati tudi le na posamezne grobove ali pa na majhne nekropole, že zaradi kratkega bivanja Hunov v teh krajih. Vendar predstavljajo tudi grobovi težave pri časovnem opredeljevanju, posebno ker so marsikateri zelo revni ter jih moremo temu času, kakor misli Werner, pripisati le na osnovi posameznih, včasih skromnih tipoloških detajlov. Tako bi se doslej upoštevanim bogatim grobovom, imenovanim tudi knežji grobovi, mogli temu času v okviru Atilove države pripisati tudi še marsikateri drugi, katerih opredelitev je pa kljub temu še zelo težavna. Vprašanje noše danes ravno tako še ni rešljivo. Imamo le posamezne primere nakita in praktično uporabnih predmetov, kot so pasice, zapone, ogrlice, uhani itd. Pri tem pa uhani in ogrlice niso bile del ženske, temveč prvenstveno del moške noše. Sodeč po bogastvu zlata v knežjih grobovih, a glede na popolno odsotnost rimskih zlatnikov sodi avtor, da so vse rimske zlatnike Huni pretopili ter iz tega izdelovali nakit in druge predmete, ki se pa nikdar ne javljajo v navadnih, temveč le v knežjih grobovih, ki v resnici pripadajo višjemu voščnemu razredu, sestavljenemu iz etnično različnih plemen. Zanimivo je, da na Hune za časa njihovega bivanja v Evropi, ki je trajalo okoli pol stoletja, ni vplivalo rimsko provincialno zlatarstvo.

V zadnjem poglavju obravnava avtor pomen in oceno nomadskih elementov 5. stoletja. V glavnem podaja tukaj povzetek prejšnjih sklepov ter tudi nekaterih momentov. Na koncu prihaja Werner do sklepa, da so se nomadski elementi, katere so prevzela germanska plemena po razpadu hunske države, iz-

gubili zaradi kratkega trajanja hunske oblasti. Predvsem so to bili čisto tipični nomadski elementi, kot umetna deformacija glav, vzhodna ogledala itd. Razne posameznosti čisto bojevniškega značaja, kakor so posamezna orožja, a tudi magične predstave, so pa Germani obdržali tudi še kasneje.

J. Korošec

Slovenská archeológia, Časopis Slovenskej Akadémie vied Archeologického Ustavu v Nitre, IV/1, Bratislava 1956, 172 strani.

S četrtrim letnikom bo časopis Arheološkega inštituta Slovaške akademije znanosti začel izhajati dvakrat letno. Slovaška akademija posveča arheologiji izredno velik pomen, kar vidimo ne samo po arheoloških raziskovanjih, katere finansira, temveč tudi po publikacijah arheološke vsebine, ki jih izdaja. Med te spada tudi sedanji povečani časopis. Kljub temu je tudi nova številka s tehnične strani tako glede papirja in tiska, kakor tudi glede reprodukcij na isti višini, kakor so bile dosedanje.

Vsa nova številka je posvečena problemom, ki so blizu slovanski arheologiji ali ki sodijo v zgodnji srednji vek. Obravnavani sta le dve grobišči, eno tako z arheološkega, kakor tudi z antropološkega in favnstičnega gledišča, medtem ko je druga že glede na značaj obravnavano le po arheološkem gradivu.

Najobširnejšo razpravo je prispeval Budimský-Krička v obliki monografije o avarskem grobišču iz Žitavske Tôni (Pohrebisko z neskorej dobi avarske v Žitavske Tôni na Slovensku). To grobišče je bilo raziskano že leta 1937, vendar samo delno. Skupaj je bilo odkritih 52 grobov, od katerih so trije pripadali latenski dobi, medtem ko ostali pripadajo keszthelyski kulturni skupini. Med njimi so bili tudi grobovi konjenikov. Temeljna usmerjenost skeletov je bila od vzhoda proti zahodu z večjim ali manjšim odstopanjem. So pa med njimi tudi še druge usmerjenosti. Velikost grobnih jam je različna, ravno tako je različna tudi oblika. Tako so grobovi konjenikov po pravilu bili štirioglati, grobovi odraslih so imeli bolj ovalno obliko, a otroški grobovi trapezoidno ali štirioglati. V grobnem zasipu so bile tudi sledi ognja. Ponekod je bila ugotovljena tudi lesena obloga, predvsem v konjeniških grobovih. Deske obloke so bile vezane z okovi, ali so pa bile le skupaj postavljene. V nekaterih grobovih je bila obloga ojačena tudi s koli.

Pridevki v otroških grobovih so skromni, čeprav je bila več kakor v polovici teh grobov najdena posoda. Dokaj pogostni so tudi ostanki mesne hrane. V posameznih grobovih je bil tudi majhen nož ali pa kos kakšnega nakita. Tudi v grobovih odraslih skeletov so najdene zvečine posode, navadno po ena, a le v enem grobu sta bili dve. Dalje so bili tudi ostanki mesne hrane, medtem ko so ostali pridevki izredno redki. Nasproti tem so bili grobovi konjenikov relativno zelo bogati, čeprav so tudi med njimi posamezni zelo revni. Zelo bogata je bila konjska oprema. Bila je pa tudi večja množina orožja, kakor so osti za kopja, osti za puščice, noži, meči, sekira itd. Bogata je tudi keramika, razni okrasni okovi, itd.

Zanimivo je, da je večina grobov odraslih skeletov bila kasneje razrušena. Le en konjski grob ter otroški grobovi so bili nedotaknjeni. Avtor sklepa, da je treba iskati vzrok temu v praznoverju oziroma v vampirizmu. Podobni momenti so znani tudi na drugih mestih, kakor n. pr. v Kiskörösu, Györu, Devínski Novi Vesi itd. Navadno je bil v Žitavski Tôni razrušen zgornji del skeletov, v grobovih konjenikov pa celo del okoli pasu in pasica. Mnogi skeleti sploh niso imeli lobanje, ali je pa bila premaknjena iz svoje prvotne lege. V posameznih primerih so v grobu bile tudi druge lobanje. Delno je rušenje grobov treba pripisati tudi želji po plenu, sklepa avtor.

Našemu grobišču je po avtorjevem mnenju glede na posamezne momente najbolj sorodno grobišče v Devínski Novi Vesi. Ostanki mesne hrane, ki se sicer v slovanskih grobovih javljajo zelo redko, pripadajo govedu, ovci, a primeri se tudi, ko je bilo dano v grob konjsko meso.

Keramični pridevki pripadajo, po avtorjevi klasifikaciji, bolj podonavskemu tipu, medtem ko je le pet posod drugačnih. Od teh bi naj ena bila sorodna praškemu tipu, ostale pa tiški keramiki. Plastične znake na dnu imata le dve posodi. Okovi so skoraj po pravilu liti in pripadajo po avtorjevem mnenju kasno avarski periodi. Mnogi kosi orodja imajo nomadski značaj. Zanimiv je tudi nakit

v konjeniških grobovih, ki predstavlja uhane, steklene jagode, obročke za lasne vitice ter druge obročke. Zvale in stremena so po avtorjevem mnenju nomadskega značaja. Med okrase na konjski opremi sodijo tudi še falere ter med različnimi okovi tudi okovi s človeškimi maskami. Pomembni so posebno zadnji, ki so doslej edini v okviru avaroslovanske kulturne skupine. Karakterističen je tudi okov, lit in ornamentiran v prebiti tehniki, ki ga avtor ocenjuje kot pomemben objekt za datacijo. Ta predmet naj bi po Fettichovih sklepih glede na izdelavo pripadal kasnim izdelkom najboljšega avarskega stila.

V sklepu zastopa avtor gledišče, da ni nikakršne večje časovne razlike med doslej odkritimi grobovi. Na temelju tega sodi tudi, da so na mestu, ki je bilo doslej raziskano, pokopavali le nekaj desetletij. Avtor misli dalje, da grobišče splošno ni moglo biti veliko. Vrsta ženskih grobov deli ta del grobišča na dve neeaki polovici, kjer so pokopani moški, konjeniki in otroci. Avtor celo sodi, da bi med tema polovicama utegnile biti etnične ali plemenske razlike.

Čas trajanja grobišča postavlja avtor med 750. in 800. leto. Samo tu pokopano ljudstvo pa pripisuje mešanici domačega karpatskega prebivalstva, dalje mešanici slovanskih skupin in nomadov. Vendar pa prišteva avtor večino grobov nomadom, na osnovi nošnje orožja, načina pokopov in na osnovi vzhodnega tipa konjskih skeletov, ki so bili tu pokopani v konjeniških grobovih. Vzrok obstoja grobišča na tem mestu bi naj pa bila obramba pomembnega prehoda čez Donavo. V primeru, da je tu bilo le manjše grobišče, se avtor priključuje mnenju Eisnerja, ki sodi, da bi tu mogla biti avarska posadka, ki je varovala prehod čez Donavo. Vendar bi ta posadka ne imela samo vojaški, temveč tudi gospodarski pomen.

Antropološko gradivo je objavil Emanuel Vlček (Antropologický materiál zo Žitavskej Tône). Sklepi, ki jih je napravil avtor, se pa nanašajo le bolj na splošne ugotovitve, ker je gradivo zelo slabo ohranjeno. Tako je slaba ohranjenost gradiva vplivala tudi na rasno klasifikacijo skeletov. Ugotoviti je bilo mogoče, da so med skeleti zastopani prvenstveno evropski tipi, kakor so mediteranski, dinarski, nordijski in kromaujonidni. Od izvenevropskih tipov je bilo mogoče ugotoviti le en mongoloidni tip ter en skelet, ki je imel precejšnjo turanoidno primes. Vendar se, kakor pravi avtor, vidi heterogenost ljudstev v Žitavski Tóni, ki predstavlja proces asimilacije v avarskem etniku. Tako se je tukaj tuja, toda zelo heterogena invazija ljudstva vezala z ne manj različno podlago domačega prebivalstva ter tako ustvarila rasni konglomerat, ki je tipičen za ta čas na tem področju.

Rudolf Musil je raziskal favnistično osteološko gradivo (Osteologický materiál z pohrebiska v Žitavskej Tóni). Že glede na grobove konjenikov je največji odstotek osteološkega gradiva od konj, sledijo jim govedo in ovce. V manjšem številu so pa zastopane kokoši, psi in svinja.

O novo odkritem slovanskem žarnem grobišču v Stupavi poroča L'udmila Kraskovská (Slovanské popolnicové pohrebisko v Stupave). Grobišče je bilo odkrito leta 1953, vendar je bilo odkopanih doslej le devet žar. Mnoge so zelo fragmentirane. Nekatere so podobne praškemu tipu. Med njimi je pa tudi žara, ki po mnenju avtorice nima analogij v slovanskem gradivu, temveč je bolj podobna provincialno rimskim posodam. Štiri žare so bile tudi ornamentirane, vendar nobena ni ornamentirana z valovnico. V žarah in v grobovih ni bilo nobenega drugega gradiva. Avtorica datira nekropolo v šesto stoletje.

J. Korošec

Ethnographisch-archäologische Forschungen. Herausgegeben von H. Kothe und K. H. Otto. 1, 1953, str. 126. — 2, 1954, str. 232. — Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.

V uvodni besedi k novi seriji razprav poudarjata izdajatelja potrebo zgodovinsko primerjalnega vrednotenja etnografskega in arheološkega gradiva, saj je raziskovalni cilj obeh ved isti, ko gre za zgodovino gentilne družbe.

Prva knjiga prinaša šest razprav, ki povečini družijo etnografsko in arheološko problematiko. Pričenja jih K. H. Otto z načelno teoretičnim spisom Arheološke kulture in raziskavanje konkretne zgodovine plemen in ljudstev (1–27). Po uvodu o razmerju med arheologijo in zgodovino, v katerem sledi predvsem

drugim avtorjem, se obširneje ustavlja ob kritiki Kossinove metode, ki dokazuje istovetnost arheoloških kulturnih območij z določenimi rodovi in ljudstvi. V naslednjem poglavju označuje avtor pojem arheološke kulture in njeno razmerje do etničnih metod, pri čemer se naslanja zlasti na sovjetske avtorje. Podobno tudi v zaključnem poglavju o gospodarsko-kulturnih tipih in zgodovinsko-kulturnih območjih.

H. Kothe skuša pod naslovom Etnološko k vprašanju neolitskih obdelovalnih oblik v Evropi (28—73) razčistiti nasprotja in nejasnosti, ki vladajo v obeh vedah zaradi različne terminologije za prvotno poljsko orodje. Opozarja na sporni pomen kamnitih motičnih rezil in lemežev. Razbira gradivo za hipotezi o motičnem poljedelstvu, po kateri naj bi se bil plug razvil iz motike, in o kamenitnem lemežu ter obe hipotezi kot nedokazani zavrže. Po pretresu zadevne literature prihaja do sklepa, da v predkovinskih dobah ni bilo motike, ne pluga, da je pred pluznim poljedelstvom bilo obdelovanje zemlje z rogovilo za brazdanje, ne pa z motiko in da je ta rogovila prvotna oblika najstarejšega pluznega tipa in ne motika, lopata ali rovnica. Pred rogovilo za brazdanje naj bi verjetno v neolitu rabila palica za nožni pritisk in še prej ročna kopača. Plug naj bi bil prišel v Evropo verjetno šele z bronom.

Isti avtor prinaša važna opozorila v spisu o Razširjenosti in starosti vlak iz drogov, zasledujoč jih v ligurijskih jamskih risbah v zgodnji bronasti dobi. Sklepa, da so vlake (smuke) bile transportno sredstvo v območju južnoevrazijskega poljedelstva z rogovilo za brazdanje v kalkolitu in prvotna oblika goveje samokolnice. Vlake z jarmom bi utegnile segati v Halaf-kulturo do 1. pol. 4. tisočletja.

W. Jacobeit domneva o železnodobnem jarmu iz severne Irske (objavil Pigott 1949), da bi to utegnil biti najstarejši dokazani tiinični jarem v Evropi.

R. Weinhold in D. Treide analizirata gradivo antičnih avtorjev od 6. stoletja p. n. e. do 2. stoletja n. e. o ljudstvih Kavkaza v starem veku, ki dokazuje etnične spremembe med njimi zaradi priseljevanja s severa in konsolidiranje v transkavkaških območjih v obliki poenotenja mnogovrstnega jafetiškega prebivalstva — vse pod vplivom notranjega gospodarskega in družbenega razvoja, gospodarsko-geografske lege, obilja domačih produktov in vpliva kulturno višjih sosednih držav ter končno zaradi vojaškega in političnega pritiska Peržanov, Novod, Rimcev in Bizantincev.

R. Herzog analizira ruski rokopis göttingenške univ. knjižnice iz 18. stoletja, slovarčka 307 besed v raznih, največ sibirskih jezikih, glede njegovega jezika slovarca in etnografskega pomena.

V uvodni razpravi druge knjige obravnava V. G. Childe The Diffusion of Wheeled Vehicles, dokazujoč enkratno iznajdbo voznega kolesa z naslednjimi dejstvi: 1. najstarejša najdena kolesa so iz treh desk staknjena, 2. najstarejše vozove sta vlekla en ali dva para živali, 3. čim bolj so najstarejše najdbe oddaljene od domnevnega središča v Mezopotamiji, tem mlajše so, 4. v najstarejših kraljevskih grobovih so povsod tudi mrliški vozovi. Razprava je zanimivo ilustrirana.

H. Damm prikazuje izčrpno oblike in uporabo poljskih orodij pri brezpluznem poljedelstvu Oceanijcev. Za etnologijo važna razprava bo nudila z analogijami mnogo opore tudi arheologiji. Avtor je dognal, da je v Oceaniji poleg sadilne palice v rabi tudi kopalo.

D. Drost je prispeval vzorno razpravo K razčlenitvi in izvoru kovinskih ognjiščnih koz v Srednji Evropi, v kateri prinaša tako za etnografe kot za arheologe važno gradivo. Danes razširjene kozе (kozle, konje, zajce itd., kot jih pri nas imenujejo) razvršča v primitivni tip, vzhodni tip z balkansko in alpsko inačico ter v zahodni tip. Za tem analizira predzgodovinsko gradivo, etruščanske in keltske tipe. V zgodovinskem pregledu skuša sintetično povezati predzgodovinske in današnje oblike. Obširno raziskuje zgodovino kovinskih koz in pregled lončenih predzgodovinskih oblik.

W. Jacobeit kratko razpravlja v zvezi s predzgodovinskim naseljem in gospodarstvom v Srednji Evropi o pomenu hrastovih gozdov za pašo in poljedelstvo.

H. Kothe načelno razmišlja o pomenu agrarne etnografije v zvezi z ustanovitvijo urada za to panogo pri Inštitutu za nemško etnografijo v Berlinu. Raziskavanja o razširjenosti in starosti poljedelstva z lopato postavlja za izhodišče preiskovanja starejših poljedelskih kultur ter podaja nadroben načrt dela nove ustanove.

W. Ruben razbira iz kulture nekaterih indijskih plemen gradivo k zgodovini predarijskih plemen Indije.

Oba zvezka nove serije sta dokaz resnega prizadevanja in nudita obema sorodnima vedama koristna dognanja ter pobude.

Vilko Novak

Karl — Heinz Otto, *Die sozialökonomischen Verhältnisse bei den Stämmen der Leubinger Kultur in Mitteldeutschland*. Beitrag zur Periodisierung der Geschichte der Urgesellschaft in Mitteleuropa, insbesondere zur Frage der militärischen Demokratie. Ethnographisch-archäologische Forschungen 3, Teil 1. 1955. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften Berlin. Str. 124.

Po karakteristiki leubinske kulture podaja avtor po literaturi njene gospodarske osnove in domneva, da je v njej živinoreja verjetno prevladovala nad poljedelstvom. Razbira možnost obstoja raznih poljskih orodij. Kovinska tehnika je dosegla visoko stopnjo in prav to področje nakazuje še mnoga nerešena vprašanja. Ko našteje produkcijska orodja iz kamna, kosti, lesa in kovine, n drobneje obravnava kovinska orožja, izdelovanje keramike brez vretena, predenje in tkanje, plug, smuke iz drogov in voz. V poglavju »K vprašanju proizvodnih razmer« govori o hišni produkciji o delu specialistov in domneva, da se je v leubinski kulturi pričel razvoj skupne lastnine in posebne lastnine zadrug. V kolektivih strokovnjakov sluti razvoj neke vrste rodovne obrti.

Posebej se pisatelj ustavlja ob začetkih blagovne proizvodnje, ko je v prvi stopnji dobe bron kovinsko središče srednje Nemčije proizvajalo kovino za zamenjavo v naraščajoči meri. Zato je ta dobila pomen denarja. — Mnogo prostora posveča Otto menjalni trgovini in — kot še na drugih mestih — preveč citira po raznih drugih avtorjih definicije in teorije. Zanika mnenje nekaterih, da bi bil v tej dobi brezrazredne družbe že razvit stan trgovcev. Zavrača tudi možnost trgovanja s Prednjo Azijo in meni, da se je blago zamenjavalo od rodu do rodu, od plemena do plemena.

V številnih najdbah zakladov vidi kopičenje imetja gensov, ne pa posledice katastrof ali imetje potujočih trgovcev. Nastop kovine kot denarja mu je važen kriterij za določitev družbeno gospodarskega stanja leubinske kulture. — Zadnje poglavje prvega dela o socialni diferenciaciji je najboljše (47—74). Avtor pobija dosedanje mnenje o značaju tako imenovanih »knežjih grobov« v Srednji Nemčiji, analizira gmotno stanje jamskih grobov, pokopaliških najdb, zlasti pa primere dvojnega pokopa, ki so pobudili mnoge razlage. Otto meni, da kažejo ti vsekakor družbeno diferenciacijo, bodisi nižje mesto žene v družbi, plemenskega glavarja ali morda obstoj sužnjev v »knežjem« okolju. Množični grobovi krijejo morda sužnje ali žrtvovane ujetnike.

Kako se v duhovnem življenju družbe in njé politični ureditvi odraža razkroj enotnosti med proizvodnimi silami in proizvodnimi razmerami, to obravnava pisatelj v drugem delu knjige pod naslovom »O organizaciji in ureditvi leubinskih rodov in plemen«. Po uvodu o metodi raziskovanja, v katerem se obširno ustavlja ob kitajski analogiji iz Hsiaotuna, prehaja k oznaki glavarjev, vojskovodij in duhovnikov, katerih pridevke v grobovih analizira. V poglavju o rodovih, plemenih in plemenskih zvezah sklepa, da so v leubinski kulturi odkrita pokopališča rodovna, čeprav njih ostanki ne dovoljujejo razdelitve v krajevne skupine. Postavlja pa s pridržkom tezo, da so nekatere skupine tvorile plemensko zvezo, ki jo je vodilo pleme v območju Saale-Unstrut, bogato s kovinami. V nasprotju s Childom, ki je domneval, da je neka gosposka plast s trakasto keramiko podjarmila unjetiško prebivalstvo Srednje Nemčije, meni Otto, da je unjetiško ljudstvo vladalo nad ostanki plemen s trakasto keramiko. Zaključuje s hipotezo, da je konec leubinske kulture povzročil morda propad vojaško politične zveze, katere labilni značaj ni mogel stopiti plemen v ljudstvo.

Zadnje poglavje obravnava vojaško demokracijo, ki naj bi jo bil dosegel razvoj leubiških plemen. Iz celih strani citatov in analogij pa se avtorjeve domneve kaj medlo odražajo. Podobno učinkuje tudi poslednje poglavje, v katerem skuša avtor uvrstiti vojaško demokracijo leubiške kulture v okvir raznih periodizacij. Ob koncu označuje pisatelj sam svoje delo kot poskus, ki je bil doslej nenavaden, svoje dognanje pa kot »zelo verjetno« ter prepušča njegovo upravičenost diskusiji.

Vilko Novak

Römische Forschungen in Niederösterreich. Band III. Carnuntina. Vorträge beim internationalen Kongress der Altertumsforscher. Carnuntum 1955. Herausgegeben von Erich Swoboda. 1956, Graz-Köln, Verlag Hermann Böhlaus Nachf. 201 strani in XXIV tabel.

E. Swoboda poudarja v svoji uvodni besedi velik pomen študija rimske provincialne arheologije in zgodovinske sinteze na osnovi arheoloških podatkov.

Članek *L'Algerie romaine et la Pannonie* Jeana Baradeza govori o vojaških enotah iz Panonije, ki so bile v Afriki. Obravnava posadke v Numidiji in Mavretaniji. Podatke so dala zlasti izkopavanja v večjih in vojaško pomembnih krajih afriških provinc.

Denis van Berchem razpravlja v članku *Les Marcomans au service de l'empire*, na katero pleme Markomanov se nanaša omemba *tribunus gentis Marcomannorum* v *Notitiarum dignitatum* Oc XXXIV. 24. Po natančnem pregledu omenjenega odstavka in po primerjavi z ostalimi zgodovinskimi podatki se avtor odloči za to, da so tu omenjeni Markomani, ki so prišli v Panonijo v času Galiena, ne pa tisti iz začetka 4. stoletja, kot se je mislilo doslej.

A. Betz navaja v članku *Zur Dislokation der Legionen in der Zeit vom Tode des Augustus bis zum Ende der Prinzipat-Epoche* posamezne važne vire, iz katerih je moči z arheološkimi podatki točno določiti število legij v posameznih provincah in kako njihovo število raste glede na vojaški položaj. Število legij in njih premike nam predočuje tudi več preglednih tabel.

Eric Birley piše o Hadrijanovi mejni politiki v prispevku *Hadrianic Frontier Policy*. Avtor se podrobneje ustavlja ob Hadrijanovem limesu v Britaniji, fossatu Afrike in limesu v Gornji Germaniji ter Panoniji. H koncu navaja splošne sklepe, kako je Hadrijanova politika stremela h gospodarski samostojnosti obmejnih krajev, ker je bila meja le tako dovolj močna.

Sledi članek G. Brusina: *Strutture murarie della romana Aquileia*. V njem podaja ugotovitve izkopavanj v Akvileji, ki se nanašajo na način zidave. Naštevata tudi glavni gradbeni material in opisuje način zidanja v raznih časih pri raznih stavbah, t. j. obzidju, pristanišču ter drugih javnih in zasebnih zgradbah.

Ko govori G. Forni o tribusih v prispevku *Le tribù romane in Pannonia* omenja najprej temeljno delo Kubitschka na tem področju. Omenja pa nekaj popravkov, ki bi jih to delo potrebovalo zaradi novih raziskav. Najprej navaja nekaj tehničnih popravkov, potem pa še potrebne dodatke, tako obravnava tribusov po imenih cesarjev. Tudi za nekatera panonska mesta so se podatki ob novih najdbah nekoliko spremenili.

F. Fremensdorf navaja v *Der allmähliche Übergang vom Heidentum zum Christentum und von der römischen in die fränkische Zeit unter besonderer Berücksichtigung der Grabungen unter der Severinskirche in Köln* nove sklepe o zgodnjem krščanstvu v Porenju, ki jih je prineslo izkopavanje v Kölnu pod cerkvijo sv. Severina. Tu je bilo rimsko pokopališče, kjer so, kakor podatki kažejo, pokopavali tudi kristjane že v 2. stoletju n. š. in pozneje tudi zgradili grobno kapelico, nad njo pa cerkev. Na podlagi opažanj pri teh izkopavanjih in še nekaterih drugih v Kölnu podaja avtor nekaj sklepov glede razvoja in organizacije krščanstva na prehodu iz antike v srednji vek.

J. P. Gillam opisuje rimsko keramiko v severni Britaniji, t. j. na področju Hadrijanovega limesa. Deli jo v keramiko iz časa Flavijcev in Trajana, iz časa Hadrijana in Antoninova ter iz 3. in 4. stoletja n. š. Opisuje posamezne tipe posod in jih ponazarja s slikami. Govori tudi o delavnica in raznih zgodovinskih dogodkih, ki so kronološki okvir za delitev keramike.

Članek M. Grbića *Römische Kunstschätze aus dem serbischen Donaugebiet* obravnava razvoj umetnosti v srbskem Podonavju za časa rimskega imperija. V tej umetnosti je čutiti dve komponenti: ena, domača, ni sprejela dosti rimskih elementov in si jih je prilagodila; druga pa je umetnost Rima in rimskih umetnikov. To je čutiti pri vseh najdbah, ki jih avtor obravnava.

V članku *Coin Evidence for the Abandonment of a Frontier Province* nam prikazuje J. P. C. Kent, kako najdbe novcev in prenehanje kovnice priča o tem, kako je imperij opuščal obmejno provinco ali pa jo skušal obdržati. Obravnavani provinci sta predvsem Britanija in Panonija.

R. Laur-Belart opisuje nova napredovanja raziskovanj na področju legijskega taborišča Vindonisse in o novih sklepih o smeri cest in orientaciji taborišča.

V članku *Apsyrtis-Apsoros* govori A. Mohorovičić o pomenu Osorja na prehodu med Lošinjem in Cresom. Pomemben je bil že v predzgodovini, zlasti v času rimske okupacije in avtor navaja, kar nam o tem govore arheološke najdbe.

V. E. Nash-Williams govori o rimskem mestu Venta Silurum v jugovzhodnem Walesu. Najprej obravnava ustanovitev mesta, potem lego, ime in vse obrambne naprave.

Članek G. Novaka govori o grškem elementu v mestih Dalmacije od začetka grške kolonizacije v 4. stoletju pred n.š. in v času rimskega cesarstva. Predvsem obravnava mesta Issa, Pharos, Kerkyra melaina, Salona, Epidaurum itd.

Remarques sur l'onomastique de Castellum Celtianum H. G. Pflauma nam podajajo gradivo z napisov pokopališča tega afriškega mesta. Avtor nam nekako statistično prikazuje imena, njihovo pogostost in razne hipoteze o narodnosti posameznikov ter celotni strukturi prebivalstva. Svoja izvajanja ilustrira tudi s preglednimi tabelami v tekstu.

André Piganiol opisuje v prispevku *Etat actuel de l'étude des nouvelles inscriptions d'Orange* antične katastrofe na kamnitih ploščah, najdenih v tem mestu. Najprej navaja nekaj publikacij, potem opisuje spomenike in način njih branja. H koncu poudarja pomen teh spomenikov za raziskavo antične kartografije, načina centuriacije, snovanja kolonij itd.

J. A. Richmond je prispeval članek *New Evidence upon the Achievements of Agricola*. V njem govori najprej nekoliko o dogodkih ob britanski meji pred prihodom Agricole, nato pa opisuje pohode tega poveljnika in kraje, skozi katere je vodila njegova pot. Opisuje tudi utrdbe in ceste na osvojenem ozemlju in kasnejšo evakuacijo z dela tega.

A. Salač obravnava v članku *Zwei vorislamische Gottheiten auf einer römischen Inschrift* rimski napis iz neznanega najdišča, ki je danes v Bratislavi. Na njem sta imenovana bogova Theandrius in Manapho. Na podlagi analogij na bližnjem Vzhodu sklepa avtor, da sta to arabski predislamski božanstvi.

W. Schleiermacher razpravlja o razvoju ratijskih mest pred letom 250 n.š. Na podlagi skromnega epigrafskega materiala in številnejših arheoloških podatkov, podaja avtor razvoj mest, zlasti Auguste Vindelicorum, Cambodunuma in Brigantiuma. Kaže tudi na nerešene probleme v zvezi s tem razvojem.

Sledi prispevek W. Sestona: *La conference de Carnuntum et le «Dies Imperii» de Licinius*. V njem dokazuje avtor, da se glede omenjenih dogodkov v začetku 4. stoletja ne smemo naslanjati le na podatke Lactantija in puščati Zosima v nemar, kakor so to doslej delali.

J. Szilágyi navaja v članku *Die Bedeutung von Aquincum im Spiegel der neuesten Ausgrabungen* zlasti zaključke novejših izkopavanj v legatovi palači in primerja skoro vzporedni razvoj Aquincuma in Carnuntuma.

V članku *Die römische Überlieferung vom staatlichen und kulturellen Zustande der Barbaria* omenja G. Walser najprej rimski državni arhiv, kje so bili zbrani podatki o barbarskih pokrajinah, a se nam niso ohranili. Nato razpravlja o podatkih, ki sta nam jih zapustila Cezar in Tacit in razlaga, zakaj sta ta dva avtorja prispevala zelo nepopolno gradivo in le malo splošnih podatkov.

Iva Mikl

Tretji mednarodni kongres klasičnih znanosti (FIAEC) se bo vršil v Londonu od 31. avgusta do 5. septembra 1959. Opozarjamo na ta kongres že sedaj zaradi pravočasnih prijav in organizacije udeležbe.

The Third International Congress of Classical Studies (FIAEC) will take place in London from 31st August to 5th September, 1959.

Le troisième Congrès international des études classiques (FIAEC) aura lieu à Londres du 31 août au 5 septembre 1959.

Der dritte internationale Kongress für Altertumswissenschaft (FIAEC) wird vom 31. August bis 5. September 1959 in London stattfinden.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VIII/1

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v avgustu 1957

Naklada 1000 izvodov

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.

France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.

Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.

Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah (Raprave IV/3). Ljubljana 1957. 75 str. + XXVI tab. + 11 pril. 8°.

Arheološki vestnik II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.

Arheološki vestnik III/1—2. Ljubljana 1952. 358 str. 8°.

Arheološki vestnik IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.

Arheološki vestnik V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.

Arheološki vestnik VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.

Arheološki vestnik VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavation on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and, on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.
- France Starè: Ilirische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Josip Korošec: The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 map. 8°.
- Stanko Pahič: Das zweite Urnenfeld in Ruše (Dissertationes IV/3). Ljubljana 1957. 75 pp. + XXVI tables + 11 maps. 8°.
- Acta Archaeologica II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy
of Sciences and Arts. Post office box 323, Ljubljana, Yugoslavia.*